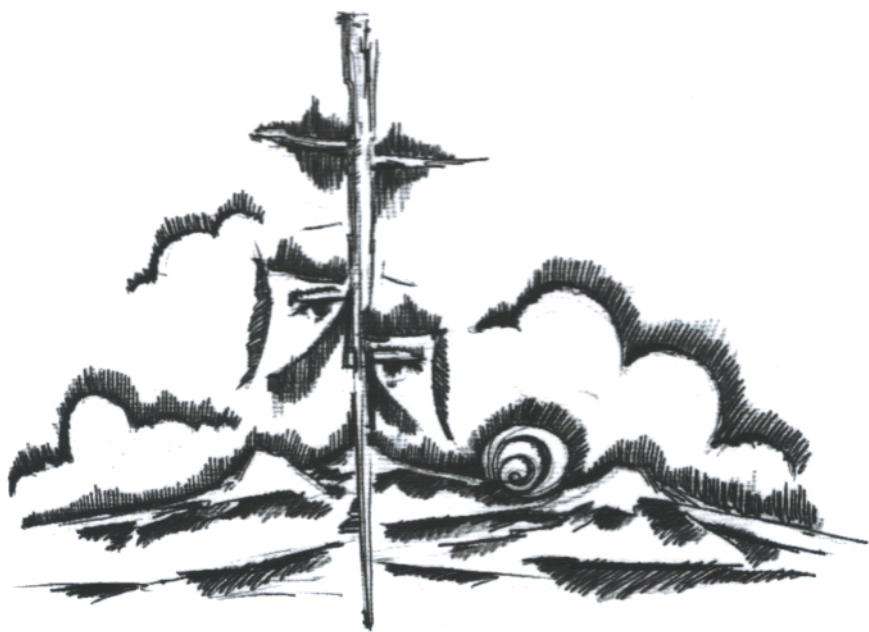

ԳԱԳԻԿ ԳԻՆՈՍՅԱՆ

ՈՐԶՈՒՅՆ, ՏՆԷՐԷ...

ԳԱԳԻԿ ԳԻՆՈՍՅԱՆ

ՈՂՋՈՒՅՆ, ՏՂԵՂՔ...

Արձակ բանաստեղծություններ

Թամճր մտքեր
(աֆորիզմներ)

Հրապարակախոսական հոդվածներ,
հարցազրույցներ

ԵՐԵՎԱՆ
ՆԱՐԵԿԱՏԻ ԱՐՎԵՍՏԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ
2006

ՀՏԴ 891.981-8 Գինոսյան
ԳՄԴ 843
Գ 592

Գ 592 Գինոսյան Գագիկ
Ողջո՛ւյն, տղե՛րք... Արծակ, բանաստեղծություններ,
աֆորիզմներ, հրապարակախոսական հոդվածներ,
հարցազրույցներ /Գագիկ Գինոսյան.- Եր.: Լուսակն,
2006.- 168 էջ/:

Նվիրվում է

Զանոնց, ովքեր գերեզմանին մեջ ննջելով, իրենց գլխուն ներքև դրին
սուրը. Քաջաց բարձն է սուրը:

Զանոնց, ով իջավ գերեզման մի լուսավառ հավատքով,
որ իր աճյունեն նոր շանթանման հերոսներ պիտի ծնին:

Իմ Հրամանատարներին՝
«Ազատագրական Բանակի» հրամանատար
Լեոնիդ Ազգալդյանին,
«Արծիվ Մահապարտներ» գումարտակի
«X» զաղտնի դասակի հրամանատար
Ալեքսանդր Թամանյանին
և

բոլոր իմ ընկերներին, ում մահվամբ կերտվեց Հայաստանի
անմահությունը:

Գ 4702080206
0150 (01)2006 2006թ.

ԳՄԴ 843

ISBN 99941-48-23-0

© «Լուսակն» հրատարակչություն, 2006

Գաղթի Գիտություն

Ապրիլ 2006

ԽԵՂՈՒՄՆ,
ՏԻԿՐԻՔ...

Երդվեցինք Եռաբլուրում և Դուք ինքնակամ վերադարձաք Եռաբլուր: Հաղթանակը՝ Ձերը, ցավոք սրտի խաղաղությունը միայն մերն է, այն մեծահոգաբար բաշխել եք մեզ՝ Ձեր կյանքի գնով:

Դժվար է, տղերք: Դժվար է առանց Ձեզ: Բայց Դուք մեզ հետ եք, տղերք: Դուք մեր կյանքի աղն եք, տղերք: Բայց մեր վերքը բաց է... ու չի փակվելու, տղերք:

Ողջո՛ւյն, տղերք: Հայոց հանճարը ասում էր. «...անձիս, տարիքիս վայել չէ, գիտեմ»: Ձեզանից շատերի հերոսությունը ավելին էր, քան Ձեր մատաղ տարիքին էր վայել:

Ապրեք, տղերք... և Ձեր ուխտվածությամբ ապրեց հայրենիքը: Դուք հեզվեցիք մաիը հանուն բյուր կենաց: Անգիտացաք մահու և կենաց սահմանը, Ձեր կյանքի գնով ինքնստինքյան սահմանագիծ գծելով մեր և Ձեր միջև: Եվ այն Եռաբլուր կոչեցիք:

Գալիս ենք Եռաբլուր և ասում. Ողջո՛ւյն, տղերք: Միակ տեղը, ուր վայել է գլուխ խոնարհել և միակ դեպքը՝ Հայոց Եռագույնից բացի, ուր վայել է մի ծունկը զգետնել: Արժանապատիվ է ծնկաչոք համբուրել միայն սուրբ Եռագույնը և Ձեզանով սրբացած Եռաբլուրը: Գիտակցելով, որ այստեղ միջոցում է մի բուռ տիեզերք:

Գալիս ենք Եռաբլուր, նաև ամեն անգամ մի բուռ հավերժություն մեզ հետ տանելու համար:

Ողջո՛ւյն, տղերք... Դեռ կհանդիպենք, տղերք. անպայման կհանդիպենք: Եվ երանի մեզանից նրանց, ով կարժանանա Ձեզ հետ հանդիպմանը, հանդգնելով իր ընթոստ ճակատով համբուրել հրեղեն գնդակը: Երանի նրանց, ով կարժանանա այդ հանդիպմանը՝ մի պատառ գերի հայրենիք ազատագրելով, նոր հաղթանակներ կռելով, ով իր արյամբ կսրբագործի հայրենիքի ազատագրված մի բուռ հող ևս:

Եվ թող լինի այդպես, թող առյուծաբար ընկնեն մեզանից շատերը. քանի դեռ կա հայրենիքի մի բուռ հող, որ չի ոռոգվել հերոսի արյամբ:

... Ողջո՛ւյն, տղերք:

ՆՇԴԵՅԱԿԱՆԸ

Կներեք, տղերք... Մենք՝ ձեր ընկերները, որ միշտ մահին էինք իրար հետ կիսում, հիմա դժվարանում ենք կյանքը իրար հետ կիսել: Պարզվում է՝ կյանքը կիսել ավելի դժվար է, քան մահը:

«Ողջուն՝ն տղերք» խորունկ գրքով գրականության անդաստան մուտք է գործում մի գրող, որն ունի տոհմիկ ազնիվ արյուն, տոհմական բառուբան, պարզ ազնվություն և ազնիվ պարզություն: Այլ հարստություններով նույնպես օժտված է: Ոչ միայն օժտված, այլ կասեի, զինված է: Ունի ապրած ասելիք: Գրականությունը նրա համար սիրո խոստովանություն է: Նա անապատում փոս չէ, ջրհոր՝ է փորում՝ համոզված, որ անապատի կիզիչ արևին պապակ ջուր է տալու: Կարդալով նրա քանդակները, դու ոչ թե բառերի, այլ, ճիշտ կլինի ասել, հանդիպում ես վաղուց որոնած գույների: Բառը նա վրձնում է: Վրձինը լավ գիտի, թե ինչ գույն վրձնի կյանքի հարուստ ներկապնակին:

Նա երբեք և ոչ մեկին չի ասի, թե ինքը Գագիկ Գինոսյանն է:

***Ծանոթանանք ... Ես՝ կարնեցու տոհմիկ ժառանգ,
Ազգանունս՝ մի տոհմածառ, իսկ անունս՝ նոր գաղտնագիր,***

Մարդկային այդ իրավունքից ոչ թե ինքն է իրեն վաղուց գրկել, այլ այդ վսեմ իրավունքը տվել է քեզ՝ դու՝ ասա: Ես հպարտությամբ եմ ասում՝ նույն պահին զգալով, որ շա՛տ-շատերն են զինված նույն իրավունքով՝ Գագո՞ն. Գագի՞կը. Գագիկ Գինոսյա՞նը. մահապա՛րտը. նժդեհակա՞նը. ախլցխացի Գագո՞ն, հա՛, մեր Գագո՞ն. պար հավաքող Գագո՞ն. մահապարտների Գագո՞ն... Իսկ գիտե՞ք, որ Գագիկ Գինոսյանը նաև գրում է: Ես ժպտում եմ Գագիկի մանրաքանդակների միջից՝ Գագիկը ոչ թե գրում է, այլ Գագիկ Գինոսյանը՝ մեր մահապարտը, նժդեհականը, պարուսույցը, գիտնականը, զորականը զորավոր գրող է: Ու թե նրա համար կռվի, պարարվեստի դռները հեշտ բացվեցին, ապա գրականության դուռը եթե գրքով է լինում, ուրեմն նախ փառք տանք, որ հովանավորը հայտնվեց: Ու թե պարարվեստում նա ունեցել է տոհմիկ իր ծուղրուքի ու ախլցխացի մեծերի երակներում խաղացող պարը, ունեցել է մեր մշակույթի երևելի Դայրիկ Մուրադյանին, նույնքան երևելի նրա դուստր Մարո Մուրադյանին, ապա կռվի դաշտում ունեցել է իր հրամանատարների՝ Ալեքսանդր Թամանյան կրտսերին, Լեոնիդ Ազգալոյանին...

Շեղվում եմ: Աստծո շնորհներով օժտվածներ են լինում. նաև ես է, նաև են է... Մենք հպարտությամբ կարող ենք մատներս ծալելով շեշտել Գազիկի բազում «ես է» - ները /բառը հիշեցնում է, որ նա նաև էսսեներ է գրում/, ապա նաև ասել՝ գրող է: Միամիտ հարց պիտի չտանք՝ մինչև հիմա որտեղ էիր: Ես կարող եմ պատասխանել՝ մինչև հիմա գինվում էր ու շարունակում է գինվել՝ նժդեհով, նժդեհա-կանությամբ, ցեղակրոնությամբ:

Գազիկ Գինոսյանը գրականություն է գալիս ծննդավայր /Ախալ-ցխա/, ժողովուրդ /Կարինի, Ախալցխայի/ ունենալու երջանկությամբ. ինչ գավակներ է տվել Կարինի, Ախալցխայի ժողովուրդը: Եվ ինչ գավակներ ունի: Ասա՝ Դակոբ Կոջոյան, Վարդգես Սուրենյանց, Վահրամ Գայֆեջյան... Շառլ Ազնավուրի ծնողներն այստեղից են ու այստեղ է նրանց պապենական տունը: Օ՜, հրաշք Լուսինե Զաքարյանը: Դակոբ Մանանդյան, Ստեփանոս Մալխասյանց, Կարո Ղաֆաղարյան, Ղանալանյան եղբայրները... Զիֆթալարյան զինագործ տոհմ: Ծննդավայրն ու նրա մարդիկ ծփում են Գազիկի հոգում:

Ծննդավայրս ամեն կողմից լեռնապարով շրջապատված փոքրիկ հարթավայրում տեղակայված քաղաք է:

Այդ սերը դառնում է գրականություն: Գրական աշխարհ են մտնում, որ հետո գրական վաստակի տեր դառնան, պարզևատրվեն, մեծարվեն... Գազիկը գրական աշխարհ է գալիս... մեղալավորված: Մահապարտների իրենց դասակի տղաների շնորհիվ կատարելության հասած հակատանկային զենքով երկու տանկ է ոչնչացրել, արժանացել «Արծիվ մահապարտ» հուշամեդալի, «Արիության մեդալի»: Գազիկ Գինոսյանի համար կա հայ ժողովուրդ՝ անկախ են բանից, թե որտեղ է ապրում այդ ժողովուրդը՝ մայր հայրենիքում, Զավախքում, Արցախում, Սփյուռքում: Բնական է՝ ավելի շատ մտածում - երվում է իր Ախալցխայի, իր ծնողների, իր պապ ու տատերի ժողովրդի ճակատագրով:

Սթափվեմք, քանի դեռ Ախալցխան հոգեվարքի մեջ է, քանի դեռ իրադրությունը ենթակա է փոփոխության:

...չպիտի թույլ տալ, որ հազարամյակների ստեղծածը ոչնչացվի տասնամյակում:

Զարմանալի հայրենասեր է: Նժդեհից գաղափարներ է վերցրել: Դայրենասիրությունը չեն վերցնում: Դայրենասիրությունը, ազգասիրությունը արյան մեջ են լինում: Եթե կա՝ փառք աստծո, եթե չկա՝

գոռով ոչինչ չի լինում: Բանակը պետք է դառնա մտավորական: Դա է տեսել ու դա է սովորել Լեոնիդ Ազգալոյանից, Ալեքսանդր Թամանյանից՝ բոլորի Շուրիկից: Օ՞ր կլինի, շաբա՞թ կլինի, որ չհիշի իր զինվոր ընկերների ընտանիքները՝ ծնողներին, զավակներին, հարազատներին: Եռաբլուրը... վաղուց հարազատ տուն է:

Փալիս ենք եռաբլուր և ասում. Ողջու՛յն, տղե՛րք: Միակ տեղը, ուր վայել է գլուխ խոնարհել և միակ դեպքը՝ Յայոց եռագույնից բացի, ուր վայել է մի ծունկը զգեստել: Արժանապատիվ է ծնկաչոք համբուրել միայն սուրբ եռագույնը և Ձեզանով սրբացած եռաբլուրը: Գիտակցելով, որ այստեղ նիրհում է մի բուռ տիեզերք: Ողջու՛յն, տղերք...

Շնորհիվ Յայրիկ Մուրադյանի դասերի, շնորհիվ հայտնի պարուսույց Ժենյա Խաչատրյանի խորհուրդների, շնորհիվ իր իսկ նախանձախնդրության՝ Քազիկ Գինոսյան ազգասերը կարողացավ փրկել կարինգիների պարը: Առաջին քայլերի համար նրան՝ իր իսկ «Կարին» խմբով, տեղ տվեց Ավ. Իսահակյանի անվան կենտրոնական գրադարանի տնօրեն տիկին Յասմիկ Կարապետյանը: Նաև... գրականության մրցույթում հաղթող ճանաչվեց: Նաև խմբի ելույթներով հաղթող ճանաչվեց միջազգայինում ու...

Ես վախենում եմ, շատ եմ վախենում, որ վաղը պարը գորաբար դառնա:

Ու այն, որ արվեստաբան, մշակութաբան, մասնագիտությամբ ֆիզիկոս – կիբեռնետիկ Քազիկ Գինոսյանը նախ և առաջ էս հողի զավակն է, որի համար չի խնայել ոչինչ: Մինչև Վազգեն Սարգսյանի հայտնի կոչն էր նա իր ընկերների հետ մահապարտ: Քազիկ Գինոսյանը այն գրողներից է, որին պետք է ոչ միայն կարդալ, այլ, եթե կարող ենք, գրել նրա մասին: Նա կերպար է: Էն դասական կերպարն է, որը երևում է մեր պատմության բոլոր ծալքերում, մեր դարերի էջերում, մեր հողի ակոսներում: Նա կատարյալ է իր ընտրած ու նաև պարտադրված բոլոր գործերում: Ես չեմ ցանկանում քաղառել բազում կարծիքներ նրա մասին: Հարկ չկա: Նա սիրելի է զինվորի համար, գեներալի համար: Ժողովրդի համար: Նա պաշտամունք է Ախալցխայում, նրան սպասում են Ջավախքում:

Այս գիրքը՝ «Ողջու՛յն տղերք», սիրելի՛ ընթերցող, քեզ պիտի հասներ տարիներ առաջ: Բայց հեղինակն էլ քեզ նման... Շնորհակալ լինենք, որ գտնվեց արժանի հովանավոր՝ «Նարեկացի Արվեստի Միությանը»: Ես հիացած եմ գրող Քազիկ Գինոսյանի մտքի խարույկներով, մանրաքանդակներով, խտացած ասույթներով: Պարզապես նրա ազ-

զապես նրա ազնիվ ու գեղեցիկ գոյությամբ: Նա երեկ զարդարում էր հայոց սահմանները, հենց ռազմաճակատները, այսօր զարդարում է բեմարվեստը, կասեի՝ կյանքը: Նա մոդեռնիստ խտացումների մարմնավորում է: Եվ ոչ միայն հաճելի, այլև ցանկալի պիտի լինի, եթե ընթերցողը գինոսյանական գրականության էջերում գտնի այն, ինչ վաղուց էր կարոտ: Գագիկ Գինոսյանը վիպական կերպար է: Ցանկալի է, որ նրա մանրաքանդակներին, արծակ ու չափածո էջերին հաջորդեն էն պատմվածքները, վիպակները, որ նրան հանգիստ չեն տալիս:

Եվ ինչքան գիրքս հաստափոր է դառնում, այնքան դժվար է կազմ ընտրել, իսկ ավելի փոքր կազմի մեջ տեղավորվելու համար ես իմ գրքի մի մասը դեն չեմ նետելու:

Ես բարի մուտք եմ ցանկանում իմ սիրելի Գագիկին՝ եզակի հայորդուն, ազնիվ ու քաջ մոդեռնականին:

ՀՐԱՇՈ

/Զրաչյա Մաթևոսյան/

ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ ԻՆՔՍ ԻՆՁ ՀԵՏ

*Ինքս ինձ հետ խոսելուց շատ հաճախ եմ շփոթվում,
Ամաչում եմ ինձանից, իմ վրա եմ զայրանում:
Հիասթափվում՝ ինձանից և մեկ - մեկ էլ հիանում,
Պատահում է՝ սխալվում, բայց երբեք ինձ չեմ կեղծում:*

*Հ. Գ. Մտորումս՝ ինքս ինձ, բայց խոհերս ձեզ հետ են,
Հիացնելը՝ չգիտեմ, գեթ մի խոհով ձեզ օգնեմ:*

ԾԱՆՈԹԱՆԱՆՔ...

Ծանոթանանք... Ես՝ կարնեցու տոհմիկ ժառանգ,
Ազգանունս՝ մի տոհմածառ, իսկ անունս՝ նոր գաղտնագիր,
Մնացածը ամենը թող ինքն իր համար հայտնագործի:
Մեկի համար՝ անհաս գագաթ, մյուսի համար՝ սարսափի վիհ,
Իսկ միգուցե՝ մի դիմագուրկ, անգույն կտավ:
Ծանոթանանք... Մնացածը՝ ամեն մեկը ինքն ընկալի:
Միջնորդ պետք չէ, և կարծիքի կաղապարներ չեն ընդունում:
Թողեք՝ ինքս ձեզ ճանաչեմ, ներաշխարհի ուղեկցորդի հարկը չկա:
Եվ շատ հաճախ ձեր աշխարհի լեռն ավելի բարձր ու վեհ է,
Քան կարող է ներկայացնել միջակ միջնորդն իր բլուրով:
Պատահում է՝ մտքի օվկիանոսն անծայրածիր՝
Իրենց չնչին ջրափոսով են ներկայացնում:
Ծանոթանանք... Բայց թողեք ինձ ձեր հայտնության վայելքն անհուն,
Միջնորդ պետք չէ, և միջանկյալ ոչ մի աշխարհ:
Եի, կարծես թե ծանոթացանք...
Ես կարնեցու տոհմիկ ժառանգ:

21. 12. 2000

ԵՐԿՈՒ ԶՈՐԻՁՈՆ

Ծննդավայրս ամեն կողմից լեռնապարով շրջապատված փոքրիկ հարթավայրում տեղակայված քաղաք է:

Գիտակցական հետաքրքրասիրությունը երբ առաջին անգամ իմ հայացքը հեռուն տարավ, ամեն կողմից շրջապատված լեռների պարը տեսա: Սկզբում հուսալքվեցի՝ մտածելով, որ լեռներից այն կողմ վերջանում է աշխարհը, առանց կռահելու, որ ընդամենը իմ տեսողաշտն է վերջանում: Հետաքրքրասիրությունը ինձ հանգիստ չթողեց: Գայթակղությունը մեծ էր. տեսնել լեռներից այն կողմ եղածը... թե, իրոք, այդտեղ աշխարհը ավարտվո՞ւմ է:

Հետաքրքրասիրությունը դեռ այնքա՛ն նոր հորիզոններ պիտի բացեր իմ առջև:

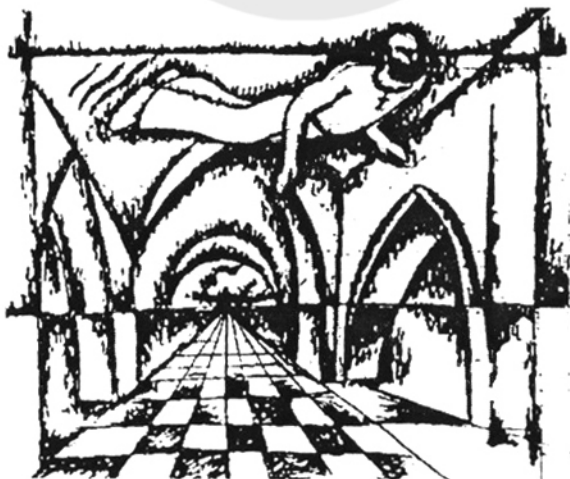
Մեր գաղափարներն էլ սկզբում փոքրիկ հարթավայրի վրա են տեղավորվում, պարփակված մեր նախապաշարումների լեռներով:

Եվ միայն մեր անհագուրդ հետաքրքրասիրությունն է տրված լայնացնել մեր մտահորիզոնը: Չեն լինի մեր գաղափարները պարփակող սահմաններ, որից այն կողմ չփորձի ներթափանցել մեր հետաքրքրասիրությունը:

Ամեն մի նոր մտավոր սահման գայթակղում է սահմանազանցությամբ:

Աշխարհում ամեն մի նորը մարդկային հետաքրքրության ծնունդ է:

Հետաքրքրությանն ու գաղափարի զորությունն է տրված անգիտանալ ամեն մի մտավոր սահման:

ԵՍ ԱՅՆ ԵՄ, ԻՆՉ ԿԱՄ

Եվ թե կարող եք օգնեք ինձ միայն և ո՛չ փորձեք շուռ տալ:

Օգնեք ինձ լինել ավելին, քան կամ, որ ծառս կքի հասուն բերքի տակ: Ծառը շուռ տալուց ոչ սաղարթները արմատ կդառնան, ոչ արմատներից բերք կքաղեք դուք:

Ես այն եմ, ինչ կամ...

Եվ թե կարող եք օգնեք ինձ միայն...

Որ կյանքս հանկարծ չլինի մման մի երաշտ տարվա:

ՈՒՂԵՓԱԿՈՑ

Սիրտս մի մեծ կամուրջ՝ բարու և չարի միջև: Եվ ո՞վ կերտեց այդ կամուրջը, որ այդքան հեշտ ափից ափ անցնեմ:

...Գնալով միտքս ավելի ուժգին է սղոցում կամուրջս քանդելու և նրա փլատակներից անդունդի հատակին, երկու ափերը իրարից բաժանող ուղեփակոց կերտելու համոզմունքը:

ԱՆՄՇԱԿ

Հաճախ ինձ անմշակ կարծեցիք, իրականում՝ մշակման չենթակա:

Ձեր փորձը մշակման ունայն մի ձեռնարկ... արդյունքը՝ հիասթափություն:

Չհասկացաք, որ անմշակն է հիացնում, և կատարյալն է դա:

Չկռահեցիք, որ և բնությունն անմշակ, և քարերն անգին, և ոսկին՝ հանքից գտած, անմիջական են:

Ձգոն եղեք, մշակումը կատարելությունն է սպանում:

Ոսկու բնակտորը՝ Ձեզ հիացնող, հալում եք, ծուլում, դրամ եք հատում, դարձնում շահ և կռվախնձոր:

Վիշտ, դժբախտություն եք կռում:

Մի՛ մշակեք...

Հիացեք, մարդի՛կ...

ԱՆԱՎԱՐՏ ՎԻՊԱԿ

Աշխարհում քանի բան անկարող եղա հասկանալ, ինչքանը չըմբռնեցի և քանի՝ քանի երկընտրանքի առջև կանգնած ապակողմնորոշվեցի:

Շնորհակալ եմ այս աշխարհի իմաստուններին, բայց երբեմն ոչ մի իմաստուն չի կարող խորհրդատու լինել: Խորհուրդը իրենցն է, կյանքը՝ քոնը:

Մի պահ խենթանում ու ցանկանում եմ երկու իրարամերժ կերպ ունենալ:

Կուզեի մի զուլալ առու լինել և կյանքում միայն ծարավ հագեցնել, ծայրահեղ դեպքում հող վերադառնալ ծառ ոռոգելով բերք հասունացնել:

Բայց գայթակղվում եմ դառնալ հզոր գետ (թեկուզ պղտորվեմ), որի համար այն զուլալ առուն մանկության հուշ է լույ:

Դառնալ հորդառատ և ափեր հուզեմ, կյանքիս ավարտին ես օվկիան լցվեմ՝ մի վերջին ճիգով օվկիանի անսահմանությանը գեթ մի ալիք նվիրելով: (Գուցե իմ ալիքի հզորությունից օվկիանն ինձ հավերժության ալիքով անդրադարձնի):

Եվ բզկտվում եմ՝ այս երկընտրանքին զամված:

Թերևս չհասցնեմ որևէ ծարավ երկընտրանքին հագեցնել և ոչ էլ օվկիան հասնել:

Ակամա դառնում եմ ցամաքած գետակ, իսկ դուք կկոչեք

.....«Անավարտ վիպակ»:

ՊԱՅՔԱՐ

Բազում այլընտրանքից կյանքը ինձ կանխանշեց մի ճանապարհի, որ պայքար է կոչվում:

Եվ այդ ճանապարհին մի ախտյան ունեցա միայն՝ իմ երեկն է այն:

Ամեն օր պայքարում եմ իմ երեկվա հետ՝ ամեն օրվա հաղթանակի մեջ իմ այսօրը կերտելով ծնում եմ իմ վաղվա ախտյանը:

Եվ մի օր հերթական հաղթանակից հետո անհնար կլինի խուսափել վաղվա պարտությունից:

Երանի թե պարտությունս մահացու լինի, քանզի պարտության արդարացումը հերոսական մահ է միայն:

Պ Ա Ր Ը

*Չեզ հետեւ եմ ես, ուլքեր ցաւից պարում են:
Ա. Մեսյան*

Պարը ծնվեց, երբ մարդն առաջին անգամ չկարողացավ իր ոգևորւթյունը խոսքի և նույնիսկ երգի միջոցով արտահայտել:

Պարը աճեց, զորեղացավ և դարձավ արվեստների թագը, որովհետև միակն էր, որ միաժողաց մարդկային հոգին ու մարմինը:

Պարը մարմնի երգն է և նկարչութիւնն է մարմնի միջոցով: Պարը մտքի սլացքն է, ոգու կոիվն ու հերոսացումը: Պարը կնոջ հեզ նազանքն է և տղամարդու զորեղ զարկը:

Եթե «չար մարդիկ երգ չունեն», ապա տկարները պար չունեն:

Բայց պարն ապրում է, երբ ապրում ես պարով և մահանում է այն, երբ պարում ես ոչ թե քո, այլ այլոց համար:

...Եվ պարն սկսեց մահանալ, մեր պարը՝ այսքան իշխանական ու վեհ, այսքան հպարտ ու մարտական:

Եվ փոխանակ պարն ապրեցնեն, ապրելով նրանով՝ փորձեցին դիմային վիրահատութիւններով իբր թարմացնել, «երիտասարդացնել» պարը:

Փորձեցին աչքերը պարի ավելի ժպտուն դարձնել, քան հայի թախծոտ աչքերն են: Փորձեցին՝ նրբացնել նրա թավ հոնքերը և նույնիսկ անբռնազբոս ծիծաղ դարձնել հայ հարսիկի ամոթխած ժպիտը:

Ծամածռվեց մեր պարի դէմքը:

Պարն այնքան օտարածին տարրեր կրեց իր մեջ, որ նմանվեց ժարգոնով զրված նախադասութեան, որի համարյա բոլոր բառերն օտար են, բայց հարմարեցված ազգային երանգներին, իմա՝ ազգային տարազ հագած:

Ես վախենում եմ, շատ եմ վախենում, որ վաղը պարը գրաբար դառնա:

Հանապազօրյա խնդիր է հայ պարի Կոմիտասի հայտնութիւնը:

«Դե եկ, վարդապետ, ու մի խենթանա»:

ԿԱՂՆՈՒ ՊԱՐԸ

Քամին կրկին մեղեդի է սուլում:

Եվ ծառերը՝ գունեղ տարազներ հագած, ընկալում են քանու մեղեդին, մեկ մեղմ պար բռնում, մեկ էլ ընդվզում՝ կարծես ուզում են պարեն «Թռնոցին»:

Այգիները գարնանամուտին մեղմ հովիկից «Հարսնապարն» սկսում և նորաբուխ բողբոջներն օրորելով փթթում, ծաղկում, մեղմ բուրում են՝ հոգու խորքում սպասելով ամեն մեկն իր նուբարին:

«Շորոր»-ում են՝ սաղարթներով իրար բռնում... և նազանքով սկսում են մեղմ շուրջպարը: Այդ շուրջպարից քամին հանկարծ ոգևորվում, խենթ մեղեդի սուլում-սուրում, անցնում է նա երկշարք ձգված լայն ծառուղով: Դեմ հանդիման շարքով կանգնած ծառերն էլ նվազածու քանու կողմից առաջարկված այդ ռազմատենչ եղանակից ոգեշնչված քիչ հետ թեքվում, ապա կտրուկ առաջ գալիս «Ծափպար» պարում՝ ծափ են տալիս:

Մեկ էլ կարծես թե քամին էլ խենթանում, մեղեդին փոթորկածին է դարձնում: Սարերում անտառներն են իրար խառնվում և սկսում են հենց այն պարը, որ դարեր առաջ իրենց նախնիք են պարել: Հենց այն պարը, որ լոկ պար չէ, այլև պայքար, ոգու սլացք է ու հաղթապար, խորհուրդ է խորհին և ճակատագրից հզոր լինելու դաս է ու պատգամ:

Իսկ անտառից վեր, այն խոլ կատարին նահապետն է հպարտ պարում՝ այն հին կաղնին, որ անտառի շանթարգելն է եղել դարեր: Մերթ լուռ ծալվում, վեր խոյանում, սաղարթներն է իրար տալիս, մենապարով հերոսական հողմածին մեղեդին է ասես սանձում:

Եվ քամին կարծես թևաթափ լինում անզորությունից, հայացքն է հառում նահապետ կաղնու պարից սևացած՝ երկինքը ծածկող, ամպերի կույտին, մի ամենազոր, թե ամենակուլ շանթ աղերսելով:

Նահապետ կաղնին վեհ մի շարժումով իր վերջին պարին սկիզբ տալիս, փորձում է կրկին իր անտառը շանթից ազատել, մի վերջին անգամ շանթարգել լինել:

Քամին գայլույթից խելագարվում, վերածվում է խենթ փոթորկի և փորձում է կաղնուն ծռել, և անխոնարհ կաղնուց հասկանում, որ առանց շանթի ինքն անզոր է:

Կաղնին չծռված շանթահար ընկնում...

Մի վերջին անգամ մոնչալով:

Յ.Գ. Կաղնին իր վերջին պարն է պարում մեն-մի համոզմամբ, որ իր ընկնելուց արմատները չեն ամլանալու, նոր ծիլ են տալու, և որ վաղ թե ուշ, այն խուլ կատարին հին արմատներով մի նոր շանթարգել կաղնի է պարելու:

ՀՈԳՈՒ ԾԻՉ

Պարս հոգու ճիչ եղավ: Ծիչ, որ աչք է շոյում, որ հոգի է բուժում:
Ծիչս երբեմն անդունդն ընկավ:

Պարս հոգու կանչ, որ չգիտեն իմ արմատն էր ինձ կանչում, թե ես
էի ձեզ գտնում:

Կանչս հաճախ անարձագանք մնաց:

Պարս՝ հոգու մրմուռն:

Մրմուռնս առ Հայոց Աստվածներ, որ վերածնվեն... և վերածնեն:

Պարս հոգու մրմուռ ուղղված բացառապես դեպ ինձ:

Եվ հաճախ ոտքերս մրմռացին, բայց առավել՝ հոգիս:

Պարս՝ հոգու ճիչ և հոգու մրմուռ...

ՊԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՀԱՂԱՆԱԿ

Մի օր էլ ցավով հասկացա, որ պարտությունս հարձակվելուց է:
Չեմ պարտվում, քանի դեռ պաշտպանվում եմ, քանի դեռ զգոն եմ:
Պաշտպանության ընթացքում, պատրաստելով հարձակումը տրվում
իմ կրծքիս և կորցնում եմ զգոնությունս: Պաշտպանությունս հեշտ
բացվում է և դառնում հարձակում, հեշտ բացվում է հովհարի պես և
հաճախ էլ պատռվում է, ծաք տալիս: Եվ երբ արդեն հաղթանակի
հոտն եմ ուզում քիմքիս զգալ, հանկարծ զգում եմ խոցված թիկունքս
ողողող արյանս հոտը: Եվ մոտալուտ հաղթանակս վերածվում է իմ
պարտությանը. տապալվում եմ:

Հաղթանակս շատ ավելի պարզ եմ տեսնում: Պաշտպանության
կրքոտության և հարձակման սառնության և դրանց հաշվենկատ հա-
մատեղման մեջ:

Հարձակման և պաշտպանման մեջ համաձուլում, սինթեզ է պետք,
որ էլ երբեք և ոչ մեկը առանձին չնախագծեն, այլ համատեղ:

Եվ կարծես թե արդ հասկացա, որ հաղթանակիս արմատը, իհար-
կե, պաշտպանության կրքոտությունն ու զգոնությունն է, քանզի երբեք
ոգու պակաս չեմ ունեցել, որն էլ դեպի հաղթանակ մղող ուժն է:

ԴՐՈՇ

Երկմտում եմ՝ մտածելով, թե վեր պարզած մեր դրոշը ի՞նչ է մեզ
ցույց տալիս,

Երբ կանգնած ենք... ընդամենը առկա քանու ուղղությունը:

Շարժվում ենք՝ ցույց է տալիս մեր իսկ շարժման ուղղությունը:

Իրականում ցույց է տալիս գաղափարի ուղղությունը:

Ինչպես նաև (խորաթափանց աչքի համար) գաղափարի խորու-
թյունն ու վեհությունը:

Ի Մ Ծ Ա Ռ Ը

Նեղ մասնագիտացում ունեցող մարդկանց ծառը նման է բարդու ծառի, որն ունի մեկ հիմնական բուն, որի շուրջ կան սաղարթներ, որոնք խորհրդանշում են, որ մա ուրիշ մասնագիտություններից տեղյակ է միայն այնքանով, ինչքանով իրենց մասնագիտությունն առնչվում է այդ մասնագիտությունների հետ:

Իսկ իմ ծառը նման է բազմաբուն՝ ընդ որում տարբեր կողմեր տարածված ծառի: Չնայած ամեն մի բնի վրա առանձին վերցրած անհամեմատ քիչ են սաղարթները, բայց կայնապես, համոզված եմ, որ իմ ծառը պտղատու է և... ծիրանի:

Ծ Ա Ռ Ի Հ Ո Գ Ե Բ Ա Ն ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն Ը

(Մի անգամ ծառն էի բարձրացել՝ թուփ ուտելու: Ներքևից ասացին, որ գուր եմ բարձրացել, գետնին կանգնած էլ հնարավոր է թուփ ուտել):

Ծառի հոգեբանությունը շատ է նման մեր կյանքին: Ներքևում կանգնողներին հասնում է այնքան, ինչքան հատկացնում են: Իսկ ծառը բարձրացողն իշխանական ծառի նման ինչքան բարձրանա, այնքան պտուղներն արևոտ են և ավելի քաղցրահամ, բայց մի թերությամբ. ինչքան բարձր, այնքան ավելի հեշտ են քեզ ճոճում քամիները, և ընկնելու վտանգն ավելի մեծ է:

Ընտրությունը ձերն է՝ մինչև ծառի որ մասը բարձրանալ կամ թե մնալ գետնին կանգնած:

ՄՏՔԵՐԻ ԾԱՌՈՒՂԻ

Քայլում էի երեկ մտքերիս ծառուղով...

Տեսա հողագրկված արմատներով ծառեր, որ սկսել էին չորանալ:

Կային ծառեր, որոնք շատ փարթամ էին, բայց դեռ պտուղներ չուներին:

Իսկ ծառերի մեծամասնությունը կբված էին բերքի տակ:

Ծառերը միշտ խնամքի կարիք ունեն: Ջրեցի ծառերը, մի քանիսը պատվաստեցի, մի քանիսի պտուղներն էլ համտեսեցի:

Եվ հասկացա, որ պատվաբեր է մտքերի այգեպան լինելը:

Եվ կամեցա, որ ծառերիս արմատներն ու հոգսերը՝ ինձ, պտուղներն ու վայելքը՝ ձե՛զ լինի:

ԻՄԱՍՏՈՒԹՅԱՆ ԱԼԻՔ

Երբ ուզում եք մարդկային հոգեբանությունը հասկանալ և առավել ևս բացատրել, փնտրեք այն բնության երևույթների մեջ. ահա իմ իմացած իմաստություններից մեկը: Իմաստություններ կան, որոնք այնպիսի անմիջականությամբ են ներթափանցում հոգուդ մեջ, ինչպես ծովի ալիքը, որն ափին փարվելով հանդարտ նահանջում է դեպի ծով, գալիս է ափ և վերադառնում՝ ծով... բայց մնում է ծովափի ավազի մեջ:

Ընթերցելիս թվում է, թե շատ պարզ է և ոչ խորիմաստ: Բայց երբ ավարտում ես ընթերցումը, երբ իմաստության ծովը նոր ես կռահում, որ միևնույն ժամանակ մնացել է քո ներաշխարհի ծովափի ավազի խորքում:

Իմաստությունը հենց դրանով է տարբերվում խելոք մտքից (խրատից), որ չի պարտադրվում, չի մատուցվում որպես դաստիարակող միտք, այլ անմիջականությամբ ներթափանցում է հոգու խորխորատները:

Ընտրյալներին է տրված գտնել խոսքի անմիջականությունը, խոսքի այն արտահայտչաձևը, որն առանց պարտադրելու ներթափանցում և դառնում է հոգու սուրբ մասունք:

Ի Մ Գ Ի Ր Զ Ը

Շարունակ գրելով իմ գիրքը, մի օր հասկացա, որ մոռացել եմ կազմի մասին: Երևի թե գրելուց չէի պատկերացնում և չեմ էլ պատկերացնում՝ ինչ չափսի կլինի իմ գիրքը (դեռ շատ եմ գրելու), և դժվար է կանխագուշակել կազմի չափսերը: Եվ ինչքան գիրքս հաստափոր է դառնում, այնքան դժվար է կազմ ընտրել, իսկ ավելի փոքր կազմի մեջ տեղավորվելու համար ես իմ գրքի մի մասը դեմ չեմ նետելու:

Իսկ շատերը, մի էջի կեսը խզբզելով, այն տեղավորում են ոսկեզօծ կազմի մեջ, և հազիվ թե մեկը անտարբեր անցնի:

Այնուամենայնիվ, կազմը անհրաժեշտ է (միզուցե ճիշտ է ժամանակ առ ժամանակ այն հատորի տեսքով կազմավորել), որպեսզի երբևէ իմ գիրքն էլ գրադարակից վերցնեն ընթերցելու, և այն ժամանակ թեկուզ կազմը պոկվի էլ, հուսով եմ՝ այն սեղանի գիրք կդառնա:

ՃԱԽՐԱՆՔ

Ճակատագիրը դեպ մեզ բարեհաճ լինի, որ մենք երբևէ ոչ թե չսողանք, այլ երբեք սողացողին չհասկանանք... և նույնիսկ չջանանք:

Ուժը թևերի զորավոր լիներ, որ թռչելուց զատ ճախրել կարենայինք: Բայց երբեք-երբեք արևի լույսից չջլանայինք, վեհ ու սիգապանծ սարերը թողած՝ նրան ձգտեինք, որպես հետևանք՝ զորեղ թևերը մոխրացած, անդունդն ընկնեինք:

Օ, բյուր երանի, ում կյանքը միայն ճախրանք կլինի:

ԿԱՄՈՒՐՁ

Մեզանից յուրաքանչյուրի կյանքը այն ներկան է, որի գլխավոր և թերևս միակ առաքելությունը անցյալի և ապագայի միջև կամուրջ դառնալն է:

Եվ իմաստագրկվում է կամուրջը, եթե թեկուզ ափերից մեկին հիմնավոր չի ամրացված, չի սերտաճած:

3. 4. Որքան քիչ են երկու ափերում սերտաճած կամուրջները, այնքան մեծ է նրանց բաժին ծանրությունը:

ՄՏՔԻ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

*Ի՞նչ անենք,
Թե առում բարակել է,
Բայց չէ՞ որ
Նա մի օր ոռոգել է,
Բայց չէ՞ որ
Ավերված այս դաշտերը
Նա մի օր՝
Մեռնելով՝ նորոգել է:
Պ. Սևակ*

**Հրաչյա Մաթևոսյանին՝ ոռոգող
գետին, որը երբեք չի ցամաքելու**

Մարդկային մտքի աշխարհագրությունը ուսումնասիրելով նկատեցի, որ վեհ լեռների, խորախորհուրդ ձորերի, անծայրածիր դաշտերի հետ մեկտեղ կան գաղափարի օվկիանոսները հարստացնող գետեր, որոնցից հիմնականում երկու ձևերն են առանձնանում:

Մեկը, որ միշտ ձգտում է հոսել քարափներով, դրպեսզի ափը հանկարծ չներծծի իր ջրից և երբեմն էլ այլոց գաղափարների նոր սկիզբ առած վտակներն է ներառում իր մեջ, որ իր գաղափարները ավելի հորդառատ երևան:

Մյուսը նախընտրում է այգեշատ ափերով հոսել: Հաճախ պատրաստ է իրեն ցամաքելու վտանգի ենթարկելով իր հունը փոխել, արդեն չորացող, պտղատու ծառը ոռոգել: Բայց և համոզված, որ թե տրված է իրեն օվկիանին հասնել, տրված է նաև իր իսկ ոռոգած ծառի պտուղը օվկիան հասցնել:

3. 4. Թե երբևէ պտղատու ծառն իմ բերք է տվել,
միակ մեղավորը այս գետն է եղել:

ԿՅԱՆՔԻ ՅՈՒՆԸ

Առվի այս ափից՝ հենց ակունքի մոտ, ես ջուրն եմ նետվում: Ծնունդ եք կոչում: Եվ մանկածծաղ ես կարկաչելով նետում եմ ինձ վար, որ գետակ դառնամ և ապա դառնամ խոր գետ լայնահուն: Դուք կյանք եք կոչում:

Եվ կյանքի բայը ոչ թե ապրելն է, այլև լողալը: Մեկ-մեկ սուզվելով, և մեծահոգաբար թույլ տալով մեկ-մեկ դուրս գալ ջրի երես, կյանքը ինձ կյանքի դասեր է տալիս և սովորեցնում՝ կյանքի մեծ ու փոքր ալյաց մեջ լողալ: Ապրել եք կոչում:

Եվ թե ակունքում հուն էի բացում, ամեն մի մետրը հաղթահարելով, ապա գետի մեջ արագահոս ընթացքին տրվում և գիտակցում եմ, որ հաճախ անգոր եմ հունը փոխելու (լավագույն դեպքում, եթե շատ տքնեմ, կարող եմ ափին ալիք նվիրել):

Գետի արագ ընթացքով տարված, մի պահ սթափվելով ես հետ եմ նայում և հասկանում, որ ոչ կարող եմ հետ դառնալ ակունք, և ոչ էլ հանկարծ նույն ափը դուրս գալ, ուր ջուրը նետվեցի:

Երբեմն ձգտում եմ լողալ հոսանքով, ուզում եմ տարիքիցս իմաստուն լինել: Երբեմն էլ լողալ գետին հակառակ և իմ տարիքից ջահել երևալ: Շատ կարճ է տևում, հոգնում եմ արագ, տրվում ընթացքին:

Մի օր էլ հանկարծ գետում լայնահուն կղզի եմ գտնում: Դրախտ է թվում: Այն կոչում եմ «Դու»: Դուք սեր եք կոչում:

Դրախտն էլ է սակայն սովորույթ դառնում: Եվ ծանծրույթից կրկին ինձ ջուրն եմ նետում՝ տրվում հոսանքին:

Լողում եմ, ընթացքում նկատելով բազում կղզյակներ, որ ոչ ձգում եմ, և ոչ էլ հուզում: Եվ ես անտարբեր անցնում եմ հանդարտ:

Անցնում եմ հանդարտ լայնահուն գետով՝ լուռ ոռոգելով ափերը նրա, ձգտում եմ հասնել իմաստության օվկիան:

Նոր եմ հասկանում, որ գետն այդ վարար, որ կյանք եք կոչում, մյուս ափ է հանում անշունչ մարմիններ: Այն մահ եք կոչում:

Յ.Գ. Դին իմ այն ափ, որ մահ եք կոչում, թող որ դուրս նետվի այն տեղում միայն, ուր գետը վարար օվկիանն է թափվում:

Ա՛խ, թե իմ մահվամբ կյանքի օվկիանին ալիք նվիրեմ:

Կ Ր Ա Կ

Խարխափելուց երագում ենք գեթ մի կրակ, թեկուզ ճրագ, որ այլևս չխարխափենք:

Բայց և հավետ խուսափում ենք առավելից՝ այն հրդեհից, որ լափում է մեր տներն ու մոխրացնում մեր հոգիները:

Թող որ լինի ոսկյա այն միջինը, որ դարերի խորքից եկած ու ծերացած մի բառով ենք միշտ էլ կոչել: Թող խարույկը մեր օջախում միշտ բոցկլտա, որ ջերմանանք, և հագենանք, և, իհարկե, չխարխափենք:

Յ. Գ. Բայց անկյունում թող գեթ մի մոմ բոցկլտա, որ հոգիները ջերմանան և, որ աստված մի արասցե, երբևէ չխարխափեն:

ԻՄ ՄՈՒՆԸ

Մոմը աղոթք է: Մոմը՝ մրմունջ: Մոմը լույս է ու հավատն է մեր: Տարբեր են նրանք և շատ նման մարդկանց: Անունները չթվարկենք, տարբերակենք նրանց այրվելու ծևը միայն:

Կան շատ մոմեր, որ այրվելով, «արտասվելով» պատկերներ են ստեղծում շքեղ: Նրանց տեսքով շա՛տ - շատերը դեռ շատ երկար կհիանան:

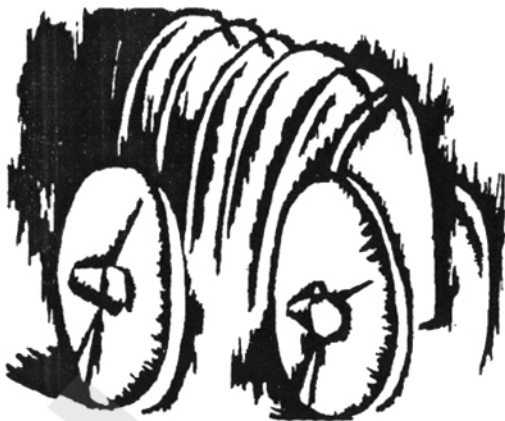
Կան և մոմեր, որ այրվել չեն կամենում: Ինչքան փորձենք նրանց վառել՝ շուտ հանգչում են, լրացնելով հսկա բանակը խավարածին:

Բայց եզակի մոմեր էլ կան, որ այրվում են անմնացորդ և նրանցից հետք չի մնում, էլ ուր մնաց չքմաղ պատկեր: Հետևաբար նրանց լույսը ավելի վառ, ավելի շատ են մեր հոգիները լուսավորում:

Աստված գիտի, որ կերպն է ճիշտ:

Եվ ով կասի՝ իմ կերպը որն է:

ՀԻՆՉԵՐՈՐԴ ԱՆԻՎ

Թերևս ոչ մի հնագիտական պեղումն անգամ չի հայտնաբերի մեկին, որը ծգտում է հինգերորդ անիվի կարգավիճակ ձեռք բերել: Բայց արի ու տես, որ երևի թե մեզանից յուրաքանչյուրին ճակատագիրը երբևէ «շնորհում» է այդ կարգավիճակը:

Բայց հինգերորդ անիվի դերակատարները երկու տարբեր բանակների են բաժանվում:

Առաջինները, որոնք օգտվելով անիվի և դեկի երկրաչափական նմանությունից, իրենք իրենց դեկ են երևակայում: Բայց ճակատագրի հեզնանքով հայտնվում են հավատացողներ (նույնիսկ հավատացյալներ): Եվ նույնիսկ անիվները, որոնք իրենք էին այդ կարգավիճակը նրան շնորհել, որպես իրենցից առավել անպիտան:

Բայց կա նաև երկրորդ բանակը, որն անհամեմատ ավելի փոքրաքանակ է, ինչպես ամեն մի ընտրանի: Ուն հինգերորդի կարգավիճակը «շնորհվում»-պարտադրվում է, քանի որ նա ինքն-իրեն դեկ չի երևակայում, բայց և ճիշտ ճանապարհը վստահ գիտի, և ինչքան էլ ջանաս՝ ճանփից չես շեղի: Եվ դեռ մի բան էլ ձեզ դարձի կբերի: Նրանք համբերատար սպասում են: Քանզի «Ժամը աշխատում է երբեմն վատերի համար, բայց Ժամանակները միշտ լավագույնների համար»:

Թե ճանփից չեղվեք, եթե ոչ ճահիճ՝ ճահճուտ կհասնեք: Եվ երբ կսկսվի ձեր տեղապտույտը, կլինի նաև այն հինգերորդի հայտնության ժամը:

Յ. Գ. Թե իմանար Աստված, որ հայտնությունը տեղապտույտից է ծնվում:

ԻՄ ՀԵԳՆԱՆՔԸ

Ես կյանքում երբևէ չհեզմեցի ոչ մեկին, քանզի հեզմանքը իմ տեսակը չէ: Բայց և այնպես կուգեի կյանքում մի անգամ հեզմել և միայն... երբ մահը կմայի աչքերիս մեջ:

Հեզմել մահը... այդպես կարելի է գոնե չպարտվել մահից:
Հեզմել, անգիտանալ մահը. այդպես է ծնվում անմահությունը:

ԱՆՑԱ

Ես էլ անցա... կյանքի դաշտը:

Եվ իմ կյանքի դաշտի ծայրին՝ արյունշաղախ մայրամուտին, ետ մայեցի ու հասկացա.

Ինչքան խոպան հող թողեցի, ինչքան հերկ ես չարեցի, ինչքան բերք՝ չհասցրեցի:

Եվ թե դաշտում ակոսել եմ, սերմնացանս ուշացրել եմ, բերք չեմ տվել և ականա մոլախոտին պարարտ հող եմ ես պարգևել:

ՇՏԱՊԵՏԱ

Երբեմն նեղսրտում եմ. շատ եմ հապաղում:

Անելիքս շատ՝ իսկ ես դանդաղ եմ շարժվում:

Կարծես մման եմ ցուլի. որ հողն է ակոսում:

Իսկ տեսել եք լծկան, որ ակոսելիս է վազում:

ՄԹՆՀԱՂ

Թե իմ ներկայությամբ ուշացնում եմ զալիքը ձեր արշալույսի, մտախոգվելու առի՞թ – ոչ, չունեք, հենց հիմա ես կհեռանամ, կանհետանամ մթնշաղի պես:

Բայց մի՛ մոռացեք. մթնշաղն է անրջելու միակ ժամանակը:

ՀԵՌԱՑՈՂ ՀՈՒՇ

Ես հեռացող թանձր հուշ եմ, այնքան մման մշուշի:

Որ անցնելուց մի պահ կանգնում՝ խորը ծորի հատակին,
նոր վերածվում է հուշի:

ԽԵՆԹՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱԳԱՍՏ

Կյանքը ի՞նչ դասեր տվեց, ի՞նչ հանճարեղ ուսուցիչներ ու փարոսներ, բայց այդպես էլ չսովորեցի «ճիշտ ապրել», նավահանգստի ձգտել, քանզի խենթության առագաստը եղավ իմ մակույկի ուղեմիջը, իսկ փոթորիկներ սանձելը նրա տարերքը:

ՊԱՆԴՈՒԽՏ

Ես պանդուխտ եմ այս կյանքում, իսկ աշխարհը ինձ համար՝ օտար եզերք:

Կարոտում եմ իմ եզերքին, այն մարդու նման, որ վաղուց է պանդխտության ցուպին հենվել, և ամհույս կորցրել է դեպ իր իրական հայրենի եզերք տանող ճամփան:

ՏԵՍՆԵԼ ԵՍ ՈՒՋՈՒՄ

Հարցերս շատացել են:

Եվ երբ փորձում եմ թեկուզ մեկին պատասխան գտնել, ապա շղթայական ռեակցիայի նման այդ նոր հայտնագործած պատասխանից միանգամից երկու նոր հարց են ծնվում:

Երկնտում եմ. հարցերին պատասխան գտնել, թե...

Այնքան եմ շատացել հարցերս:

Իսկ բազում հարցերի մեջ խարխափելուց մեկի լուծումը գտնելը նման է մթության մեջ խարխափող կույրին, որը հանկարծ ելքը գտնում... բայց միևնույն է տեսնող չի դառնում:

Իսկ ես տեսնել եմ ուզում:

ԽԱՉԵԼՈՒԹՅՈՒՆ

Ծնվելուց երևի Աստված, երևի, ականջիս ավետեց, որ իմ կյանքի ճամփան արարելն է:

Եվ ամեն մի արարումս գողգոթա եղավ:

Յուրաքանչյուր արարումիս վարձը՝ փշեպսակ:

ԱԳՈՎԱԿԱՔԱՐ

*Գարեգին Նժդեհին, ում Ազոավաքարը
խորհրդահայ բանտը հանդիսացավ*

Ե՞րբ է հողը դառնում հայրենիք:

Երբ «մեծ մեռելներն» էլ մի բուռ թանկ հող են դառնում: Երբ հողը հերոսների արյունով ենք ոռոգում (չսովորեցինք մեր ոսոխների արյամբ ոռոգել):

Մեր հիշողության մշուշում երբեմն ուրվագծվող ծովերն իրենց ալեկոծումով երբևէ կմաքեն փոշուց մեր հողը:

Կոտորածներից և կորուստներից մեր հայրենի հողը տոկուն է դառնում: Իսկ հերոսների արյունով, կյանքով կռած հաղթանակներից դառնում է փխրուն ու փուլ է գալիս:

Կամազրկվում ու ուժազրկվում է հողը հայրենի՝ անկարող իր իսկ հերոսաց ծանրության ներքո:

Մինչ հերոսանալն երկմտում եմ ես և համոզվում, որ փլվելու է հողը իմ ոտքի կոխան, ոնց որ փուլ եկավ Սասնա Մհերի ոտքերի առաջ:

Դեռ չհերոսացած՝ հաղթում է վախն ինձ, և վախենում եմ, որ հերոսանալուց բավ չի փլվի հողն իմ ոտքերի տակ, դեռ մեկ էլ տեսար՝ Ազոավաքարն էլ իմ դեմ չբացվի:

ԺԱՅՌ ԾՈՎԱԾԻՆ

Հպարտության և վեհության խորհրդանիշ՝ ժայռն է կյանքում:

Իմաստության խորհրդանիշ՝ ծովն անսահման և... ալեկոծ:

Իմաստության և վեհության համատեղման խորհրդանիշ՝ ժայռ ծովափին:

Ժայռի հիմքը, որը ծովի ընդերքում է, ջրով ծածկված և մեկ բառով խութ ենք կոչում՝ իմաստության ծովում խեղդված վեհությունն է:

Ժայռի կատարն՝ իմաստության ծովին կարոտ և փոշոտված վեհությունն է:

Ես, թերևս, գերադասեմ ծովի ափին վեր խոյացած հպարտ ժայռի այն հատվածի կեցվածքը վեհ, որ ամեն մի ալիքի հետ վեհությունն է իր լվանում:

Ժայռին հպվող ամեն ալիք իմաստությունս ու վեհությունս է գրկախառնում:

ԲԱՐՈՒ ԲԱՆԱԳՆԱՅ

Անդունդն է ինձ զուգահեռ քայլում, թե ես՝ անդունդի եզրով: Եվ ինչ փույթ, թե որն է իրական...

Թախծի հորդառատ անձրևը լցվում է հոգիս: Միևնույն է, թախծն անգոր է խեղդելու հոգիս, քանզի այն վաղուց է ծակծկված:

Եվ չգիտեմ՝ տխրեմ, որ հոգիս չի խեղդվի թախծից, թե ուրախանամ, որ այն բզկտված է:

Անդունդի եզրով քայլող հավերժի ճամփորդ բզկտված հոգիս տեսնելով կմտածեք, թե քայլքի աճպարար կամ էլ երևի լարախաղաց է: Բայց ընդամենը բարու և լավի բանագնաց է...

Եվ եթե հանկարծ հոգիս սայթաքի, Ձեր հոգու խորքում վախկոտ ծվարած բարին կմեռնի...

ԽԵՆԹ ԳԵՏԱԿ

Նման լինեի փոքր աղբյուրի, որ դեպ իրեն են գալիս ծարավ հագեցնելու: Ցավոք նման եմ խենթ մի գետակի, քիչ պղտորվելով ինքս, ինքնական սարերից գալով, ժայռից թափվելով, ես ինքս եմ գալիս ափ ոռոգելու... միամտորեն կարծելով, թե հենց այդ ափին, հենց իմ ջրերով բերք է հասնելու:

ՆԺԱՐՆԵՐԻ ՊԱՅՔԱՐ

Ցավոք սրտի հաճախ նկատում են,թե ես շատ կայուն եմ: Բայց կշեռքի ամենակայունը մի վիճակ է, երբ մծարներից մեկը անհամեմատ մյուսից ծանր լինելով հիմնապես հանգրվանել է հատակին: Նկատեն մահ, որ դա կշեռքի թերևս ամենաանհետաքրքիր վիճակն է:

Երանի կշեռքի իմ մծարը հավասարակշռված լինի կյանքի մծարի հետ և գրեթե անհնար լինի կանխատեսել թե հաջորդ ակնթարթին քո մծարը դեպի ներքև կշարժվի,թե դեպի վերև:

ԴԱՄԲԱՆԱԽՈՍ

Ամենքը հոգուս մեջ խզբզում՝ ականա սրբագրիչ եմ դարձել:

Հանճարինը հոգուս մեջ՝ փորագրիչ, իմը պեղելու համար հնէաբանի բրիչ եմ դարձել:

Ինչքան էլ լինես լավ ճարտարապետ,

Հոգուդ տաճարը հառնելու համար մահ քարտաշ է հարկավոր,

Ինչքան էլ լինես, հարատև մեկ է:

Վերջում դամբանախոս է հարկավոր:

ՄԱՅՍ

Ոչ թե մահճի մեջ տնքալով հանգչեմ,
Այլ կաղնու նման շանթափար ընկնեմ:
... Մի վերջին անգամ մոնչացնելով:

ՎԱԽՍ

*Դու քո աչքին իմաստուն մի թվա, այլ վախեցիր Տիրոջից:
ԱՍՏՎԱԾԱՇՈՒՆՉ
ԳԻՐՔ ԱՌԱԿԱՑ 3;7*

Վախը նվաստամտություն է...

նաև Աստվածավախությունը:

Նվաստ լինել, վախել չէ նույնիսկ Աստծո առջև,
Իսկ նվաստամտությունը հաճի չէ նաև Աստծո համար:
Վախի ներկայանալի միակ չնվաստացնող երանգը մտավախությունն է...
Երբևէ կատարելության չհասնելու մտավախությունը:

ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ

*Հիշիր, որ նախ փառքի դափնին ինձ է տրվել,
Եվ ճակատիս ցուքը վճիտ... հող է հիմա:*

Ա. Մեսյան

Տապանաքարս ահա, և ես գլխահակ նստած այդ քարին, խորհում եմ մենակ: Տեսնես քարն իմ ի՞նչ գիր կունենա: Տապանաքարս իր տապանագրով կհիանա՞, թե կնեղվի այդ դաջվածքից՝ «խորաթափանց» ու մեծախոս:

Տապանագրիս սկիզբը հայտնի է: Ընթացքը՝ կարծես, վերջն է միայն դեռ գաղտնի, անտես:

Քո ողջ կյանքում ինչքան տքնես, ինչ մեծ հզոր գործեր կերտես, միևնույն է՝ ժամանակը գերհզոր փոշիացնելու է և՛ կերտածդ, և՛ քեզ:

Տապանաքարիս ոչ թե իմ մասին, այլ խոսքս գրեք: Արդյոք կգորե՞մ թողնել մի խորհուրդ, որով ինձնից հետո շատ ու շատ անցորդ, և դեռ շատ սերունդ թեկուզ փոքր ինչ կխելոքանա, և շատ աննշան կինքնամաքովի: Որով տա Աստված գոնե մի անճար ճարը կգտնի, թեկուզ մի հանճար ճախրել կգորի, գեթ մի փակուղուց ելք կգտնվի, որով մի անհույս կյանք կփրկվի, որով մի նոր հերոս կծնվի:

(Ինչո՞ւ հետմահու իմաստունի կոչում չեմ շնորհում):

Տապանագիրը կյանքի հետգրությունն է: Տապանագիրը կյանքի թանձրացումն է ասես: Եվ իմաստուն տապանագրի մեջ է պարփակվում կյանքի իմաստը կարծես:

3.9. Եվ բյուր երանի, որ տապանաքարս բնության և տապանագիրս՝
ժամանակի արհավիրքներին դիմանամ:

ՇԱՆԹԱՐԳԵԼ

Ինձ այնպես հեշտ է համոզել, բայց անհնար պարտադրել:
Պայքարում՝ ես զորեղ եմ և ամենաթույլը՝ երբ դավաճանում եմ:
Իրադարձությունների կիզակետում հոգիս մեմաստան է դարձել:
Փորձում եմ բարին կատարել, բայց չկարողացա չարը վանել...

Իսկ գիտեք ի՞նչ է լինում, երբ երկու իրարամերձ
բևեռ փորձում են իրար հետ համատեղվել:
Շանթ է ծնվում...
Իսկ ես ականա դարձել եմ շանթարգել:

ՉԻՐԸ

Ես միտք եմ տնկել: Ջրել եմ, սնել և տառապել եմ, մինչ ծիլ է տվել:
Եվ ծիլ է տվել և դարձել է շիվ, դարձել է և ծառ, մի ծառ ծիրանի: Եվ
ծառը մտքիս պտուղ է տվել, և փափագը հոգում բերք հասունացրել:

Եվ թե տրված չէ իմ պտուղներին արդ բերքահավաք... ես չեմ վա-
խենում:

Եվ վստահ եմ ես, իմ պտուղները չեն էլ որդնելու, այլ դառնալու
են... չիր ծառի վրա, որ թեկուզ ավելի փոքր են պտղից, բայց ավելի
քաղցր են:

Ավելի քաղցր են, ավելի թանձր են:

Բայց ինչքան էլ փոքր, արդեն չիր դարձած՝ իմ պտուղների մտքերը
մեծ են, ավելի խորն ու ավելի թանձր են:

ԲԵԿՈՒՄ

Մետաղի մի տեսակ կա, որ չի ճկվում, այլ ջարդվում է :Կաղնին էլ
ոչ թե խոնարհվում, այլ շանթահար ընկնում է:

Հայոց հանճար-հերոսը ասում էր.

«Ամբողջ կյանքում հաղթելով՝ մնացի պարտված»:

Ձգում եմ, որ օդում իմ ճակատագրի բեկումն է կախվել և բեկման ձևն
է մտմտում:

ԱՐՍԱՓԵԼՍ...

Գիտակցում եմ, որ բավականին մեծ պոտենցիալ էներգիա, ներուժ եմ կուտակել: Գիտակցում եմ նաև, որ գերխնդիր է այն կինետիկ էներգիայի վերածելը, քանզի այն լիճը, որը չի կարողանում գետ ծնել դատապարտված է ճահճանալու:

Իմ ամենամեծ բարեկամն է մա, ով կօգնի ինձ՝ գտնել պոտենցիալը կինետիկ էներգիայի վերածելու գաղտնիքը:

...Սարսափում եմ այն մտքից, որ կարող է մեր ճանապարհները չխաչվեն:

Յ. Գ. «Մտորումներն ինքս ինձ հետ» մման են ոչ այնքան գրական ստեղծագործության, որքան մաթեմատիկական խնդրի լուծման, որի բանաձևերը ես եմ հայտնագործել, թերեմները՝ ապացուցել: Իսկ մի մասը կարծես թե վերածվում է աքսիոմի:

ԻՄ ԹԱԽԻԾԸ ...

Թախիծը եկավ անկոչ հյուրի պես:
Եկավ ու դարձավ հոգու տանուտեր...

ԱՆԿԵՂԾ ԱՍԱԾ...

ԱՆԿԵՂԾ ասած՝ հեքիաթներից ես հոգնել եմ...

Պ. Սևակ

ԱՆԿԵՂԾ ասած՝ ես հոգնել եմ հեքիաթներին հավատալուց,
ԱՆԿԵՂԾ ասած՝ ես հոգնել եմ նոր հեքիաթներ հորինելուց,
ԱՆԿԵՂԾ ասած՝ ես հոգնել եմ... իմ իսկ ստեղծած
հեքիաթներին հավատալուց:

ՑԱՎԵՐ

Ցավերդ իրար բարեկամ կարգել, քո դեմ դաշն կնքել, քո դեմ դավեր են նյութում: Դու՛րս եկ ցավիցդ, կանգնի՛ր նրա դեմ և, աչքերի մեջ նայելով, ուժեղի հոգեբանությամբ, մեծահոգաբար ժպտա, և ցավը քո դեմ ծնկի կգա:

ԿՆՈՋ ՄԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

Սիրտ իմ ինչու ես այդպես խռովել:

Դավաճան սիրտ: Ախր կնոջ սիրտը ժայռի պես վեհ, ամրոցի պես անառիկ պիտի լինի: Իսկ դու մի կարգին ամրոցդ չպաշարած դարպասդ կրկնակոխ բաց արիր: Ախր նա շատ էր ասպետի նման... ցավոք նման էր միայն:

Բայց ասպետն անգամ սիրում է անառիկ ամրոց, և հարազատանում է նրան այն ամրոցը որին տիրանալու համար նրանից հոգու մեծ պաշար է պահանջվել, և ոգու հերոսացում: Որն իրենից հերոս է կերտել: Թե չէ բաց դարպասից մտնելը ասպետին վայել չէ, և անգամ եթե գայթակղվել մտել է, դժվար թե այդ ամրոցը նրան երկար հրապուրի:

Իսկ լքված ամրոցը անառիկ լինել չի կարող:

Երբ ամրոցը երկարատև պաշարումից հետո է ասպետին տրվում, ասպետը գերվում և տեր է դառնում, և այն ամրոցն է անառիկ լինում, որի ասպետը գերին ու տերն է միաժամանակ: Եվ թե ասպետն է գերված, ամրոցդ չի դառնա լքված... ախր ասպետ տեր ունի:

Լքված ամրոցի ճակատագիր. դարպասը ընկած, պարիսպը ճաք տված: Դե ուժ գտիր, որ պարիսպդ հառնեցնես, դարպասդ կանգնեցնես:

Եվ ամենակարևորը այլևս դեռ չպաշարված դարպասդ չբացես:

ԴՈՒ ԶԿԱՍ...

*Դու չկա՞ս, չկա՞ս ... ու չե՞ս լինելու
Պ.Սևակ*

Դու չկայիր... և չես լինելու: Անցյալ չկար... ինչ փույթ, թե ապագա չի լինելու, երբ ներկան է կործանված: Դու չկայիր... և էլ երբեք չես լինելու, բայց քո սերը պայթեց իմ սրտի մեջ այն ռումբի նման, որը չկար և չի լինելու, բայց նրա պայթյունից առաջացած ռմբափոսն էլ երբևէ չի հարթվելու:

ԴՈՒ ԻՄ ԹԱԽԻԾԸ...

Դու և իմ թախիծը այնքան նման եք միայն սրտի վրա կրվող շքանշանի երկու երեսին, որոնց անհնար է միաժամանակ տեսնել:

Քեզ հետ խենթությունն էր իմ ուղեցույցը և անօրեն էր ամեն մի ... նույնիսկ չգրված օրենք: Հեռացար և դռան մոտ դարանակալած թախիծը սողոսկեց ներս: Նրա ներկայությունից թոթափելով խենթությունս, սկսեցի սթափվել, ճշգրիտ չափել, կշռել, հաշվարկել... վերածվելով էտալոնների թանգարանի:

Սլանում եմ դեպի իմաստություն... բաղձալով շրջվել և թեկուզ սողալ դեպի խենթություն:

Բացում եմ դուռս... համոզված, որ թախիծս ինձ չի լքելու: Չէ որ դու չես դառնալու:

ԽՈՐՏԱԿՎԵԼՍ

Թախիծը եկավ անկոչ հյուրի պես: Եկավ ու դարձավ հոգուս տանուտեր:

Դու անհայտացար ոչ ամպով ծածկվող... մայրամուտ հասնող խորթ արևի պես:

Կարոտը լցվեց նոր ծոց գրավող անեզր ծովի պես:

Ծովդ փոթորկվեց, քո սիրով բեռնված նավն իմ մոլորած, խորտակելու փափագից միայն: Թե չէ դու էլ գիտես՝ ինչքան փոթորկվես, ափից դուրս չես գա:

Բայց նավաբեկող ծովդ այս անգամ հեզմանքի ալիքով՝ արդեն ուշագնաց, մարմինս ափ նետեց:

Ուշքի եմ գալիս...

Ուշքի եմ գալիս, նոր նավ եմ փնտրում, կամ գոնե մակույկ, թեկուզ ճաք տված, որ խենթությունս առագաստ դարձած, մի նոր ծով գտնեմ...

Ախ, թե այս անգամ ես էլ խորտակվեմ:

ՍԵՐՍ

Ինչ եմ գրել ես մինչ հիմա,
նոր հասկացա:
Սերը ճնշել, խոհ եմ գրել,
Սերն սպանել, խոհ եմ գորել,
եվ ինձ ասեք՝ ինչ եմ շահել
...կասեք՝ ոչինչ:

Խոհը ցրել, սեր եմ տնկել,
... խոհ է ծլել:
Սեր ծլել, կրկին խոհով
պատվաստել եմ,
Սիրո ծառս թե երբևէ պտղաբերել,
Պտուղը այդ սիրո փոխան խոհ է եղել:

Եվ ես միայն նոր հասկացա, թե իմ չնչին գտածի մեջ
Ինչ անեզր ու անսահման մի աշխարհ եմ ես կորցրել:

ՍՐԲԱԳՐԻՉ

Դու իմ հույզերի սրբագրիչն ես,
Եվ քո հայտնությամբ դարձել եմ կարծես
«Օտար հավատքի» սրբապատկերին
Աղոթք մըմնջող դավանափոխ այր:

ԻՆՉՊԵՆ ԵՂԱՎ

Ասում են՝ թե այդպես չի լինում,
 Բայց ինչպե՞ս եղավ, որ դու՝ դժբախտդ,
 ամենաերջանիկն ես միաժամանակ:
 Ասում են, թե այդպես չեն մեռնում,
 Իսկ ինչպե՞ս ես դու հանդգնում այդպես
 ապրել ու արարել անգամ:
 Այդ ինչպե՞ս է, որ այդպես մեռնելուց անմահանում են,
 Եվ թե չեն ապրում մեռնելու նման,
 կենդանի անգամ դիակ են դառնում:
 Եվ ինչի՞ համար ո՛չ մի իմաստուն, և ո՛չ մի հանճար,
 ո՛չ մի մարգարե
 Ոչ մի միտք չասաց, թե որն է ճիշտը՝
 այդպես մեռնե՞լը, թե հենց ապրելը...

Այդ ինչպե՞ս եղավ:

ՀԱՅՏՆՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԱՆՀԱՅՏՈՒԹՅՈՒՆ

*Իսկ ու՞ր է տարվա մեր եղանակը,
Այն հինգերորդը... մի՞թե չի գալու...
Պ. Սևակ*

Եվ թե չի գալու մեր եղանակը, և դու երբևէ ետ չես դառնալու, ինչ
իմաստ ուներ քո հայտնությունը՝ խենթ շանթի նման, երկինքս ճեղքող
(գեթ քեզ կարոտող աչքերս գթա):

Քո շանթանման հայտնությունից թե չի մոխրացել շրջապատը իմ,
ապա այնքան է գորշ և այնքան մթին, որ անկարող եմ նշմարել մեկին:

Մենակ ճիշտն ասա. թե քո երկնքում հանկարծ կամարվեր աստ-
վածային խենթ մի ծիածան, միթե երկրային որևէ երանգ՝ որ դեռ գույն
էլ չէ, հայացքդ գերեր:

Ասում եմ, թե երբ սիրում եմ, հենց գերում և դառնում եմ կապանք
ոտքին և կապում եմ դեռ թևերը:

Չէ՛, քավ լիցի, չեմ բողոքում:

Դու ինձ տվիր ազատություն:

Ազատություն, որ չի կապում դեպ քեզ պարզած թևերը իմ, այլ
կտրում է, այն էլ պահին վեհ ճախրանքի:

Թե չի դառնում ոտքին կապանք, ծունկ է կոտրում՝ ծնկի բերում,
ոչ քո առաջ, այլ նենգ բախտի:

Ազատությունը ես ատում եմ, թե ձեռք չի բերվում, այլև տրվում և
պարտադրվում է:

Ի՞նչ արեցիր. խորհրդավոր անհայտությամբ և քեզանից անգթո-
րեն ինձ զրկեցիր, և ստիպեցիր տենչ-փափագիս հանդեպ լցվեմ ատե-
լությամբ:

ԽԱՎԱՐՈՒՄ

Հորիզոնը շառագունեց քո վարսերի ծածանումից:

Արևածագը մեղմ շոյեց քո աչքերի ժպիտով:

Արևաշող երկինքը ջերմացրեց քո շուրթերի սիրո ջերմ շշուկով:

...Եվ օրս բացվեց:

Դու ինձ համոզեցիր, որ կարող եմ ճախրել, և դեռ ավելին՝

ներշնչեցիր, որ ճախրանքն է իմ բնական հոգեվիճակը:

Եվ ճախրանքի պահին... սիրո արևը խավարեց:

Շփոթվելով խավարից թևերս ծավեցին և արևամերձ բարձունքներից սկսեցի սուրալ դեպի անդունդը, չկռահելով, որ արևի անկում չէր, այլ ընդամենը խավարում և սթափվելս ժամանակի խնդիր է լոկ:

Օրհնում եմ... անդունդը: Հուսալով, որ այն ավելի խորը կլինի, քան իմ անկումն է: Եվ որ իմ վերջին պատկերը անդունդի հատակին փշրվելուց առաջացած դաջվածքը չի լինելու, քանզի հավատում եմ, որ խավարումը ավելի շուտ կավարտվի:

...Կրկին երկնականաբլուր կկարմրի քո վարսերի ծածանումից:

Եվ արևը կողողի ինձ քո աչքերի ժպիտով:

Արևաշող երկինքը կշշնջա քո սիրո խոստովանանքը:

...Եվ կրկին կգորեմ ճախրել:

Օ՛, երանությո՜ւն – մեկ օրվա մեջ չի լինում երբեք արևի երկու խավարում:

ЗАТМЕНИЕ

Багрянец горизонта — колыхание волос твоих.

Нежная ласка лучей восходящего солнца — улыбка глаз твоих.

Теплота лучезарного неба — сладкий шепот любви уст твоих

...и день мой рассветал.

Ты убедила меня — я смогу парить и внушила, что парение — естественное состояние моей души.

И в момент парения... затмилось солнце любви.

Растерявшись от мрака, крылья согнулись, и меня понесло в пропасть, не догадываясь, что это не падение солнца, а всего лишь затмение, и протрезвление мое — дело лишь времени.

Благославляю... пропасть, надеясь, что она будет более глубокой, чем мое падение. И моим последним изображением будет не отпечаток, возникший от моего раздробления на дне пропасти, так как верю — затмение закончится раньше.

...Снова небосвод багровеет от колыхания волос твоих.

И солнце омоет меня улыбкой глаз твоих.

Лучезарное небо прошепчет твоё признание в любви.

И снова я осилю парение.

Блаженствую, ведь за день не бывает двум затмениям.

НАША СУДЬБА

Одна дорога в два начала.
Концов еще нет.
Я наверное не смогу.
А ты — наверное не захочешь.
Дай нашей дороге какой-то конец.

КРАСНЫЕ ВОЛОСЫ... ЗЕЛЕННЫЕ ГЛАЗА

Он всю жизнь мечтал о единственной со светлыми очами.
Она же — о единственном с темными очами.
Он с зелеными глазами.
Она с темными очами.
Они встретили своих единственных. Она — его с
зелеными очами. А он — ее с карими глазами.
И поняли они, что им нечего более искать, кроме очей
своих любимых.
И нет ничего прекрасней любящих очей, в которых
вмещается весь мир.
У любящих глаз — всего один цвет, только лишь цвет
любви...
Она с красными волосами.
Он с зелеными очами.

ПАЛЬЦЫ

Скользили пальцы твои по моему лицу.
И как я мог догадаться, что в последний раз?
Теряюсь я в поисках ответа на вопрос:
Пальцы твои скользили чтоб снять склеп мой
или чтоб в мое отсутствие слепить меня?

P.S. Если бы твои пальцы иногда возвращались к моему
лицу, хотя бы чтоб долепить мои новые морщины,
высеченные тобой...

УЛЫБКА

Я потерял улыбку...

Даже не знаю чью.

Я больше не улыбнусь.

А твоя улыбка уже никогда не будет предназначаться мне.

КРУШЕНИЕ

В твоей улыбке — душа моя умывается.

В улыбке твоей — себя я теряю.

В улыбке твоей — себя я познаю.

Душа твоя — единственная пристань, к которой поплыву при крушении (лишь бы доплыть).

Ты знаешь, что если бы не крушение, я бы не поплыл к твоей пристани.

А я осознаю (с болью), что без крушения твоя пристань не примет меня.

КЛОУН

Ты ушла знойным летом. Осень ворвалась в мою жизнь, и не покинула мою душу и в следующую весну.

И схож я стал с клоуном, осенью в сердце, который дарит счастье и радость всем, не находя утешения лишь для своей души.

ЗАКАТ

Закат красив лишь тогда, когда это не закат твоей жизни. Но и не грех стареть, если ты так же красиво умеешь стареть, как величаво и загадочно заходит солнце.

УЛЫБНИСЬ

Улыбка глаз твоих — восход солнца.

Каждому моему дню такой бы восход.

Улыбка твоих губ — безмолвная песнь утренней зари.

Каждому утру моему песнь озарения лишь твоих губ.

Улыбка души твоей — простор голубого неба с солнцем в небосводе.

Моей душе бы такой простор, с душой твоей в зените...

И как бы далеко ты не была —

УЛЫБНИСЬ,

зная, что душа моя вечно будет парить в твоём небосводе.

ДВА БЕРЕГА

Мы два берега... двух разных рек.
И не соединит нас ни один мост на свете.
И не суждено рекам, омывающим нас, влиться друг в друга, и даже в один и тот же океан.
Утешает лишь то, что реки, омывающие нас, берут начало с одного и того же истока.
(Если было бы возможно повернуть реки вспять...)

МОЛЮСЬ

Жажду мою утолить — лишь губам твоим,
Влюбленный взгляд мой утоить — глазам твоим,
Душу согреть под силу — лишь душе твоей.
И я молюсь у алтаря — лишь будь моей.

ПЕРЕПУТЬЕ

Мы встретились на перепутьях жизни.

Промчались мы на большой скорости, каждый по своей дороге.

Никто из нас не был готов свернуть со своей дороги. Ты, мило улыбаясь, промчалась дальше. А я было затормозил, но так и не успел разглядеть, по какой дороге промчалась ты.

Знать бы встретимся ли вновь на перепутьях жизни, и суждено ли когда-нибудь мчаться нашей дорогой, дорогой ведущей в вечность?

ТВОЙ ГОЛОС

Твой голос — гимн моей жизни.

И хотя он прозвучал всего лишь миг, но отголосок его пронесется по всей жизни.

Неземное счастье — прощаться с жизнью под звуки гимна моей жизни.

ШАГ В БЕЗДНУ

Я не знаю, простишь ли когда-нибудь мою любовь к тебе и позволишь ли утонуть в океане твоих глаз.

...Тогда, может быть, я отвернусь и уйду с твоего берега. Уйду в горы, уйду к скалам, откуда всего один шаг — в бездну.

ПОЛНОЛУНИЕ

Кажется неплохой был я пловец, и море твое не бушевало девятой волной.

Но почему-то понесло меня ко дну. Я не хотел спастись, а ты — не хотела угасающей волной вынести меня на берег.

С блаженством утонул.

Ты, очнувшись, пыталась спасти, начав в море отлив, не подозревая, что утопшего этим не спасти.

P.S. И когда же в море твоём начнется прилив?

УТОПЛЕННОЕ ЗАВТРА

Тяжело осознавать, что твое «вчера» затмевает «завтра».

Ты ждешь большую волну, которая накатывается за твоей спиной и, на гребне которой, надеешься подняться выше и уплыть вдаль.

И вдруг волна надежды перешагивает через тебя, и, оставляя под собой, уплывает вдаль. С трудом признаешь: не угнаться за ней.

Ты потерял свое «завтра», тем самым лишив смысла «сегодня».

Ты, кажется, еще не в могиле, но и в жизни тебя не найти.

ТАНЕЦ

Танец нашей встречи был сыгран шалуньей-судьбой. Но, не протанцевав танец любви, нам довелось побывать в круговороте танца прощания.

Но я приглашаю тебя на танец возвращения, надеясь на благосклонность оркестра-судьбы, что он сыграет именно ту мелодию, о которой грезит моя душа.

НЕЗВАННЫЙ ГОСТЬ

Ты — хозяйка моего одиночества, и я твой гость в моем одиночестве.

Но все чаще чувство незванного гостя.

МОРЕ

Как я любил и боготворил море. И как часто преодолевал немалые волны моря мудрости.

Я надеялся, что море нашей любви будет розовым. Но судьба одарила меня черным морем разлуки, как-бы испытывая меня: смогу ли я переплыть.

Тяжело переплывать море, когда на горизонте не виден берег, и чаще ощущение, что берег не приближается, а наоборот — уплывает от тебя.

БОЛЬ

Боль моя, как часто по тебе тоскую,
Тобой живу и врозь с тобой все чаще не могу я.
Тобой творю, хоть иногда тебя и избегая...
О, боль моя, как по тебе тоскую.

БОЛЬ БЕЗУМНО МУДРАЯ

Боль моя была безумною,
Стала со временем — мудрая,
Но никогда не становилась скучною.
Боль моя — безумно мудрая.

БОЛЬНО ЖИТЬ

Больно... осознавать, что лучший день прожит, и любовь всей жизни утеряна, и шедевр твой уже создан (если это, конечно, шедевр), и жизнь вся растрочена зря.

Остается жить в боли, жить для... и за...

Жить для родителей, для детей, для родных и друзей.

Жить за друзей, которых уже нет.

За тех, кто не прожил свой лучший день, хотя и более заслужил. Кто ушел, не успев полюбить, ушел защищать нашу любовь.

Кто не успел создать свой шедевр, пожертвовав жизнь во имя наших жизней, потому что отняли у него самый большой шедевр — жизнь.

Жить больно...

Больней, чем умирать.

ПУТЬ К СОВЕРШЕНСТВУ

Как мало попутчиков оказалось в моей жизни, и как много прохожих, не говоря о проходимцах.

И те из прохожих, которые пытались остановиться и перекинуться словечком были унесены потоками прохожих.

А попутчиков все меньше. Кто-то устал, отстал, кого-то не стало, кто-то перешел в поток прохожих. И чем дальше, тем сильнее чувство одиночества, и все сильнее желание оглянуться. ... А вдруг никого не окажется?

А в одиночестве так трудно идти к правде... но легче прийти к совершенству.

ԹԱՆՁՐ ՄՏՔԵՐ

(ԱՖՈՐԻԶՄՆԵՐ)

Միտքը թռիչք է, որ վայրենք չունի:

1. Ի Մ...

21 «Իմ» ուղղված նրանց, ում
բախտ է վիճակվել ապրել
21 - րդ դարում

*Իմ սկիզբը եռակույք է և սկիզբ է առնում այնտեղից, որտեղից
սկսվում են գաղափարը, իմաստասիրությունը և պայքարը:*

- ❖ Իմ կերպարը. հաղորդակցվելը՝ պարզ, կառուցվածքը՝ բարդ:
- ❖ Իմ զորությունը. ֆիզիկականի և մտավորի ներդաշնակությունը:
- ❖ Իմ ուժերը միշտ բավել են չպարտվելու և շատ հազվադեպ՝ հաղթելու համար:
- ❖ Իմ հաղթանակը. վեհանալ առանց նսեմացնելու:
- ❖ Իմ պարտությունը. նույնիսկ ֆիզիկական պարտությունից դառնալ հոգեպես առավել անպարտելի:
- ❖ Իմ պայքարը. այն նման է ոչ թե բռնցքամարտի, այլ մրցավազքի:
- ❖ Իմ գաղափարների դավանանքով արժանացած փշեպսակից ինչքան էլ ճակատս արյունահոսի, միեւնույն է, այլ գաղափարի դափնեպսակի հետ այն չեմ փոխի:
- ❖ Իմ անտույնը. թող նման լինի սպիտակ գիշերվա արեւամուտին:
- ❖ Ին երջանկությունը. ամեն օր գերազանցել իմ երեկը:
- ❖ Իմ դժբախտությունը. երբեւէ լինել ցպահանջ:
- ❖ Իմ ծգությունը. բազմաբեւեռ մագնիս լինել:
- ❖ Իմ արմատների խորությամբ եմ ամրացնում իմ ծառի բունը, որ կարողանամ հասունացնել իմ պտուղները:

- ❖ Իմ ցանկությունը. լինել խարսխված լողան:
- ❖ Իմ միտքը. թող օվկիանի նման ինչքան նրանով ոռոգեն, մակարդակը երբեք չցածրանա... Եվ մեկ-մեկ էլ նույնիսկ փոթորկվի:
- ❖ Իմ հավատամքը. ոչ աստվածամերժ և առավել ևս ոչ աստվածավախ:
- ❖ Իմ կրոնը. խղճի և արժանապատվության համակցուկն է:
- ❖ Իմ հոգին. կուզեի ակունքի նման լինել, ինչքան էլ որ պղտորեին, զուլավվելս լոկ ժամանակի խնդիր լինել:
- ❖ Իմ ուսմունքը. անհամեմատ ավելի քիչ կարդալ, քան խորհել, ավելի քիչ ուսումնասիրել, քան ստեղծագործել:
- ❖ Իմ նախանձը. նախանձում եմ ես լոկ նրան, ով հանդգնում է իր ներուժը անմնացորդ կենսագործել:
- ❖ Իմ պարծանքը. երբեք չպարծենալ նրանով, ինչը ժամանակավոր է տրված, այլ հպարտանալ նրանով, թե ինչ մնայուն արժեք ես թողնում քեզանից հետո:
- ❖ Իմ նկարը. եթե նկարիչ լինեի, կստեղծեի այնպիսի ինքնանկար, որ ոչ ոք բացի ինձանից ինձ չէր ճանաչի:
- ❖ Իմ պարը. ասում են՝ ամեն մարդ իր երգն ունի.
 իմն իշխանապարն է:
- ❖ Իմ առաքելությունը. ոչ, ունենալը չէ, այլ արարելը:
- ❖ Իմ վերջը. թող նմանվի այն սերմի հողը մտնելուն, որն իրեն զոհաբերում է ավելի կատարյալ ծիլ տալու համոզմամբ:

3. Գ. ԻՄ ԿՏԱԿԸ

Ապրիր այնպես, որ երբևէ նյութականից բացի ինչ-որ հարստություն ունենաս կտակելու:

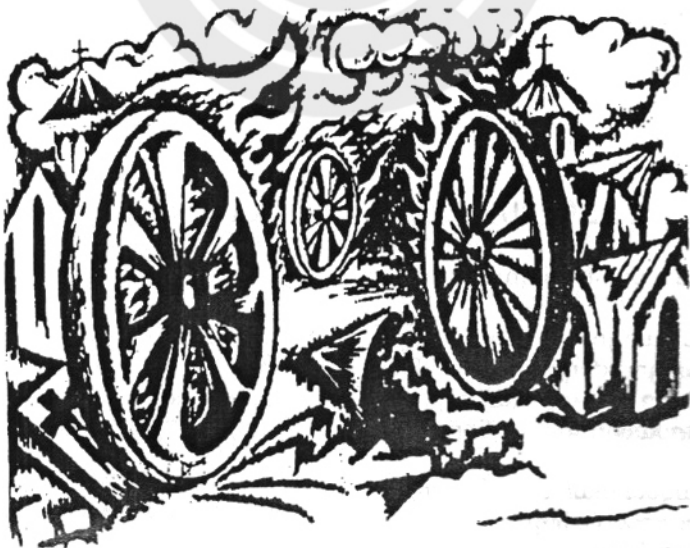
2. ԱՁԳ, ՀԱՅՐԵՆԻՔ, ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

- ❖ Չպայքարող ազգը դառնում է անմարտունակ:
- ❖ Մեր ազգին հնազանդության եւ տառապանքների հանդեպ հանդուրժողականության մղող Նազովրեցիներ /Քրիստոսներ/ պետք չեն, այլ պայքարի ոգի եւ հաղթողի հոգեբանություն սերմանող Վահագներ են անհրաժեշտ:
- ❖ Ռազմա-տարածքային կորուստները սգալը հանգեցնում է նոր կորուստների, ինչը անմարտունակ է դարձնում բանակները /ազգերը/: Կրեժխնդրություն. ահա այն սուրբ զգացումը, որի առկայությամբ կարելի է վերագտնել կորուստները:

- ❖ Վայ էն ազգին, որ իր սերուցքը հանդիսացող նահատակների օրինակով, նրանց ոգով ունակ չէ ավելի գործել եւ է՛լ առավել ոգեղեն սերուցք դաստիարակել:

*«Հայ ազգը առանց մեծ եղբոր՝ ռուս ազգի,
չի կարող գոյատևել»:
Ամհայտ հայրենասեր*

- ❖ Եթե հայրենասիրությունը մեծ եղբոր ստրուկը դառնալու քարոզներով է պարփակվում, ես հրաժարվում եմ հայրենասեր լինելուց:
- ❖ Ամեն սերունդ կամա թե ակամա իր ազգի պատմագրքին նոր էջ պիտի ավելացնի: Հարցն այն է, թե հետագայում ազգն այդ էջը ամոթից ոչնչացնել կամ մոռացության մատնել կուզենա, թե իր պատմագրքի տիտղոսաթերթը կդարձնի:
- ❖ Անկախությունը այնժամ է իրական դառնում, երբ հյուծված լինելով իսկ՝ սեփական արահետն ես հարթում, բայց ոչ երբեւէ քայլում թեկուզեւ հեշտ, բայց արդեն բազմիցս տրորված մեկ ուրիշի ճամփով, թեկուզեւ նրա հաղթանդամ մարմնից կախված:

- ❖ Եթե մեր ազգը մեկ օրգանական միացություն է, ապա մեր ոգեղեն մտավորականությանը տրված է այդ օրգանիզմի ուղեղը, իսկ երիտասարդությանը՝ սիրտը լինելու առաքելությունը: Եվ մեկն առանց մյուսի դատապարտված է:
- ❖ Օտարի համար հանճարեղ տաճար կառուցելու փոխարեն կիսաշեն տաճարիդ գեթ մեկ քար ավելացրու, թեկուզև ստիպված լինես թաղել սեփական հանճարդ քո իսկ դրած քարը ամրացնող շաղախի մեջ:
- ❖ Ընտրյալները զոհաբերում են իրենց ի շահ ազգի, ինքնակոչները զոհում են ազգն իրենց ի շահ:
- ❖ Ծառը հարազատ հողից տեղափոխելուց պտուղն է համը փոխում:
- ❖ Ազգային պետություն՝ ազգային եւ պետական շահերի բացարձակ համընկնում:
- ❖ Ավելի հավանական է, որ վատ հայից լավ հայ ծնվի, քան իդեալական հրեայից գոնե վատ հայ:
- ❖ Ինչքան էլ բարդու հասակը բարձրանա և կատարը արմատից հեռանա, միևնույն է՝ նրան պահողը արմատն է:
- ❖ Դարերի ընթացքում միշտ գտնվել են «սրտացավ մարգարեներ», որ պնդել են, թե Հայ ազգը մեռնում է: Բայց ազգը ապացուցեց, որ անմահ է և հավերժի ճամփորդ:

3. ՀԵՐՈՍՈՒԹՅՈՒՆ, ԱՆՁՆԱԶՈՅՈՒԹՅՈՒՆ

Մի ծաղկով գարուն չի գա:

- ❖ Միայնակ ծաղիկը, արհամարհելով ծմեռը, իրեն զոհաբերելով ազատում է հողը ձյան ծանրությունից, նախապատրաստելով մորերի ծաղկունը՝ դրանով իսկ ավետելով գարնանամուտը:
- ❖ Կյանքիդ ամեն ակնթարթը ինքնահրկիզում պիտի լինի, որպեսզի դեպի քեզ եկողները երբեք չխաբխափեն:
- ❖ Օ՛, հավերժություն, դու մման ես բոլր արեւի, որ այրում է դեպ իրեն ձգտող թեւերից ամենագորեղներին:
- ❖ Ժամանակներն են արժանապատիվ անհատներից կերտում հերոսներ:
- ❖ Ինչքան բարձր է ոսկու հարզը, այնքան ավելի փխրուն է այն:
- ❖ Կան նահատակներ, որոնք ավելի են դաստիարակում, քան բազում գաղափարախոսներ:
- ❖ Գործունեության հետևողականությունը ամենապերճախոս հռետորությունն է:

- ❖ Հերոսի և հանճարի կենսագրության լուսապսակը ծննդյան և մահվան տարեթվերը չեն, այլ կատարած մեծագործությունները:
- ❖ Հավերժ փառք... և բյուր երանի նրանց, ուն բախտ վիճակվեց հերոսության պահին նահատակվել:
- ❖ Պետք է իմանալ սեփական գինը, բայց երբեք գնապիտակ չկացնել:
- ❖ Գաղափարախոսության և հայրենասիրության խորությունը պետք է սեփական անձնագոհությամբ և նվիրվածությամբ ապացուցել:
- ❖ Արևածագի և մայրամուտի կարմիրը նահատակների թափված արյան արտացոլքն է, ովքեր կյանքի արևածագին դիմավորեցին մայրամուտը և իրենց մայրամուտով ապահովեցին մեր նորածին պետականության արևածագը:
- ❖ Ազգի նահատակներն ավելի են իմաստավորում մեր գոյը, քան մենք ողջերս:
- ❖ Պալատական որոշումներով չեն հերոսի կոչումներ շնորհում: Հերոսի կոչման որոշումը բոլոր ժամանակներում կայացնում է ժողովուրդը, իսկ կնիքը որոշման տակ դնում է ժամանակը:
- ❖ Արևի ճառագայթները նույնիսկ թափանցիկ մարմիններն են անդրադարձնում:

4. ՀԱՆՃԱՐ, ՄԵԾՈՒԹՅՈՒՆ, ՄԵԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ

*«Չլինել ժամանակից դուրս,
բայց լինել ժամանակից վեր...»:
Պ. Սևակ*

- ❖ Ժամանակից վեր լինելու համար պետք է ունենալ արժվաթև ոգի և արժվի վեհ ճախրանքի ունակ հանճար:
- ❖ Կամքի տիտանները միշտ հաղթել են մտքի տիտաններին, բայց աշխարհին հաղթել են նրանք, ովքեր եղել են եւ կամքի եւ մտքի տիտաններ /Մակեդոնացի, Կեսար, Նապոլեոն, Նիդեհ/:

- ❖ Ցանկացած գերիզոր մեծություն, եթե իրենից ոչ նվազ առնվազն երկու մեծությունների սինթեզ չէ, որպես օրենք խոցելի է:
Ինչպես եւ մարդու ամեն մղում, եթե սրտի եւ ուղեղի մղումների սինթեզ չէ, այլ սոսկ զգացմունքային է, առանց խոհեմության, կամ սոսկ գաղափարի ծնունդ է, առանց զգացումի նշույլի, որպես օրենք դատապարտված է:
- ❖ Հավերժության մաղը իր մեջ է պահում միայն այն մեծագործությունները, որոնց նույնիսկ ժամանակի դաժան ձեռքը չի կարող մանրացնել այնքան, որ նրանք դուրս թափվեն հավերժության մաղի անցքերից:
- ❖ Երջանկությունը հանճարի մահն է:
- ❖ Մեծագործելու ձգտումը բոլորին զարմացնելուն չի նպատակամղված, այլ՝ գեթ մեկին օգնելուն:
- ❖ Կյանքի ամենամեծ առաքելությունը ծնելն է և երկրորդական է երեխա, կոթող, թե՛ գաղափար:
- ❖ Չի կարելի թույլ տալ հանճարին իր կյանքը մանրել առօրյա հոգսերի համար, իսկ մենք ստիպում ենք:
- ❖ Անհատին ճանաչում են անձով, հանճարին՝ գործով:
- ❖ Տառապանքն է հոգու հանճարի շարժիչ ուժը, իսկ վերջին հանգրվանը կատարելությունն է:
- ❖ Իրական հանճարը խոնարհ ճակատ, բայց ըմբոստ միտք է ունենում:
- ❖ Հանճարեղ է այն ամենը, ինչը հանդգնում է համատեղել անհամատեղելին:
- ❖ Հանճարը մարդկայնորեն ծնողների ընդունակությունների ռեզոնանսն է, իսկ աստվածայնորեն - թերևս Աստծո ներկայությունը երկրի վրա:
- ❖ Ամենահանճարեղ երգը նորածնի ճիչն է:

Միտքը թռիչք է, որ վայրէջք չունի:

«Ձայն բարբառոյ յամապատի»

- ❖ Մտքերդ ակուստիկ հասարակությունում հնչեցրու:
- ❖ Թեւավոր մտքերը շատ են, բայց հաղթող են նրանք, ում թռիչքի ընթացքում գեթ մեկ անգամ վայրէջք կատարելու բախտ է վիճակվում:
- ❖ Հավերժ են ապրում նրանք, ովքեր զոհվել են հանուն վեհ գաղափարի, եւ կենդանի դիակ նրանք, ովքեր ապրում են առանց որեւէ գաղափարի:
- ❖ Քարոզածդ գաղափարախոսության առաջամարտիկը եղիր, եթե չես ուզում միայնակ մարտավարել:
- ❖ Եթե լինել մարտիկ, ապա լոկ գաղափարի:
- ❖ Հնչեղությունը մտքի գովազդն է:
- ❖ Հանճարեղ միտքը թաղված գանձի նման վաղ թե ուշ կգտնվի:
- ❖ Ուղեղի երկու տարբերակ կա. ընդհանուր տեսք, որ ինչքան գրես, այնքան կտեղավորվի, եւ գրատախտակ՝ նորը գրելիս հինը պետք է ջնջես, այլապես կխճճվես:

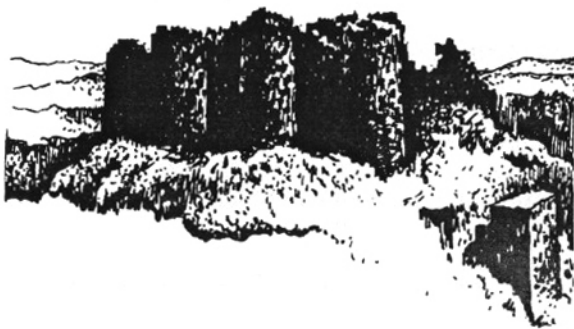
- ❖ Ազգային գաղափարախոսության գերխնդիրը զգացական հայրենասիրությունը գաղափարական հայրենասիրության վերածելն է:
- ❖ Ամեն նախաձեռնության մեջ գաղափարը փնտրեք:
- ❖ Հավատքը երկնային է, գաղափարախոսությունը պետք է լինի գոնե բարձունքային:
- ❖ Գաղափարախոսությունը պետք է լինի մեզանից մի քանի քայլ առաջ, բայց ոչ ոլորանի հետևում:
- ❖ Այնժամ է միայն խոսքը տեղ հասնում, երբ նրա մեջ և՛ կիրք կա, և՛ իմաստ:
- ❖ Միտքը միակ բանն է, որ թալանելուց թալանվողը երբեք չի աղքատանում:
- ❖ Մտածելու ձիրք ունեցողը չի կարող կույր հավատքի գերին դառնալ:
- ❖ Ոչ մեկին դեմ, այլ գաղափարին կողմ:
- ❖ Գաղափարակիրը երբեք կատարածու չի դառնա:

6. ՀՊԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆ, ՎԵՀՈՒԹՅՈՒՆ, ՈԳԵՂԵՆՈՒԹՅՈՒՆ

*«Անին շեն, աշխարհն ավեր,
Աշխարհը շեն, Անին ավեր»*

- ❖ Անին՝ երկրաշարժը չէ, որ քանդեց, այլ հայի տկարած ոգին:
- ❖ Ստորությունը ավելի մեծ ստորությամբ հաղթելու չէ, այլ ոգու զորությամբ:
- ❖ Լավ է ժայռի պես հպարտ ապրել և մի օր գահավիժել անդունդը, քան լինել դաշտավայր՝ հավերժ ծնկի եկած լեռների առաջ:
- ❖ Ուժ, միմիայն ոգու ուժ. ահա միակ ակն ու աղբյուրը ամեն հաղթանակի:
- ❖ Զորեղը խորամանկելու կարիք չունի:

- ❖ Անկումն էլ է թռիչք, բայց ոչ... ճախրանք:
- ❖ Կեսարի մականն իսկ անկարող է վեհությանդ պակասը լրացնել:
- ❖ Գոռոզությունը հպարտության ծաղրանկարն է:
- ❖ Ոչ մի գահակալ ապահովված չէ գահընկեց լինելուց, բացի ոգու գահակալներից. նրանց այն ցմահ է տրվում:
- ❖ Մերթնդմերթ արքան էլ է ուզում իջնել գահից և ժողովրդի դիրքից հիանալ գահի վեհությամբ:
- ❖ Հպարտությունն առավել քան ոգու արգասիք է և ոչ գաղափարի:
- ❖ Հպարտությունը սեփական արժանապատվության գիտակցումն է: Գոռոզությունը՝ այլոց արժանապատվության արհամարհումը:
- ❖ Օ՛, բյուր երանի, ում կյանքը միայն ճախրանք կլինի:
- ❖ Չծգտել բարձունքի միայն նրա համար, որ ինչքան բարձր՝ ընկնելը այդքան ցավալի է, ընդամենը փոքրոգության արգասիք է:
- ❖ Արծվի ճախրանքը վեհության անխոս գաղափարախոսություն է:
- ❖ Ամեն ճախրանք ի վերջո վայրէջք է աղերսում: Բայց երբ ճախրանքի եզրը խոյահարումն է, ամեն խոհ վայրէջքի մասին նվաստացուցիչ է:

7. ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ, ԱՆՑՅԱԼ, ՆԵՐԿԱ, ԱՊԱԳԱ

- ❖ Որոշ քաղաքական այրեր ոչ թե պատմության սխալներն են, այլ ազգի սխալների և միամտության պատճառով պատմության հեգնանքն են ուղղված մեր ազգին:
- ❖ Ցավոք, մեր ազգի նորագույն պատմության շրջանում ավելի շատ ներոններ են իշխանության եկել, քան կեսարներ և մակեդոնացիներ:
- ❖ Անհնար է գնալ դեպի ապագա՝ անվերջ կախված մնալով պատմության պոչից:
- ❖ Մեր պատմության դառը դասն է կարգադրում՝ այսուհետ խաչքար-մահարձանների եւ եղեռնի զոհերի հուշահամալիրների փոխարեն հաղթականարներ կերտել:
- ❖ Անցյալին երանի տալով զրկվում ենք ապագային լավագույնս նախապատրաստվելու հնարավորությունից:
- ❖ Անհատները ժողովրդի ձեռքով կերտում են պատմությունը:

8. ՊԱՏԵՐԱԶՄ, ՀԱՂԹԱՆԱԿ, ՊԱՅՔԱՐ

- ❖ Հաղթանակի համի առնվազն կեսը դառը քրտնքաքամն է:
- ❖ Կյանքը հավերժ պայքար է, և ավելի հաճախ ինքդ քեզ հետ, քան որևէ ախոյանի: Պայքարում են հզորանում, և հերթական ախոյանի հետ պայքարում շահած հաղթանակդ, ինքդ քեզ հետ պայքարում, տարած հաղթանակներիդ արձանագրումն է լոկ:
- ❖ Մահն է խմում կենացը պատերազմի, Երբ պատերազմն է կենաց - մահու:
- ❖ Հաղթանակը զորեղացում է ամենքին, պարտությունը՝ միայն ոգով զորեղներին՝ անպարտներին:
- ❖ Հաճախ ըստ արժանվույն չենք գնահատում մեր հաղթանակնե-

րից ամենակարեւորները. դրանք, որ տարվել են մեր իսկ նկատմամբ: *Նման հաղթանակները, ի տարբերություն մյուսների, մնում են աննկատ/:*

- ❖ Մենակի առաքելությունը դատապարտված է:
- ❖ Լքված ամրոցն անառիկ լինել չի կարող:
- ❖ Պայքարի վերջը լծացման սկիզբն է:
- ❖ Կգերադասեի անգիջում պայքարում պարտվելով փոքր-ինչ գորանալ, քան առանց պայքարի հաղթելով դառնալ ավելի անմարտունակ:
- ❖ Չեմ նախանձում, այլ պայքարում եմ:
- ❖ Հաճախ դատապարտված ենք կերտել մեր հաղթանակների բարձունքը, որին ապա պետք է տիրանանք:
- ❖ Ամեն նահանջ նոր գրոհի սկիզբ է: Նահանջ, բայց ոչ փախուստ:
- ❖ Ո՞րն է ճիշտ և ավելի նախընտրելի՝ մնալով բացարձակ բարոյական, հավերժ պարտությունն է՞ր կրել, թե՞ բարոյագրկվելով՝ միշտ հաղթանակներ տանել... ճշմարտությունն այլ տեղ է պետք փնտրել:

9. ՄՏԱՎՈՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

- ❖ Ով կրում է ժամանակակից խարանդ՝ նա հավերժիցն չէ:
- ❖ Մտավորականությունը ազգի ոգեղեն շարժման կողմնացույցն է:
- ❖ Մտավորականությունը ազգի նյարդային համակարգն է *(Յավորք, մեր նյարդային համակարգը կաթվածահար է):*
- ❖ Մտավորականները հասարակական-քաղաքական միտքը կազմավորողներն են:
- ❖ Մտավորականությունը ոչ միայն կարող է, այլ պարտավոր է լինել

ազգի կողքին և ռազմի դաշտում և ազգի ապագան կերտելու ճանապարհին:

- ❖ Քանի դեռ բանակի սպայակազմը չի կարող մտավորականության շարքը դասվել, բանակը չի կարող հասարակության լիարժեք մաս դառնալ:

10. ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ, ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

- ❖ Տիրակալներին դե՞մ, թե ժողովրդին կողմ:
- ❖ Հանճարեղ առաջնորդը հավաքող ոսպնյակի նման մի կետ-նպատակակետի է ուղղում-ֆոկուսացնում յուրաքանչյուրի ջանք-ճառագայթները:
- ❖ Քաղաքականության մեջ կգերադասեի խարսխված լողան լինել:
- ❖ Երկքաղաքացիությունը երկու տիրոջ ծառա լինելու քաղաքական տարբերակն է:
- ❖ Սոցիալիզմի մաթեմատիկական բանաձևը հասարակության սոցիալական կենսամակարդակների max-ի և min-ի միջև եղած տարբերությունը հնարավորին չափ min-ալի ձգտեցումն է:
- ❖ Կայսրությունը ոչ միայն չի կարող փոքր ազգերի բարեկամը լինել, այլ՝ ի սկզբանե, նրանց թշնամին է:
- ❖ Բևեռացած հասարակությունում նույնիսկ չլիցքավորված մասնիկին համարյա անհնար է չհարել բևեռներից մեկին՝ մնալով մեջտեղում անկախ կողմնորոշումով:
- ❖ Ինչ հեշտ է լինել բնակիչ և ինչքան պատասխանատու քաղաքացի լինելը:
- ❖ Ժողովրդի գրողը, արծակագիրը, հրապարակախոսը գրելուց պետք է գրիչը իր արյան մեջ թաթախի, հատկապես երբ ժողովրդի ցավերի մասին է գրում: Բայց, ցավոք, շատերը գրիչը իրենց հոգու թարախային կուտակումների մեջ են թաթախում:

- ❖ Պետությունը պետք է լինի ազգային:
Իսկ ազգը՝ ունենա պետական մտածելակերպ:
- ❖ Քամուն հաճոյանալու համար նույնիսկ կաղնին, եթե ոչ բունը, գոնե սաղարթները ճոճում է:
- ❖ Իշխանությունը ճահիճ է հիշեցնում-ինչքան առաջ ես գնում, այդքան ավելի է կաշկանդում շարժումները և, ի վերջո, խորտակում՝ մեր անհատականությունը:

11. ԾՆՈՂՆԵՐ, ԵՐԵԽԱՆԵՐ, ՏՂԱՄԱՐԴ, ԿԻՆ, ՍԵՐ

- ❖ Հայրերն իրենց թերությունները փորձում են ուղղել... իրենց որդիների մեջ:
- ❖ Անպատասխան սերը նման է փշրված հայելու մեջ նայելուն:
- ❖ Ամուսինները երկու պարան են իրար կապված, Որոնց կյանքի քամին ամեն վայրկյան կարող է տարանջատել, Իսկ երեխաները՝ կապող հանգույցներն են, Եվ որքան շատ, այնքան անքակտելի են այդ պարանները:

❖ Թե այր ես՝ զորավոր եղիր, ե՛ւ ոչ առաքյալ:
Թե կին ես՝ եղիր թագուհի, ե՛ւ ոչ տիրամայր:

❖ Մայրը խորանն է, ում առջև ծնրադրում են և աղոթք մրմնջում:
Հայրը զանգակատան խաչն է, ում երկրպագում են հայացքը
երկինք հառած:

«Ամենից առաջ ես հայր եմ...»

Պ. Սևակ

❖ Ամենամեծ սերն իսկ չարժե այնքան, որ թեկուզ մեկ երեխա որբ
մեծանա:

❖ Հերոսուհի մայր են միայն նրանք, ովքեր ազգի զինվոր են ծնել:

❖ Ընտանիքը բյուրեղապակյա մի փխրուն ծաղկաման է, որը
իմաստագրվում է, երբ նրանում չկան սիրո ծաղիկներ:

❖ Մենք առավել պարտականություն ենք զգում նրանց հանդեպ,
ովքեր մեզ են պարտական և սակավ՝ նրանց, ում մենք ենք
պարտական:

❖ Աշխարհի ամենագեղեցիկ աչքերը աշխարհը բացահայտող
մանկան աչքերն են:

12. ԽԵՆԹՈՒԹՅՈՒՆ, ԻՄԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆ

❖ Այլոց արած խենթությամբ մենք հիանում ենք,
Բայց երբեւէ մենք էլ գեթ այն կրկնու՞մ ենք:

❖ Իմաստուն ծերունիները, որպես օրենք, խենթ երիտասարդներ են
եղել:

❖ Անխելքը փորձում է կանգնեցնել դադար չառնող պատմության
անիվը: Խելացին թեքում է այն ցանկալի ուղղությամբ:

❖ Փառք այն խենթերին, որ ապրում են այնպես, ասես անմահ են,
եվ անմահանում են իրենց խենթացնող մահով:

❖ Մարդկության աղն է խենթությունը:

❖ Տարիները խլում են մեզանից մեր անհատակ խենթությունը՝
փոխարենը թողնելով մի փշրունք իմաստություն:

- ❖ Անմիտների սմբակների դոփյունը հաճախ է խլացնում իմաստունների ծայնը;

13. ԱՐՎԵՍՏ, ՄՇԱԿՈՒՅԹ

- ❖ Այն արվեստը, որը օրվա քննադատությունն է լուկ, ստեղծման պահից իսկ դատապարտված է մահվան:
- ❖ Մարտավարությունն էլ է արվեստ, եւ թերեւս ամենաանհրաժեշտը ազգի անկախ գոյատեւման համար:
- ❖ Պարը արվեստներից միակն է, որ միաձուլում է հոգին և մարմինը:
- ❖ Այն արժեքը, որ բոլորինն է, դարերինը չէ:
- ❖ Երգչի ծայնի մեջ երևում է հոգու խորությունը:
- ❖ Ազգային մշակույթը ազգային գաղափարախոսության հիմնասյուներից է:
- ❖ Արվեստագետը հասարակ մահկանացուից տարբերվում է իր հույզերի, զգացմունքների խորությամբ և, ամենակարևորը, կարողանում է իր հույզերն ու զգացմունքները վերածել խոսքի, պատկերի, շարժման հնչյունի և ...

14. ՇԱՐԺՈՒՄ, ԶԱՐԳԱՅՈՒՄ, ԱՌԱՋՆԹԱՑ

«Ինչո՞ւ է աղմկում գետը»

- ❖ Աղմկում է միայն նա, ով հոգեպես միշտ առաջ է շարժվում, իսկ ում համար դադարը սովորական հոգեվիճակ է, նա կամ մահամերձ է, կամ էլ արդեն մահացած:
- ❖ Ամեն շարժում ունի երկու բաղադրյալ. մեկը՝ շարժող, մյուսն՝ ուղղորդող: Երբ բացակայում է վերջինը, շարժումը վերածվում է քաոսի: Առաջինի բացակայության դեպքում բացակայում է հենց ինքը՝ շարժումը:
- ❖ Ավելի շատ շարժում, քան տեղաշարժ:
- ❖ Կուռքերը ձգտելու, հասնելու և կոխկրտելով անցնելու համար են:
- ❖ Անհնար է, որ առվակի զուլալ ջուրը մինչ օվկիան թափվելը չկեղտոտվի:
- ❖ Վերելքը դանդաղ է, բայց անվտանգ:
Վայրեջքը արագ է և վտանգավոր, երբեմն՝ կործանարար:
- ❖ Լիժը չկամեցավ գետ ծնել և... ճահճացավ:
- ❖ Նորաբուխ զուլալ առուն կանգնում է երկընտրանքի առջև. կամ տապից ցամաքել, կամ խառնվելով հորդառատ գետին՝ և՛ գորանալ, և՛ պղտորվել:
- ❖ Ձնագունդը միայն ձյան մոր շերտ տրորելով է մեծանում:
- ❖ Ոմանք հարթում են ճանապարհները, նպատակակետին հասնում են այլոք:
- ❖ Ամեն առու գետ չի դառնում, և ամեն գետ ծով չի հասնում:

15. ԲԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, ՉԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, ՓԱՌԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

- ❖ Ձորեղներին՝ արդարություն,
Արդարներին՝ զորություն:
- ❖ Փառասիրությունը լավ խթանիչ է, բայց վատ կառավարիչ:
- ❖ Փառասիրությունը կերտում է անհատներ, փառամոլությունը՝ կործանում:
- ❖ Բացարձակ բարու եւ չարի մեջտեղում ամբողջ մարդկությունն է տեղավորված:
- ❖ Ճշմարտությունը մեկն է՝ սպիտակ լույսի նման, բայց կազմված է բազմերանգ բաղադրիչներից, որ, ցավոք, միայն պրիզմայի օգնությամբ ենք նկատում:
- ❖ Չարությունը արատ է՝ առավելապես ուղղված դեպ այլոց:
Բարությունը՝ արատ, ուղղված դեպ մեզ:
- ❖ Խաբեբայի համար հեշտ խաբվողը՝ հրեշտակ, չխաբվողը՝ սրիկա է:
- ❖ Մեկի գրիչից արյուն է կաթում,
Մյուսի զենքից արտասուք:
- ❖ Փառատենչությունը ոչ թե սրբություններն է խամրեցնում, այլ ընդամենը կուրացնում է մեզ:
- ❖ Ճշմարտությունը այնքան նման է սառցաբեկորի. Նրան ոչ հնարավոր է ամբողջությամբ թաքցնել և, առավել ևս, ոչ էլ ամբողջությամբ բացահայտել:
- ❖ Ճշմարտությունը մեկն է, ինչպես լույսը, որը, սակայն անցնելով պրիզմայի միջով, տրոհվում է ծիածնային յոթ գույների: Ցավոք, միայն մարգարեներին է տրված տեսնել իրական լույսը, իսկ մենք՝ սովորական մահկանացուներս, բավարարվում ենք այն պրիզմայի միջով դիտելով: Եվ կախված նրանից, թե ինչ անկյան տակ ենք դիտում իրական ճշմարտությունը՝ ծիածնային այդ երանգով էլ կարողանում ենք տեսնել:

16. ԿԻՐՔ, ՁԳԱՑՄՈՒՆՔ, ՀՈԳԻ

- ❖ Ամենամեծ սրբության վրա իսկ կգտնվեն քմծիծաղողներ, բայց նրա փայլը խամրեցնել՝ ոչ մեկն ի գորու չէ:
- ❖ Կրքերն են պտտում երկրագունդը, և ոչ հաշվենկատությունը:
- ❖ Կիրքը շարժում է մարդուն, բանականությունը՝ որոշում շարժման ուղղությունը *(կիրքը շարժիչն է, բանականությունը՝ ղեկը)*:
- ❖ Օգնեք արծակել հոգուս կապանքները. ձեռքերինս ինքս կպոկեն:
- ❖ Ձգացումները բնագլի հոգևոր ընկալունակությունն է:
- ❖ Հոգու մեծությունը հանճարների պսակն է:
- ❖ Հաճախ վանողն է առավել ձգում:
- ❖ Աչքերը հոգու հայելին են, ժպիտը՝ հոգու հմայքը:
- ❖ Ամենամեծ ճշգրտություն պահանջող զգացումը չափի զգացումն է:
- ❖ Բանականությունը զգացումների գրաքննությունն է:
- ❖ Հոգու դրոշմը միշտ առկա է դեմքին:

17. ԿԱՄՔ, ՎՃՈՎԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Մի ձեռքը ծափ չի տա:

- ❖ Եթե ծափի մեջ է փրկությունը, ինձ ապտակելով էլ ծափ կտամ:
- ❖ Ով պարբերաբար չի գերազանցում ինքն իրեն, նրա «ոսկեդարը», եթե անգամ երբեւէ գոյություն ունեցել է, ապա վաղուց արդեն պատմության գիրկն է անցել:
- ❖ Իրավասու ես անել այն ամենը, ինչի համար ի գորու ես պատասխանատու լինել:

- ❖ Եթե կորցրածը վերագտնելու ցանկություն չի առաջացնում, ապա դա վերջին կորուստը չէ:
- ❖ Լավ է քննադատեն գործող, քան անգործությունը:
- ❖ Ձորի՛ր ճախրել անգամ, եթե անդունդի հատակին ես: Բաց թևերդ ու ճախրիր: Հիշի՛ր ճախրում է հոգին և ոչ մարմինը: Ժայռի կատարից ամեն ոք կարող է թռչել, քչերը՝ նաև ճախրել: Անդունդի հատակից՝ միայն գորեղները: Ձորեղինն է ճախրանքը:

18. ԽՐԱՏ, ԽՈՐՀՈՒՐԴ

- ❖ Ով բաղձում է թռչել, նա նախ եւ առաջ վայրէջք պիտի սովորի:
- ❖ Արհամարհանքը ուժեղների զենքն է, ատելությունը՝ թույլերի:
- ❖ Մթնշաղ եղիր, բայց ոչ արեւամուտից ծնվող, Այլ քո զոհաբերությամբ արեւածագն ավետող:
- ❖ Կյանքի մեկ դասն ավելին է, քան իմաստունի տասը խրատը:
- ❖ Երբ լուսամուտն է քո մրոտված, Արեւածագին սպասելն է անիմաստ:
- ❖ Ձի մստողը սանձը չպիտի թողնի:
- ❖ Շարքում անհամաքայլ քայլողը ոտատակ կընկնի:
- ❖ Լինել խորհրդատու՝ եւ ոչ դաստիարակ:
- ❖ Ամեն ոք ինքն է կերտում իր ճակատագիրը, իհարկե, լավագույնս օգտագործելով բարենպաստ հանգամանքները եւ դիմակայելով անբարենպաստներին:
- ❖ Տրորված արահետները հեռու չեն տանում, Գորգապատ ճանապարհներն էլ՝ դեպի բարձունք:
- ❖ Քո արցունքներով մի՛ ողողիր ուրիշի աչքերը:
- ❖ Ափսոս է ոչ թե կորցրած ժամանակը, այլ՝ հնարավորությունը:

- ❖ Երբեք ինքնությանդ չդավաճանելու համար երբեմն անհրաժեշտ է, որ լքես ինքդ քեզ:
- ❖ Անելիքը մանրակրկիտ պլանավորելուց՝ անելու ժամանակ չի մնում:
- ❖ Երբ ամեն պարագայում ջանում ես ճիշտ լինել, ակամա դառնում ես ծանծրալի:
- ❖ Սահը հաղթելու միակ բանաձևը նոր կյանք արարելն է:
- ❖ Երկար ապրելու խնդրի լուծումը առավելագույնս ծերանալն է:
- ❖ Իզուր չապրած օրը - մեկ օր երկարացնում է կյանքը:
- ❖ Ամեն ինչին հետևելով լավագույնը չես նկատի:
- ❖ Ավելի շատ շարժում, քան տեղաշարժ:
- ❖ Լավ բերք տալու համար նաև գոմաղբ է հարկավոր:
- ❖ Հողին պահ տված սերնը առավել մեծ գանձ է, քան թաղված ոսկին:
- ❖ Կյանքը մի խաղ է, որի ամենամեծ շահունը մահն է երևի:

19. ԽԱՌԸ ՄՏՔԵՐ

- ❖ Ազատության արժանը մահարժան չէ՞ արդյոք:
- ❖ Անդունդը եզրին կանգնողի համար է սարսափելի, իսկ ներքեւում գտնվողի համար՝ լոկ անմատչելի:
- ❖ Ինչո՞ւ է երկիրը կլոր՝ գնդաձեւ,
Իսկ նրա հասարակությունը բրգաձեւ:
- ❖ Պարտիզպանը ծառի ճյուղերն է կտրում, իսկ բարբարոսը՝ ծառը:
- ❖ Դեմոկրատիա (*ժողովրդավարություն*) - դեմագոգիա (*ամբողջա-վարություն*)՝ հոմանիշների պերճախոս բառախաղ:

- ❖ Լավ խոհարարը ոչ միշտ է լավ մատուցող լինում:
- ❖ Լեռան գագաթին բուսած պտղատու ծառի հոգսերը հոգում է իրեն ամրացնող և սնող մի բուռ հողը, բայց պտուղներից օգտվում են բոլորը՝ ստորոտից մինչև գագաթ:
- ❖ Շատերը գիտեն ինչ անել, բայց քչերն են պատկերացնում ոնց անել:
- ❖ Անհմար է դրամի երկու երեսը միաժամանակ տեսնել:
- ❖ Ինչը միակն է, անիմաստ է «ամենա» կոչել:
- ❖ Մի փորձեք մոլախոտի նման ամեն տեղ, հեշտ և ամենակարևորը ուրիշի հաշվին աճել: Փորձեք բերքատու լինել:
- ❖ Վախի ներկայակի լուսակի (սպեկտր) միակ չնվաստացնող երանգը մտավախությունն է:
- ❖ Չէ՛... գնամ խառնվեմ բնությանը, մարդկությանը խառնվել չստացվեց:

- ❖ Լքված հյուղակներում ավելի հաճախ են գանձեր հայտնաբերվում:
- ❖ Բոլոր գետերը օվկիան են թափվում: Բայց ոչ օվկիանն է ափերից թափվում, և ոչ էլ առավել ևս՝ գետերը ցամաքում:
- ❖ Հողի մեջ երկար մնալուց վախենում է միայն նա, ով գիտակցում է իր ազնիվ մետաղ չլինելը, ում ժամանակը կարող է ժանգոտել մինչ նրան հայտնագործեն:
- ❖ Երջանկություն - դա մի հոգեվիճակ է, որը համահունչ է մարմնի վիճակին... գերեզմանում, ուր այն խաղաղվել է և արդեն սկսել՝ քայքայվել:
- ❖ Մարդն իր բնությունով անկատար է, և իր անկատարությունն է բնության ամենամեծ հրաշքն ու կատարելությունը:
- ❖ Լավատեսի հետ դժոխքում ավելի դյուրին է, քան վատատեսի հետ դրախտում:
- ❖ Լավատեսը ի զորու է դժոխքը վերածել դրախտի, իսկ վատատեսը՝ հակառակը:
- ❖ Ոմանց համար առավել կարևոր է, թե ինչ է գլխին, քան՝ գլխում:

20. ԲԱՐՁՐԱԶԱՅՆ ԻՆՔՆԱԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

- ❖ Եթե կրակ չվառեն, գեթ ճրագը վառ պահեն:
- ❖ Դարեր արժեցող օրերս անցան, այժմ ժամ չարժեն:
- ❖ Տունը մինչև ներսից չայրվի, բոցը պատուհանից դուրս չի գա:
- ❖ Կգերադասի չլինել ոչ մեկին ստրուկ եւ ոչ մեկին տեր, քան հազարին տեր լինելով մեկին ստրուկ դառնալ:
- ❖ Ինչքան շատ բան այս կյանքում ասացի, բայց առավել լռեցի:
- ❖ Չեմ նեղանում, հետեւություններ եմ անում:
- ❖ Արդեն 33 եմ: Կա՛մ իմ խաչելության ժամն է, կա՛մ մարգարեության:
- ❖ Ինչքան մոտ եմ լույսին, այնքան մեծ է ստվերս:

- ❖ Ես չեմ «հասունացել» այնքան, որ գրքիս էջերի մի մասը դեմ նետեն շքեղ կազմի մեջ այն տեղավորելու համար:
- ❖ Շատերի համար նման եմ կրակի, որով ուզում եմ ջերմանալ, բայց դժվար թե որևէ մեկը ուզենա այրվել:
- ❖ Չնայած խորը օվկիան եմ, բայց խտությունս էլ է շատ մեծ, խեղդվելուց մի՛ վախեցեք:
- ❖ Անձնական երջանկությունս իմ երջանկության անանձնականությունն է:
- ❖ Ես ճիշտ ապրեցի, ամբողջ կյանքում գործելով բազում «ճակատագրական» սխալներ:
- ❖ Ամենասարսափելին ինձ համար «միակ» և «մենակ» բառերն են, և թող երբևիցե նրանք չուղեկցեն իմ անվանը որպես մակդիր:
- ❖ Եթե ինձ տրված է երբևէ ինչ-որ բան կործանել, ապա թող որ այն միայն Հայոց...«Լացի պատը» լինի:
- ❖ Մեր պատերազմը ավարտվեց.
Ինձ թվում է իմ պատերազմը դեռ չի սկսվել:
- ❖ Մեր տոհմածառի կոտրված ճյուղը եղա ավաղ:
- ❖ Այնժամ երբ կհանդգնեմ, որ երազելը ավելի արդար է, քան ապրելը, ընդմիջտ կփակեմ աչքերս:

21. МЫСЛИ, ОДНАЖДЫ СКАЗАННЫЕ НЕВЗНАЧАЙ

- ❖ Некоторые не любят копаться в себе, так как догадываются: чем глубже копаться, тем больше мусора.
- ❖ Пристально взглядевшись, не увидишь лучшего.
- ❖ В отличие от правосудия, жизнь наказывает тех, кто может от этого стать лучше.
- ❖ Тот, кто еще не утонул в море чужом, при желании может когда-нибудь доплыть до своего берега.

- ❖ Ветер у камня ничего не возмет.
- ❖ Мечты — это жизнь души, а предел мечтаний — смерть души.
- ❖ Неспособный на безумство — человек без следа.
- ❖ Не люблю тех, кто играет в жизнь, но сочувствую тем, кто им подыгрывает.
- ❖ Ревность — эгоизм любви.
- ❖ В том, что у меня нет личного счастья — самое большое мое счастье.
- ❖ Время летит как в догонку. Ах, как хочется перегнать его.
- ❖ Я кажется еще не в могиле, но и в жизни меня не найти.
- ❖ Дети - то счастье, в которое верится с трудом.
- ❖ Иногда мне кажется: мученики так жестоко не умирают, как я живу.
- ❖ Уходит наше время, а взамен приходит бремя.
- ❖ Мы не догадываемся, что время, наше время, изменяет нас — изменяет нам с вечностью.

ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՅԼԵՐ

ՄՈՐՄՈՔՆԵՐ... ԿՍԿԻԾՆԵՐ

Թե՞ աշխարհում Մարդ չգտնես,

...դու չտխրես:

Միևնույն է՝ թախիծն անգամ

Կյանքում երբեք չի օգնի քեզ:

1985 թ. ապրիլ

ՀՈԳՆԱԾ ՀՈԳԻ

Խորհելուց հոգնել, սիրելուց հոգնել,

Ապրելուց հոգնել... հոգնել են, հոգնել:

Հոգնել են լռել, հոգնել են խոսել,

Հոգնել են կյանքում... կյանքը անտեսել:

Ուզում են գոռալ իմ կոպիտ ծայրով,

Ոմանց բերանը խցանել հոգով,

...Հոգնել են, հոգնել:

Անմիտ թուպներ կյանքից կորցրած,

Հոգնած են կյանքից, սիրուց են հոգնած:

Անարդարության դեմ և ընդդեմ չարի,

Պայքարից իզուր... հոգիս է հոգնած:

Բայց, միևնույն է, ուզում են սիրել,

Երջանիկ լինել, խենթի պես ապրել,

...Հոգնել են հոգնել:

1985 թ. մայիս

* * *

Ես ծնվել եմ, որ միշտ տխրեմ,
Իսկ դու, որ միշտ անհոգ ժպտաս,
Ես պիտ տխրեմ, թախծեմ անվերջ,
Իսկ դու խնդաս բախտիս վրա:

1987 թ.

* * *

Ես տառապում եմ ամենքի ցավով,
Եվ մոռանում եմ իմ ցավերն անգամ:
Ես մահանում եմ ամեն մի մահով,
Եվ հեռանում եմ ես կյանքից մաս-մաս:

1987 թ.

* * *

Աչքերդ, որոնք գուրգուրել են ինձ,
Սիրել, տենչացել, ժպտացել են միշտ,
Կարոտած, տխուր նայել են թախծոտ,
Աչքերդ դավել կարո՞ղ եմ, արդյոք:

1989 թ.

* * *

Եվ թե մի օր հանկարծ զգամ,
Որ միևնույն է ես աշխարհում կամ թե չկամ,
Էլ աշխարհին պետք չեմ լինի,
Ես աշխարհում ես չեմ լինի:

* * *

Ես երբեք անցորդ չեղա,
Երբ պետք էր ծեզ, եկա:
Չաճախ դիրքերդ լքեցիք,
Երբեք ես դասալիք չեղա:

* * *

Մոմի նման վառվեմ, լույս տամ:
Ինչքան լույս տամ, այնքան կապրեմ:
Թե որ հանգչեմ, անցնեմ անհետ,
Կյանքս ես է, վառվեմ կերթամ:

ԿՈՒՋԵՒ

Ինչքան կուզեի զուլալ պաղ ջրով
Ժայռերից բխող աղբյուր լինեի:
... ավա՞ղ, պղտորված գետակ եմ միայն:
Սրնգից բխող՝ հոգիներ շոյող,
Ջերմ մի մեղեդի լինել կուզեի:
... ականջ խլացնող ժխոր եմ, ավաղ:
Հպարտ ու անահ մի խրոխտ արծիվ՝
Երկնքի արքա ծնվել կուզեի:
... երկրին գամված մարդուկ եմ անգոր:

Ինչքան կուզեի...

... բայց, ավաղ, այն չեմ, ինչ ես կուզեի,
... ու չեմ էլ լինի:

1991 թ. նոյեմբեր

...և ես գնալով քիչ-քիչ կորանում և կռանում եմ,
Ինչպես կեռ մեխը, որ մուրճ կպնելիս ոչ թե մեխվում է,
Այլ, է՛լ ավելի և է՛լ առավել լոկ կեռանում է,
Ինչպես այն հարցը, որ քննարկելիս լոկ բարդանում է:

ճակատագրից չէ, որ ես բողոքում և վհատվում եմ,
Այլ «բախտավոր» մարդկանց եմ փորձում հասկանալ,
Թե ինչու նրանք, ինչ էլ որ լինի, միշտ զգաստ են մնում,
Եվ երբեք իրենք չեն էլ հանդուրժի փոքր ինչ կռանալ:

Զի նրանց նման աշտարակ չեմ ես երկինք մխրճված,
Էությամբ դատարկ և գոռոզ չեմ միշտ և միշտ
զգաստացած,
Անդունդի եզրին հպարտ կռացած ժայռաբեկոր եմ,
Պատրաստ ամեն պահ իմ հաջորդ քայլին,
... որ և վերջինն է:

1991 թ. նոյեմբեր

Հեռանում եմ ամենքից և լքում եմ ամեն ինչ,
Այն վերքերը, որ տվի, ա՛խ, գեթ դրանք տանեի:
Վերքեր տվի ամենքին, լոկ ինձ վերքեր չտվին,
Ինչպես եղավ, որ հոգիս դարձավ փորձադաշտ վերքի:
Հոգիս տառապանք տարավ, բայց մենություն կտանի՞,
Սիրտս վերքի դիմացավ, բայց առանց սեր կբանի՞:
Նրան ում ես սիրեցի, անգոր եղա տիրանալ,
Ով խենթորեն տրվեց ինձ, նրան թողի հեռացա:
Հեռանամ, որ այսուհետ ձեզ վերքեր «չնվիրեմ»,
Երբ վերքերը սպիանան, ձեր հուշերն էլ ես լքեմ:
Վերքերը երբ սպիանան, կմոռանաք ինձ հարկավ,
Ձեր պատկերները լուսե կմնան սրտումս դաջված:
Դե, արդեն ժամն է, գնամ: Մնաք բարյավ և ուրախ:
Տված վերքերս ետ առնեմ, խրեմ սիրտս, նոր գնամ:

Հ.Գ. Կամուրջները ետդարձի ես անհապաղ այրեցի,
Որ երբեք էլ ետ չգամ և նոր վերքեր չբերեմ:
... Հեռանում եմ ամենքից, և լքում եմ ամեն ինչ,
Այն վերքերը, որ տվի... ա՛խ, գեթ դրանք տանեի:

1992 թ. փետրվար

ԻՆՔՆԱԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Եվ մնալով միշտ ձեր կողքին՝ մնացել եմ չհասկացված,
եղել եմ ձեր խիղճը արդար, բայց մնացել միշտ դառնացած:
Ես չեմ ծնվել, որ երբևէ այլոց բոցով ես ջերմանամ,
Ես չեմ ծնվել, որ ուրիշի գուլալ առվով ես հագեմամ:

Ես եղել եմ կրակ անշեջ, բայց երբևէ ձեզ չեմ այրել,
Ջերմացրել եմ, լուսավորել, իսկ իմ վրա ջուր եք ծորել:
Եղել եմ ես գուլալ առու, ոչ տիղմաբեր հեղեղ ահեղ,
Ձեր ծարավը ես հագեցրել, կրունկներից ձեր՝ պղտորվել:

Ես տքնեցի գիշեր-ցերեկ, որ երբևէ իմ խորհրդով
Ես գեթ մեկին շեղված ճամփից դարձի բերեմ, բայց ոչ չեղեմ:
Ես եղել եմ սյունը ձեր տան, ու տանիքը հոգսից հոգնած
իր հոգսերը ինձ է հենել:

Եվ երբ հանկարծ դուք մրսել եք, սյունը ձեր տան կացնով հատել
Արդեն փլված ձեր տունն ինձնով ջերմացրել եք:

Բայց ձեր դաժան վարմունքի դեմ չեմ ծնկելու,
Պայքարիս մեջ սկզբունքներս չեմ դավելու:
Պայքարիս մեջ թեկուզ կյանքն իմ պահանջվի,
Չեք լսելու դուք ինձանից կոչ մահանջի:
Կյանքը դաժան ինչ պայման էլ իմ դեմ դնի,
Տառապանքով, զրկանքներով ձեռք բերած դիրքերը իմ...
Ես չեմ լքի:

1993 թ. մարտ (Արցախ)

ՎԵՐՋՆԱԺԱՄ

Ա՛խ, ուշ է արդեն, և վերջն է կարծես,
Սիրտս էլ խոցոտված անթիվ տեղերից,
Եվ հոգիս՝ հզոր, մահացու վերքից
Անկարող եղավ խուսափել այսօր:
Եվ ջղերը իմ անվերջ պրկված
Մարմնովս մեկ մի-մի ական են,
Շնչահեղձ եղած իմ կյանքի համար:
Եվ անխղճորեն հաշվարկում են, թե
Ժամը իմ վերջին երբ է խփելու:
Բայց լավ իմացե՛ք՝ քանի ես դեռ կամ,
Քանի մարմինս հոգիս չի լքել,
Քանի սրտումս մի կաթ արյուն կա,
Պայքարն իմ դաժան, մարտն անհավասար,
Եվ վեճն արդար դեռ չեմ ավարտել:
Քանի հրաժեշտիս ժամը չի եկել,
Չեմ թողնելու ձեզ և ոչ մի անգամ
Ձեր ծրագրած ճղճիմ, անբարո
Խաղում անարդար հաղթող լինելու:
Եվ վստահ եղե՛ք՝ քանի դեռ ժամն իմ
Չի հաշվել կյանքիս վայրկյանը վերջին,
Մարտադաշտը իմ երբեք չեմ լքի,
Չեմ էլ նահանջի և ոչ մի անգամ:
Քանի վերջին ժամն այցի չի եկել,
Եվ չեմ հեռացել ես անվերադարձ,
Դիրքերս դժվար, բայց ոչ անարդար,
Ոչ մեկի ճնշմամբ ես չեմ լքելու:

Յ.Գ. (Տապանագիր)

Ա՛խ, երանի թե ժամը այդ անժամ,
Որ իմ վերջինն է անշուշտ լինելու,
Գոնե մի քիչ էլ, գոնե մի փոքր,
Գոնե մի ժամով հանկարծ ուշանար:

1993 թ. հունիսի 25 (Արցախ)

ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Խոհեր, խոհեր, անվերջ խոհեր,
Առանց խորհել ոչ մի վայրկյան:
Առանց խորհել խորհուրդ տված
Միևնույն է, թե կործանած:
Խոհեր խորհուրդ ամենօրյա,
Խոհեր անպետք ու զարշահոտ:
Խոհեր կորսված, վերագտած,
Բայց համ ու հոտ չկորցրած:
Խոհեր քրտնած, խոհեր մրսած,
Խոհեր թախծող, քրքջացող:
Խոհեր ցանցկեն ու թափանցիկ,
Խոհեր հավերժ ու վաղանցիկ:
Խոհեր արժան զովասանքի,
Խոհեր վայել բամբասանքի:
Խոհեր զնված, խոհեր ծախված,
Խոհեր շքեղ, բայց թալանված:
Խոհեր մարսած, խոհեր մխսած,
Խոհեր վաղուց արյուն դարձած:
Խոհեր հաղթած, խոհեր պարտված,
Խոհեր զորեղ, բայց և լքված:
Խորհուրդ էժան, խորհուրդը թանկ,
Խորհուրդն անգին ձրի տրված:
Խոհեր դաժան, խոհեր բարի,
Խոհեր արդար՝ խորհուրդ դարի:
Խոհեր անկման՝ մայրամուտի,
Խոհեր ծագման՝ արշալուսի:
Խոհեր նախնյաց՝ խորհուրդ խորին,
Խորհուրդը՝ մեր, ապագային:

Խորհուրդ խորհել խորոց սրտի,
Խորհուրդ խորհել-խորհուրդ խորին:

1997 թ. օգոստոս (Մոսկվա)

ՊԱՏՃԱՌ – ՀԵՏԵՎԱՆՔ

Թե պարտվել եմ ես իմ կյանքում.

Բուն պատճառը բարությունս է,

Թե խաբվել եմ ես երբևէ,

Պատճառը լոկ պարզությունս է:

Վիճակվել է թե ինձ հաղթել,

...պատճառ չատ կա.

Նախ և առաջ արմատներին խորությունը,

Եվ, իհարկե, ոգուս, կամքիս զորությունը:

Թե այսուհետ հաղթանակներ պիտի տոնեմ,

...այդ ամենին ի հետևանք.

Թող որ տիրի արդարություն և պարզություն,

Մեզ հաղթողը թող լինի լոկ բարությունը:

2000 թ.

*Քննադատել նշանակում է
հոգեպես տառապել*

ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԽՈՍԱԿԱՆ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ ԵՎ ՀԱՐՑԱԶՐՈՒՅՆԵՐ

ԱՐԱՐԱՏԻ ԳԱԳԱԹԻՆ

(ԳԱԳԻԿ ԳԻՆՈՍՅԱՆ)

Ծնվել է 1966 թ. Ախլցխայում: Տեղի թիվ 3 հայկական դպրոցն ա-վարտելուց հետո, ընդունվել է Երեւանի պոլիտեխնիկական ինստի-տուտ: 1991-92 թթ. ֆիզիկայի ինստիտուտի ընկերների հետ մասնակ-ցել է կարաբիկների պատրաստմանը, որոնք ուղարկվել են Արցախ: 1992 թ. օգոստոսին մահապարտների դասակի կազմում մասնակցել է Արցախյան ազատագրական պայքարին: 1994-96 թթ. ծառայել է հայ-կական բանակում՝ հատուկ նշանակության զոմարտակի վաշտի հրամանատար էր: 1995-96 թթ. սովորել է բարձրագույն սպայական դասընթացներում՝ զնդի հրամանատարի որակավորումով: Ազգային պարի անգուգական կատարող է: 1998 թ. «Շանթ» հեռուս-տատուղիայի իրացման բաժնի տնօրենն է երևանում:

-Ծնվել եմ տոհմիկ երգումցու ընտանիքում: Նախապապս Կարի-նի Իլիճե գյուղից էր: 1828-30 թթ. Կարապետ սրբազանի առաջնոր-դությամբ գաղթել և հիմնել են Նոր Ախլցխան /միշտ երագել եմ, որ այն վերանվանվի Նոր Կարին/: Մեզ մոտ դպրոցը 11-ամյա էր, մի տարի շուտ եմ ավարտել: Մոլի ազգայնամուլ էի: Վաղ տարիքից արմատներս էի ճշտում, երբեմն մտորումներս կիսում էի սիրելի պարուսույցի Դայ-րիկ Սուրադյանի հետ: Դիշում եմ, մի անգամ էլ հարցրի, թե ի՞նչ տար-բերություն կա վանեցու, երգումցու, սասունցու միջև, պատասխա-նեց. «Վանեցին գաղափարի մարդ է, սասունցին՝ ոգու և պոռթկման, երգումցին՝ այդ երկուսի սինթեզն է...»: «Խանչալ քաշող», «աղա փաշա». հաճախ էին այդպես որակում պատվախնդիր երգումցինե-րին:

-Եկավ 1988 թ., ինչո՞վ էր զբաղված «խանչալ քաշողների» տոհմի ժառանգորդը:

-Եղավ մի պահ, որ հասկացա՝ արկածախնդրությամբ, ցույցերով, դրոշակակիր լինելով ոչնչի հասնել հնարավոր չէ. ուժեղինն է աշխար-հը, ազատությունը, իրավունքը...

Նժդեհն ասում է. «Գրչի և մուրճի բացթողումները սրբագրվում են զենքով»: 89թ. էր, կազմավորվում էր աշխարհագոր, ես էլ նոր էի ա-մուսնացել: Դորս հայտնեցի, որ կամավորագրվում եմ, մեկեն ըմբու-տացավ՝ նոր ընտանիք ես կազմել: Զորեղ փաստարկ ունեի, «Դու ես ինձ այդ ոգով դաստիարակել, մի՞թե հիմա հակասում ես քո խոսքե-րին»:

-Իսկ ինչպե՞ս դարձաք մահապարտ:

-1991 թ. աշխատում էի ֆիզիկայի ինստիտուտում, գեներ էինք պատրաստում (մի տեղ կարդացել էի, որ Անդրանիկն էլ սկզբնական շրջանում զբաղվել է զինագործությամբ, ահագին ոգևորվել էի): Ալեքսանդր Թամանյանի թողը /մեծ ճարտարապետի անվանակիրն ու հրաշալի գեների ժառանգորդը/ հայտարարություն էր փակցրել, որ Արցախի համար օրհասական պահին պահանջվում են կամավորներ: Առանց երկմտելու զինվորագրվեցի: Ջոկատում ընդգրկվեցին պետհամալսարանի դասախոս Վալերի Պախալովը, Շվեցարիայում այժմ ֆիզիկայի մեծահամբավ տեսաբան Արամ Կոծինյանը, ջոկատի բժիշկն էր Անտոն Քոչինյանի որդին՝ Գագիկը: Մեզ հետ ինստիտուտում Մարատ անունով պահեստի գնդապետ էր աշխատում, նա էլ հակատանկային զենքի՝ ֆագոտի վրա կրակել սովորեցրեց: Եվ այսպես, օգոստոսի 31-ին «Արծիվ-1» գումարտակի դասակի կազմում մեկնեցի Արցախ:

-Ե՞րբ խփեցիք առաջին տանկը:

-«Արծիվ» գումարտակի 80 անդամներս, այդ թվում և մեր դասակը՝ Յովսեփ Յովսեփյանի ուղեկցությամբ, մեկնեցինք Չլդրան գյուղի դիրքերը: Ռազմաճակատի այդ հատվածի հրամանատարը «26-ի Յուրան» էր: Սկսեցինք խրամատներ փորել, քողարկեցինք ֆագոտները: Կհավատա՞ք, երբ աչքերս գեթ մի երկվայրկյան փակվում էին, կուպերիս տակ թշնամու տանկերն էին, դրանք մղձավանջի պես տանջում էին ինձ: Սեպտեմբերի 2-ին թշնամին՝ վստահ իր ուժերին, տանկային գրոհ ձեռնարկեց: Ես ու Ալեքսանդր Թամանյանը դիրքավորվել էինք գյուղի գերեզմանոցի մոտ, իսկ Պախալովն ու Կոծինյանը՝ դպրոցի: Պախալովի արծակած հրթիռը նպատակակետից 20-30 սմ հեռու մխրճվեց, տանկն արագ պատսպարվեց գյուղի ֆերմայի շենքի հետևը: Լիցքավորելով հակատանկային ղեկավարվող ռեակտիվ հրթիռները՝ կրակեցի: Առաջին հրթիռը քանդեց ֆերմայի անկյունը՝ տեսանելի դարձնելով տանկը, երկրորդ արծակած հրթիռից շարքից դուրս եկավ մարտական մեքենան: Առաջին խփած տանկը մի տեսակ սովորականի պես էր, երկրորդ խփածս նոր միայն, ասես, առաջինի ցնծությունը պարզվեց: Սեպտեմբերի 5-ին էր, դիմացի անտառից հայտնվեց հակառակորդի T-72-ը, որի նշանակետը հիմնականում մեր խրամատն էր: Կոծինյանն ու Ղազար Ղամբարյանը օգնեցին ամրացնել հրթիռը հենակի վրա: Թշնամու մի տանկ էլ պայթեց: Չլդրան գյուղը հակառակորդին չհանձնվեց նաև մեր զենքի հաջող փորձարկման շնորհիվ:

-Չլորանից հետո էլ ի՞նչ մարտերի մասնակցեցիք:

-Վաղուհաս, Ստեփանակերտ, Ասկերան. այս անգամ դասակը լռեցրեց թշնամու 6 գնդացրային հենակետ: Դասակը մասնակցեց Քել-բաջարի շրջանի ազատագրմանը, Օմարի բարձունքի պաշտպանական մարտերին: Հետո Մարտակերտ, 1993 թ. օգոստոսին Վարդենիսի Շիշկայա գյուղի դիրքերի ամրապնդում, Լաչինի միջանցք, Տոպազ, ճարտար, Լիսագոր...

-Հաճախ եք նայել մահվան աչքերին:

-Պետք է մարտի գնաս հաղթելու ու նաև մահին հաղթելու նշանաբանով: Նժդեհն ասում է՝ «Ձինվորը պետք է կռիվն ընդունի, եթե չի ընդունել, նշանակում է զխաբանակ է լրացրել զուտ»: Իսկ մոտիկությունը, ինչքան էլ զարմանալի հնչի, զգացել եմ ոչ կռիվների ընթացքում: Սարսանգի ջրամբարից տղաների համար ահագին ծուկ ամբարած շտապում էի ափ, սխալ շարժումից հագուստս թրջվեց-ծանրացավ ու սկսեց քաշել խորքերը: «Տղերքը սոված սպասում են, ես էլ բանուգործս թողած խեղդվում եմ»: մի անիմանալի ուժ իջավ վրաս. ձկները խորովեցինք, շատ համով էին...

-Ես գիտեմ, որ դուք հրաշալի պարուժ եք:

-Պարել սովորել եմ Հայրիկ Մուրադյանի ղեկավարած «Վան» ազգագրական համույթում: «Ակունք» համույթի կազմում մասնակցել եմ Իտալիայում անցկացվող Ազգագրական երրորդ միջազգային փառատոնին, որտեղ մեր հայկական ռազմապարերը ներկայացնելու համար արժանացանք դափների կոչման: Տարագս միշտ հետս դիրքեր եմ տարել: Ազատ պահերին տղերքին պարել էի սովորեցնում: Կռվից ու հատկապես հաղթանակներից հետո արդեն ուրիշ ոգեղենությամբ էինք պարում մեր ռազմապարերը՝ պարում էինք կռվելու պես, կռվում՝ պարելու պես /մեր հին ֆիդայիների նման/:

Գագիկ Գինոսյանը դիրքերից երբեմն այցելում էր հարազատներին, այդ կարճ ժամանակում անգամ համախմբում էր «Կարին» ազգային պարի իր խումբն, ու պարում էին... Փոխայցելությունների, հաներգների ընթացքում ևս անգործ չէր նստում՝ Կարնո և բուն Ախլցխայի կիրառական արվեստի, արհեստագործության նմուշներ էր հավաքում: Կազմակերպում էր հայրենասիրական ոգին վառ պահող միջոցառումներ:

-1996 թ. դուք զինվորական համազգեստը փոխարինեցիք քաղաքացիականով:

-Կամավորական մարտածևն արդեն վաղուց իր տեղը զիջել էր ազգային կառուցվող բանակին: Կրկին մեջքերեմ իմ սիրելի ֆիդայուն՝ Նժդեհին. «Հայը կռվում է աննահանջ և սխրագործում ավելի իբրև կա-

մավոր, քան պարտադիր ծառայության զինվոր»։ Այսօրվա մեր ծառայող զինվորներն էլ իրենց հոգում պիտի կամավորի ինքնանվիրումն ունենան։ «Հայրենիքն ապրում է հայրենասիրությամբ, ընկնում նրա պակասի պատճառով։ Ամեն ոք մախ հայրենիքի զինվոր պետք է լինի, նոր ինչ-որ պաշտոններ զբաղեցնի»։ Երբեմն մտածում եմ՝ սխալ եմ վարվել, որ դուրս եմ եկել պաշտպանության մախարարության համակարգից։ Չսպառված ներուժեր կան, որ դեռ կարող եմ տալ բանակին, օգտակար լինել։

-2եր երեք նվիրական ցանկությունը:

-1. Երկու աղջիկ ունեմ՝ Ծովինարս ու Անիս, կցանկանայի արու գավակ ունենալ, դաստիարակել մեղեհյան ոգով, որ դառնար ազգի գավակն ու զինվորը։ 2. Հայաստանը լինի ռազմական անխոցելի տարածք, որի սիրտը լինեն Տարոնը, Կարնո դաշտավայրը։ 3. Մի գեղեցիկ օր որդուս հետ Արարատի գագաթին պարենք «Յարխուշտա» (Ծափպար) և «Շեյխանե» (Իշխանապար) մեր ազգային ռազմապարերը։

ԱԼԻՍ ԱԼԱՎԵՐԴՅԱՆ

3.4. Օգոստոսի 3-ին Գագիկ Գինոսյանի ծննդյան օրն է։ Խմբագրությունը շնորհավորում է նրան, մաղթում առողջություն, հաջողություն և բոլոր երազանքներին կանաչ ճանապարհ։

«Հայ Զինվոր», 1-8 օգոստոսի, 1998 թ., թիվ 30 (234)

Ամենայն Հայոց Սպարապետի և գաղափարախոսի կենսագրության ամենափառահեղ էջերը բոլորին են քաջատեղյակ: Գարեգին Նժդեհի ռազմական հանճարի փայլատակումները դեռ երկար են լուսավորելու մեր պատմության էջերը, իսկ նրա գաղափարախոսական հանճարը դեռ շատ սերունդների հոգիներ է հայաշունչ և հայրենապաշտ դարձնելու:

Նրա կենսագրության լավագույն էջերի լավագույնս լուսաբանումը թողնենք պատմաբաններին, իսկ գաղափարախոսության ուսումնասիրությունը՝ փիլիսոփաներին, միայն նշելով, որ նրա ռազմական և գաղափարական հանճարի և մեծագործությունների լեռնաշղթայի մեջ ընդգծված վեր են խոյանում Լեռնահայաստանի ազատամարտի և «Ցեղակրոն ուխտերի» հայապահպան գործունեության վեհ գագաթները:

Փորձենք բացահայտել Նժդեհի թե՛ կենսագրության, թե՛ գաղափարախոսության և թե՛ ռազմական հանճարի բացառիկությունները:

Ամբողջ խորհրդային Միությունում նա վերջին մարտնչողն էր խորհրդային հասարակարգի դեմ, ոչ միայն Հայաստանի, այլ ամբողջ գերտերության տարածքում: Երբ արդեն ջախջախված էին և՛ Դենիկինը, և՛ Վրանգելը, և՛ Կուլչակը, և՛ հուսալքված ու զինաթափված էր ամբողջ Հայաստանը, նա՝ հենված Սյունյաց անպարտ լեռներին, ավելի էր հուսավառվում, ավելի էր արժևորում իր առաքելության կարևորությունը, դառնում՝ ավելի անպարտ: Չնայած մարտնչում էր ոչ միայն ռուս-բոլշևիկյան զորքերի դեմ, հանձինս հետագայում իր կողմից գլխավոր ջախջախված գեներալ Կուրոչկինի, այլ նաև «կարմիր» հորջորջալ թուրքերի, մուսաֆաթ-ադրբեյջանցիների, և ինչքան էլ ցավալի է, հայ բոլշևիկների դեմ նույնպես:

Նժդեհը բացառիկ է նաև իր կենսագրության վերջին էջերով: Երկրորդ աշխարհամարտի ավարտին նա կամավոր հանձնվեց խորհրդային իշխանություններին՝ ակնկալելով կյանքի վերջին տարիներին էլ ծառայել հայրենիքին: Իր իսկ խոսքերով. «Արժանի չես հայրենիքիդ, եթե այն չես դավանում իբրև գերագույն նպատակ, իսկ անձի՝ իբրև միջոց»: Բայց ապերախտ էր խորհրդային իշխանությունը և գորավարին վիճակված էր իր կյանքի վերջին տարիները ապրել խորհրդային և խորհրդահայ բանտում, որը դարձավ նրա Ազգավաքարը: Ցավոք, մեր հողը այդպես էլ չգորեց պահել իր հերոսներին՝ յուրաքանչյուրի առջև յուրօրինակ ազգավաքարեր բացելով: 1953-ին խորհրդային բռնակալ Ստալինի մահից հետո նա միակ քաղբանտարկյալն էր, ում խորհրդային իշխանությունները «չհանդգնեցին» ազատ արձակել, պահելով Ազգավաքարում մինչև 1955-ի վերջը, մինչև որ բոլոր ժամանակների

Հայ Ձորավարը կնքեց իր մահկանացուն: 1920-ին, երբ Հայաստանում բոլորը թևաթափ էին և զինաթափված, նա ավելի ոգեղեն էր իր առաքելության բացառիկությունից:

Ստեղծելով Լեռնահայաստանի հանրապետությունը, մարտնչելով այն պահում է ոչ միայն մինչև Ձանգեզուրը Հայաստանի անքակտելի մաս ճանաչելը, այլ մինչև որ անկախ Հայստանի տապալված իշխանությունը և հայ մտավորականությունը, համծինս Ավ. Ահարոնյանի, Լ. Շանթի, Ն. Աղբալյանի և այլոց, կարողացան անցնել արտասահման: Եվ դժվար է ասել մնալու դեպքում նրանցից քանիսը կփրկվեին խորհրդային չեկիստների կողմից ոչնչացումից: Այսինքն նաև Սփյուռքահայ մտավորականությունն ունենալու համար էլ մենք որոշ չափով պարտական ենք Նժդեհին:

Երկրորդ աշխարհամարտի ժամանակ համակենտրոնացման ճամբարում հայ գերիները և Գերմանիայի կողմից գրավված երկրներում ապրող սփյուռքահայերը, որ չարժանացան նույն ճակատագրին ինչ հրեաներն ու խորհրդային կայսրության մյուս ազգությունների ներկայացուցիչները, նույնպես մեսամասամբ պարտական են Սպարապետին:

Գարեգին Նժդեհ. ահա իմ մարգարեն, ուսմունքը, հավատամքը և կրոնը միաժամանակ: «... ամեն մարդ իր տեսանելի կամ աներևույթ դաստիարակիչն ունի, որի դերն ու ազդեցությունը իր նկատմամբ շարունակվում է մինչև գերեզման»:

Ահա Նժդեհն ինձ համար հենց իր խոսքերով:

Ահա իմ դաստիարակիչը:

Ահա իմ ռազմի և գաղափարի աստվածը:

Նժդեհը բացառիկ է նաև որպես զորավար: Բացառիկ է մարտիկներին կռվի մղելու կարողությամբ: Ամեն զորավարի դարաշրջանը վերջանում է իր մարտական կենսագրության հետ գրեթե մեկտեղ, անցնելով պատմության գիրկը: Նժդեհի դարաշրջանը երբեք չի ավարտվելու, որովհետև ամեն մոր սերնդի հետ ոչ միայն մտնելու է մարտ, այլ իր գաղափարախոսությամբ է մղելու մարտի: Եվ չկա ավելի անպարտելի բանակ, քան Նժդեհյան գաղափարախոսությամբ զինված, նրա ոգեղենությամբ բոցավառված բանակը: Երանի այն բանակին, որին զորավարը մարտի մղելուց առաջ սրտի մեջ Սպարապետի ոգին և մտքի մեջ նրա գաղափարն է ներարկում: և երիցս վայ նրան դիմակայող բանակին:

«Վայ այն ժողովրդին, որի անցյալն իր համար լույս մի գերեզման է անխոս»: Մեզանից յուրաքանչյուրը, ով իր մեջ կրում է Սպարապետի գաղափարախոսությունը, ում կյանքի անքակտելի մասնիկն է դարձել, և ում հետ ամեն առավոտ կրկին զարթնում է այն, իրավունք չունի թույլ տալու, որ այդ գերիզոր, փրկիչ գաղափարախոսությունը պատ-

մություն դառնա: Հպարտանալուց զատ, որ այն մեր կյանքի գործուն մասն է կազմում, պետք է ձգտել այն ավելի մատչելի դարձնել բոլորի համար, մատչելի ինչպիսին Սպարապետի խոսքն է:

Մեր առաքելությունը ոչ միայն այս գաղափարախոսությունը կրելու մեջ է, այլ բոլորի սուրբ մասունքը դարձնելու մեջ, առավել ևս բանակի և ապագա սերունդների: Եվ չմոռանանք Սպարապետի պատգամը. « Երբ խոսքսդ սրբազնորեն բարձր առարկաների մասին է, աշխատիր, որ նրա վրա հեռքերը լինեն և՛ սրտիդ, և՛ մտքիդ արյան»:

Չմոռանանք, որ նրա գաղափարախոսությունը ներառում է ազգային կրոնին, և միգուցե ավելի ազգային է:

«Հարանվանական է ժողովուրդը - կաթողիկ է, բողոքական և այլն, - ցեղը միշտ էլ մի է և ամբողջական»: Եվ նժողեյան գաղափարախոսությունը ամբողջական է և ամբողջացնող, և միգուցե մեր նոր կրոնն է, որ դեռ չենք զորել ընդունել:

Հայրենիքն ու հայրենիքի պաշտպանությունը, հայրենապաշտությունն էր նրա կրոնը:

«Ինքնապաշտպանություն - ահա մեր նոր կրոնը»:

«Փտած են մեր հին զենքերը, եղծանված է մեր հին մագաղաթը: Նոր ավետարանի խոսքը պիտի լսենք հիմա, - ավետարանը արիության: Մի նոր գիրք պիտի դրվի մեր ժողովրդի ձեռքը - ավետարանը արիների»: Ահա նրա կրոնը և նրա գաղափարախոսությունն է այդ նոր սուրբ գիրքը:

Ինչքան էլ փորձենք, անհնար է Նժդեհին ավելի լավ բնորոշել, քան իր իսկ մտքերից վերցրած պատառիկներով.

«Նահատակները... Այդ մեծ մեռելները ամենեն քիչ իրենց և իրենց կուսակցությանց կպատկանին, ամբողջովին՝ իրենց ցեղին և պատմության: Չկան կուսակցական նահատակներ ու հերոսներ, կա և կմնա ազգային մարտիրոսությունը և հերոսականը»

«Պատմական գործիչը պատկանում է ոչ միայն իր դարաշրջանին, անցյալին, այլ իբրև էություն՝ ապագային: Իբրև զարգացող ոգի նա երևան է գալիս բոլոր եկող անցնող սերունդների մեջ, որով՝ նա միշտ էլ ժամանակակից է: Պատմական անձը քարեղեն արձան, քարացած էություն չէ, այլ հավերժաշունչ ոգի»:

«Առաքյալի սիրտ, իմաստասեր գլուխ, աղամանդ ճակատ - ահա կատարյալ առաջնորդը»:

Ի վերջո ինչ է պատգամում Նժդեհը մերօրյա գահակալներին.

«Գա՞հ, թե ոգու մեծություն - դրված այս երկընտրանքի առջև, ես պիտի ընտրեի վերջինը: Ինչ արժեն գահերը, երբ նրանց վրա բազմում են հաճախ մարդկային ցեղի ամենաեղկելի ներկայացուցիչները»:

«Ամեն ղեկավար, որ հրաժարվում է մեռնել իր հայրենիքի համար, հանցագործ է: Միայն ոգու մարդը կարող է մեր ժողովրդի ղեկավարը լինել»:

«Վայ այն ժողովրդին, որի առաջնորդը կատարյալ չէ՝ ապագան բազում խաչեր ունի պահած նրա համար: Խեղճ է ժողովուրդը, երբ նրա առաջնորդն ավելի փառասեր է, քան հանճարեղ»:

Եվ որոնք են մոգեհյան այն պատգամները, որոնք պարտավոր ենք կյանքի կոչել ոչ թե իր, այլ նախ և առաջ մեր, մեր ազգի... մեր ազգի ապագայի համար:

«Չոգու հիվանդությունն ունին ժողովուրդները, երբ դժգոհում են իրենց հայրենիքից»

«Սեփական ուժերով ինքնապաշտպանվելու անընդունակ ժողովուրդները պատժվում են մահվամբ»:

«Դատապարտված է մի ժողովուրդ, եթե նա իրավունքը զոհաբերում է իր հանցավոր հանգստի և ոչ ընդհակառակը»:

«Քո վաղվան հաղթանակի և պարտության միջև հայ ժողովուրդի լինել չլինելու հարցը կա, հայ՝ երիտասարդություն»:

Ու մինչ վաղը պետք է հաղթենք կասկածը մեր հաղթանակի հանդեպ: Պարտավոր ենք ոչ միայն լինել ոգեղեն, այլև վարակել ոգեղենությամբ երիտասարդությանը, որպեսզի չվտանգենք մեր ժողովրդի վաղը:

Սպարապետը Հայաստանի Հանրապետության անկումից հետո էլ, փակված Սյունյաց լեռների մեջ, ոչ միայն չընկճվեց, այլև ավելի վճռականորեն և ավելի ոգեղենորեն լծվեց իր առաքելության իրագործմանը:

Եվ եթե այսօր, անկախ Հայաստանի առկայության դեպքում, մենք ընկճված, հոգեպես կոտրված ենք, ապա դա միայն մեր մտավորականության գաղափարական և ոգեղեն սնանկությունն է մատնանշում և իր իսկ խոսքերով ասած՝ «կրավորական» կեցվածքը:

«Ժողովրդի ճակատագրի դարբինը մտավորականությունն է: Այսօր նոր օր է՝ հասկանա՞նք այդ, և՛ այն, որ հայ մտավորականությունը երբեք չի ունեցել ավելի մեծ և պատասխանատու դեր»:

Ժամն է զինվորագրվելու մոգեհյան գաղափարախոսությանը և զինվել մոգեհյան ոգով:

«Ելե՛ք, ելե՛ք և օրհասակովի պատրաստվե՛ք... Նվա՞լ, ո՛չ, ես արդեն ողբացի ամեն հայու փոխարեն, և պատռելով օծիքս՝ զգացի ցավը ո՛ղջ ազգի...»

Ելե՛ք, վատություն է վայել, երբ հարվածող բազուկներ ունենք... Ելե՛ք հանուն կյանքի, նրա բարեշրջման, նրա կատարելության: Մահեն ավելի կյանքն է գորավոր, ելե՛ք, ելե՛ք»:

Օրվա հրամայականն է, որ մտավորականությունը զինի ազգին Նժդեհի գաղափարախոսությամբ և ոգով, որպեսզի իրականանա Գարեգին Նժդեհի վերջին իղձը.

«Ի՞ գեն... ես կուզեի այս ռազմականչը շրթունքներիս մեռնել», որպեսզի ոչ թե ռազմականչը շրթունքներին մեռնի Նժդեհը, այլ մեր գաղափարական և ոգեղեն զինվածությամբ ապրի և առաջնորդի մեզ...

Ի՛ ՄԱՐՏ:

«ՀԱՐԹԱԿ», 13 Օգոստոսի, 2003թ. #7

ԱՊՐԻԼ 24

/Ինչպիսին կլինեն Գ.Նժդեհի մերօրյա ելույթը/

Ես ուզում եմ հարցնել այնպես, ինչպես մինչ այժմ ձեզանից ոչ ոք չի հարցրել, նույնիսկ ինքներդ ձեզ, թեկուզ մտովի:

Ո՞վ է պատասխանատու, ո՞վ է մեղավոր հայոց ցեղասպանության համար:

Մեծամասնությունը կպատասխանի՝ Իթքիատական Թուրքիան, քչերը կասեն՝ Կայգերական Գերմանիան, որի հովանու տակ Թուրքիան կատարեց դարի ոճրագործությունը, ոմանք՝ քրիստոնյա եվրոպան, որն աչք փակեց և դրանով իսկ թույլ տվեց իրադարձություններին զարգանալ ոչ մեզ ձեռնտու ընթացքով:

Բոլորը բացի մեզանից:

Մեր դժբախտությունների համար մեղավոր են ոչ թե բոլորը, բացի մեզանից, այլ նախ և առաջ մենք: Մինչ այժմ երկու առաքինություն ենք ունեցել – մեր դժբախտությունները վերագրել արտաքին պայմանների և փրկությունը հուսալ արտաքին ուժերից: Աղետալի ինքնաժխտում, որ մեզ հոգեբանորան այնքան անարժեք է դարձրել, որ անգամ մեր դժբախտության մեջ մեղքի որոշ բաժին էլ մեզ տալը զլանում ենք: Ամեն ինչ լինում է, գուցե մեզ համար, բայց մեզանից դուրս, անկախ մեզանից:

Դարասկզբին - հասկանա՞նք այդ - մեզ պատժողը թուրքը չէր, այլ՝ մեր տկարությունը թուրքի միջոցով: Որտեղ հայը կռվեց այնտեղ եղավ հաղթանակ կամ պարտություն, բայց ոչ եղեռն: Թշնամին ուներ մեզ բնաջնջելու վճիռ, մենք չունեինք ինքնապաշտպանության ծրագիր և ինքնապաշտպանունակ զենք:

Ինքնապաշտպանություն, - ահա թե ինչ էր թելադրում ժամանակն ու պրոգրեսը: Չուրկ է մի ժողովուրդ ինքնապաշտպանության ընդունակությունից – նշանակում է նա զուրկ է ամեն առաքինությունից, զուրկ գոյության բարոյական իրավունքից: «Ինքնապաշտպանություն, - դա միակն է արվեստներից, որի թերությունները գրչի, վրձնի, մուրճի փոխարեն սրբագրում է թշնամու արյունոտ սուրը»:

Սեփական ուժերով ինքնապաշտպանվելու անընդունակ ժողովուրդները պատժվում են մահվամբ: Ինքնապաշտպանությունը ոչ թե բնական իրավունքն է յուրաքանչյուր ժողովրդի, այլև պարտականությունը:

Իրավունքը ուժի հասկացողություն է և ոչ տրամաբանական:

Դատապարտված է մի ժողովուրդ, եթե նա իրավունքը զոհաբերում է իր հանցավոր հանգստին և ոչ ընդհակառակը:

Եվ իրավունքը միայն քրտինքով չէ որ վաստակվում է, այլ նախ և առաջ արյունով: Թուլությունը չէ, որ կոչված է սնուցանելու իրավունքը, այլ ուժը, և իհարկե ոգու զորեղությունը: «Ամեն ոք իրավասու է ամել այն ամենը, ինչի համար ի գորու է պատասխանատու լինել»:

Ի վերջո «ուժն է ծնում իրավունք»:

Հաղթում է ուժեղը, և ոչ արդարը: Վայ թույլերին:

Եղիր այնքան ուժեղ, խրատում է պատմությունը, որ թշնամիդ չհանդգնի հարձակվելու: Ուժեղինն է աշխարհը, հայրենիքը, ազատությունը և ամեն ինչ:

Եղիր ուժեղ և ուժիդ ապացույցը տալու համար ցույց տուր երկու բան, առաջինը, որ գիտես մեռնել գիտակցորեն կռվում, գործուն և իմաստալի մահով, և որ գիտես մեռցնել:

Հարձակվում է նա, ով իրեն ուժեղ և պատրաստ է զգում հարձակվելու՝ լավագույն պաշտպանողականը համարելով նախահարձակողականը:

Հարձակվում է նա ով իր դիմաց թուլություն է տեսնում:

Եվ պատերազմը գալիս է հակառակ մեր ցանկաության, որովհետև հակամարտության օրենքն է կառավարում աշխարհը: Մենք պարտվեցինք և մեր պարտությունները հոգեբանական էին, պարտվեցինք ոչ թե նրա համար, որ թվապես ու տեխնիկապես թույլ էինք, տկար, այլ որովհետև այդպիսին էինք հոգեպես:

Հաղթանակում կամ պարտվում է մախ ոգին, ապա հետո նյութեղեն զենքը:

Մեր դժբախտությունների համար պատասխանատու ենք ազգովի, բայց պատասխանատվության առյուծի բաժինը մտավորա-կանությանն է:

Ժողովրդի ճակատագրի դարբինը նրա մտավորականությունն է: Միևնույն ժողովուրդը՝ նայած իր ղեկավարներին կարող է և հրաշագործություններ կատարել, և խայտառակորեն ծունկի գալ հակառակորդի առաջ:

Ցավոք, բարձունքի վրա չգտնվեց մեր մտավորականությունը: Չկարողացավ պայքարի ոգի ներշնչել ժողովրդին, չկարողացավ վճռական մենակի հոգեբանություն ներարկել, այլ ընդհակառակը՝ ժողովրդին, փրկությունը արտաքին ուժերից հուսալու ճանապարհին

կանգնեցրեց, ինչով և մեղսակից դարձավ ազգային ողբերգությանը՝ չեղելով ժողովրդի ուշադրությունը իր փրկության միակ զենքից – ինքնապաշտպանությունից:

Զկարողացան մաս հայրենասիրություն և հայրենապաշտություն ավելացնել ժողովրդի հոգու ծալքերում: Հայրենասիրությամբ են ապրում ազգերը և կործանվում նրա պակասից: Ազգերն ապրում են քանի դեռ նրանց մեջ ապրում է երկու բան՝ պայքարի իմաստուն բնագղը և զոհաբերելու ներքին հոժարությունը: Հայրենասիրությամբ լցված ազգերը դեպքերի խաղալիքը չեն, այլ նրանց հրամայողը:

Հիրավի արդարացի է մտավորականությանը տրված գնահատականը – ստամտավորականություն: Որովհետև չկարողացավ հայ մտավորականությունը կատարել իր վրա դրված պատմական առաքելությունը, այլ սերմանեց մեր մեջ լավկանություն և քաղաքական մուրացիկություն, և մեր դրոշի վրա հաղթանակներ գրանցելու փոխարեն մեր թշվառությունն ու դժբախտությունը գրանցեցին:

Եվ զոհերից բոլորը չէ, որ անմեղ նահատակներ են: Վատություն էր վայել, երբ զորեղ, հարվաշող բազուկներ ունեինք, բայց թուլական ոգի: Եվ ոչ միայն կորցրեցինք մեր հայրենին, այլև շատերը ընկան պատվազուրկ և անարգ մահով:

Անմեղ են միայն նրանք, որոնք ընկան մարտնչելիս, զենքը ձեռքին և չանարգված, և ընդունեցին մահը որպես վեհագույն պարգև հանուն հայրենյաց:

Այժմ ցեղասպանությունը ճանաչելու խնդրանքով աշխարհին դիմելու փոխարեն պետք է վրեժխնդրությամբ լցված զորեղամանք ամեն օր, ամեն ժամ, որպեսզի մաքրենք մեր դրոշի պղծվածությունը և մեր ազգին հասցված անպատվությունը:

Այո, մեր ազգի խայտառակությունն է ցեղասպանությունը, և ոչ ամբողջ աշխարհին ներկայացվելիք պահանջատիրական իրավունք: Ժաման է, որ այսուհետ մեզ հիշեն ոչ որպես դարասկզբին ցեղասպանված, խոշտանգված և անարգված մի ազգ, այլ դարավերջին հաղթանակած, զորեղացած և փառքով պսակված մի ազգ:

Եվ այսուհետ մեր դրոշի վրա հաղթանակներ պիտ գրանցենք, և

«խաջբար – մահաբժանների և եղեռնի զոհերի հուշահամալերմենի փոխան հաղթականարներ պիտ կերտենք»:

Մտավոր կարճատեսություն է չհասկանալ, թե անվերջ ու անդադրում վերանորոգություն է կյանքը: Ընդունակ է մեր ազգը վերանորոգման, և մեր հավերժ վերանորոգության ապացույցը տալու համար ժաման է, որ հանենք տառապալի փշեպսակը մեր ճակատից, և ապացուցենք, որ մեր ճակատը արժանի է միմիայն հաղթողի վեհագույն փառապսակի:

«ՈՒՒՏ ԱՐԱՐԱՏԻ» 2005թ. №1

1992 թ.

*Մայրամուտ էր համատարած
եվ նրանց համար,
Ռեմ արևը կիզակետում էր,
եվ նրանց համար,
Ռեմ արևածագը նոր էր ավետվել:*

Ծնունդ և մահ, երկունք և զոհաբերություն: 60 տարի առաջ այն-
քան պայծառ մի աստղ բռնկվեց երկնականաբար, որը հանգեցրեց հե-
տո էլ դեռ երկար լուսավորելու է մեզանից շատերի երկրային ուղին:

6 տարի առաջ, նույն նոյեմբերի 22 - ին հանգավ մի նոր բռնկած
աստղ, որը շատ երկար էր վառվելու և դեռ ավելի էր պայծառանալու:
Հանգավ՝ իր չօգտգործված լույսը մեզ կտակելով և պարտավորեցնե-
լով այն փոխանցել մեզ կրնկակոխ եկող սերունդներին:

Երկու տարբեր ճակատագրեր և երկու միանման զոհաբերություն
հայոց բազմին:

Նոյեմբեր 22 ... Իմ օրացույցի ամենամուգ սևով ներկված օրը:
Ծնունդ և մահ: Ծնունդ, որի կապակցությամբ էլ գերեզմաններ են
գնում և կենացի փոխարեն ողորմաթաս են ընկնում:

Նոյեմբեր 22 ... Գերեզմանների օր: Հիշատակի օր: Այցելում են
երկու տարբեր գերեզմաններ, բայց նույն զգացումով և դեպի ներս հո-
սող արտասուքներով: Այդ օրը խռով են կյանքից, մենակ և լքված ա-
մենքից: Խռովք կա հոգումս, որ լավագույնները չկան: Նրանք, որ ա-
ռավելագույնս ի զորու էին կրելու ազգի հոգսը, որ պիտի կառուցեին
մեր նորօրյա բանակը, որն ի սկզբանե նրանց գաղափարախոսության
պակասն ունի: Բանակը, որ մեր աշխարհագրական դիրքով երկրի ա-
մենաառաջին հիմնասյունը պիտի լինի, ամենաշատը գաղափարախո-
սության պակասից, ավելի ճիշտ, բացակայությունից է տառապում:

Եվ ուրիշներին նսեմացնելով չէ, որ իրենց պիտի վեհացնեն: Ռե-
րիշները, որ անարժանորեն զբաղեցնում են հայոց բանակի ամենա-
բարձր պաշտոնները և չունեն նրանց ոգու ո՛չ զորությունը, ո՛չ գաղա-
փարախոսությունը և ո՛չ էլ հայրենասիրությունը:

Նրանց համեմատությամբ չէ, որ պիտի վեհացնեն, քանզի նրանք
վեհացել են իրենց անմնացորդ նվիրումով և հայրենիքի համար կյան-
քը զոհաբերելով:

**ՆՈՅՆԱՐԵՐ 22: ԾՆՈՒՆԴ ԵՎ ՄԱՅ:
ԵՐԿՈՒՆԷ ԵՎ ՁՈՐԱՐԵՐՈՒԹՅՈՒՆ: ԼԵՈՆԻԴ ԵՎ ԷՐԻԿ**

*Իր նահատակների դեմ մեղադրող ժողովուրդը
մեղադրում է իր ապագայի դեմ:
Գ. Նժդեհ*

Լեոնիդ Ռուբենի Ազգալոյան: Ծնվել է 1942 թ. նոյեմբերի 22 - ին: Մենք զինակիցներ ենք: Ինքն՝ իմ հազվագյուտ կուռքերից մեկը, որ միշտ իմ կորովի հիմնաքարերից մեկն է լինելու, իմ դաստիարակներից մեկը, որոնք իրենց օրինակով են դաստիարակում և միաժամանակ պարտավորեցնում են արժանի լինել իրենց:

Ինքը կյանքիս միակ հրամանատարն է, ես՝ իր հավատավոր զինվորը և, թերևս, միակը, որին երբևէ ինքը չհրամանատարեց, որովհետև մենք ծանոթացանք, երբ նա արդեն երկնքում էր և խառնվել էր մեր ազգի մեծ մեռելների շարքին, երբ արդեն ոչ թե նա, այլ իր գործերը և իր գաղափարներն էին ինձ հրամայողները և իմ դաստիարակները:

Ծանոթացա նրա հետ իր զինվորների (արդեն իմ զինակիցների) միջոցով: Նրանք՝, ամենքն նրա գաղափարախոսության, մարդկային արժանիքների կրողներն էին: Ամենքի հոգու խորքում Լեոնիդի մասունքն էր պահված: Ես չէի հազեցնում և մարտերի դադարի ընթացքում փորձում էի էլի ինչ-որ պակաս լրացնել՝ նրա կերպարն իմ մեջ ամբողջական դարձնելու համար:

Զնսեմացնելով մերօրյա ազատամարտի ոչ մի մասնակցի, այնուամենայնիվ, հանուն ճշմարտության պետք է նշեմ, որ սակավ էին նրանք, որ գաղափարի զինվոր էին: Քիչ էին գաղափարակիրները, ուր մնաց՝ գաղափարախոսները: Լեոնիդը բնածին գաղափարախոս էր:

Լեոնիդը (հունարեն առյուծ է նշանակում) ոչ միայն գիտեր մարտերում առյուծանալ իր անվան վայել, այլ նաև՝ հարյուրներին առյուծացնել ու մարտի մղել: Հեթանոս էր էությանմբ, զորեղ՝ ոգով, ազնիվ՝ հոգով:

Ես երկու հրամանատար ունեի մարտադաշտում, մեկը՝ Նժդեհյան գաղափարախոսությունը, մյուսը՝ Լեոնիդի հոգին, որը կարծես թե դեռևս երկնքի ու երկրի մեջտեղում էր գտնվում, քանզի առկա էր իր զինակիցներից յուրաքանչյուրի հոգու մեջ, և շատերը Լեոնիդի պատկերը հոգու մեջ էին զնում մարտի՝ դրանով դառնալով ավելի անպարտելի, ավելի առյուծավայել:

Տարբեր էին նրա զինակիցները, տարբեր՝ նախասիրություններով, տարբեր՝ աշխարհայեցողությամբ: Բայց որքան տարբեր էին նրա զինակիցները, այնքան բազմաթիվ էին նրա առաքինությունները:

Նրա մագնիսը բազմաբևեռ էր: Մի մասին ձգում էր դեպի իրեն իր գաղափարախոսության վեհությամբ, մի մասին՝ իր հայրենասիրությամբ:

յան խորությամբ, մյուսներին՝ իր մարդկային բարձր հատկանիշներով...

Զգիտեմ՝ մեր ընդհանուր գործը, մեր բանական ինչ կորցրին, որ մեր ուղիներն այդպես էլ չխաչաձևվեցին: Բայց այն, ինչ կորցրել եմ ես, անհնար է թվել, անհնար է գերազնահատել և, երևի թե, անհնար է երբևէ այդ բացը լրացնել: Անհնար է լրացնել թեկուզև այն պատճառով, որ սերնդափոխություն չեղավ: Իսկ ողջերի մեջ դժվար թե լինի մեկը, որ կարողանա գաղափարախոսության հետ կապված առավել մեծ դաստիարակ լինել, մանավանդ, այդ բնագավառում կարևոր է անձնական օրինակը՝ թե ինչ գոհողությունների ես գնացել հանում քո գաղափարների: Պակաս կարևոր չեն անձի վեհությունը, մարդկային որականիշները: Եվ Լեոնիդին ոչ ոք ի գորու չէ փոխարինել, քանզի գաղափարախոսության և հայրենասիրության խորությունը պետք է սեփական անձնագոհությամբ և նվիրվածությամբ ցուցադրել:

Անդառնալի և աններելի է այս կորուստը ոչ միայն իմ և իր բազում գինակիցների, այլև մեր նորաստեղծ, բայց, ցավոք, գաղափարական հենք չունեցող բանակի և վերածնվող մեր պետականության համար:

Փառք այն խենթերին, որ ապրում են այնպես, ասես անմահ են և անմահանում են իրենց խենթացնող մահով:

Երիկ Աղասու Բաղդասարյան: Չոհվել է 1992 թ. նոյեմբերի 22 - ին: Մեզ վիճակվեց միասին նետվել մարտի, միասին զգալ հաղթանակի բերկրանքը, միասին ապրել կորստի ցավը ... և ապրեցի՝ մահվանմ չափ զորեղ, նրա կորստի ցավը ...

Մենք ծանոթացանք դեռևս 1989 - ին, իմ քեռորդու տանը, երբ նրանք նոր էին վերադարձել խորհրդային բանակից: 10 ընկերներ էին, և երիկը բոլորից առանձնանում էր համեստությամբ, կրթվածությամբ և զուսպ պահվածքով: Եվ այդ օրերին առօրեական այն հարցին, թե ե-թե հայ - ադրբեջանական պատերազմ լինի, կմասնակցե՞ն արդյոք սպասվող մարտերին, նրանցից շատերն ընթոստ և ինչ-որ տեղ՝ պոռոտախոս պատասխաններ հնչեցրին:

Լռեց միայն նա ... ճակատ մեկնեց միայն նա:

Լռեց, որովհետև գործով և իր վարքով խոսեց, մարտնչեց, որովհետև գաղափարակիր էր: Լռակյաց էր, գործով և մարտական ոգով խոսող՝ միաժամանակ մնալով ամենափխրուն հոգու տերը:

Երբ առաջին անգամ, մեկնեցի Արցախ, նա արդեն բազմափորձ մարտիկ էր: Լինելով ամենափորձվածներից, ամենանուրբն ու ամենագգայունն էր: Տեսնելով բազում կորուստների ցավը, միևնույն է, չընտելացավ պատերազմի դաժանությանը: Ամեն օր ինքն իրեն ու նորընձն ազատամարտիկներին դաստիարակում էր դիմակայել դաժանությանը: Ամեն ընկերոջ դիակը մարտադաշտից դուրս բերելիս կար-

ծես հոգեդարձ էր ապրում՝ երևի թե կանխագգալով, որ զրկելու է իր զինակիցներին նույնիսկ այդ իրավունքից: Դաստիարակելով դաժանությանը դիմակայել, ինքնական դաժան վերաբերվեց իր զինակիցներին՝ ցավի դիմակայման նոր դաս տալով իր մահով իսկ:

Նա իրավունք չունեւր զոհվելու: Նրա մահատակությամբ ազգի տաճարից մի անկյունաքար էլ պակասեց: Այնքան նուրբ էր հոգով, որ յուրաքանչյուր բջիջով զգում էր ժամանակը, զգում ազգի բոլոր հոգսերը, տառապում բոլորի ցավով: Նրա մաքրությունն աղբյուրի մման չէր, որ ցեխաջրից պղտորվում է, այլ բյուրեղացված էր՝ երբեք չպղտորվող: Նրա հոգին ավելի կրակոտ էր, քան թշնամու զինամիավորների կրակը՝ միասին վերցրած, քան նրան խոցած զրահատեխնիկայի կրակը: Հոգին ավելի նուրբ ու փխրուն էր, քան ազատագրյալ ցորենի դաշտերի ծփումը, քան արևաբույր, մեղրահամ խաղողի ողկույզը: Նրա ոգին դեռ բազում հաղթանակների կբավեր, և քայլերը դեռ անթիվ բարձունքներ պիտի հաղթահարեին:

Պիտի... Պիտի...

Երիկի հուղարկավորության օրն իմ գիտակից կյանքում առաջին անգամ, դժվարանում էի զսպել արցունքներս. ես նրա զխավերևում... պատվո պահակ էի...

Ինչպիսի պատիվ, ցավոք, վերջինը, որ արժանի եղա քեզ մատուցելու... ցավոք...

Եվ նույն օրը երեկոյան, երբ քո ողորմաթասը պիտի խմեինք, կոկորդս խեղդում էր, և բառեր այդպես էլ չձնվեցին: Ձգալով, որ այլևս անգոր եմ զսպել արցունքներս, բաժակը խփեցի սեղանին և փշրելով այն՝ դուրս եկա, որպեսզի ոչ ոք իրավունք չունենա տեսնել արցունքներս :

... Եվ 5 տարի շարունակ Երիկի գերեզմանը կիսաշեն մնաց: Եվ պաշտոնյա ոչ մի այր չաջակցեց դրան միայն այն պատճառով, որ եռաբլուրում չէր թաղված:

Լեոնիդի ծննդյան 55 - րդ և Երիկի մահվան 5 - րդ տարեդարձի օրը բախտի քմահաճությով ես հարսանիքի կնքահայր էի: Փորձեցի խմել Լեոնիդի, Երիկի և մյուս մահատակների հիշատակի կենացը, բայց դառնացա՝ հասկանալով, որ ամենն իր հոգսով էր տարված, ամենն իր քեֆով էր հարբած: Եվ նորից կոկորդս սկսեց խեղդել: Եվ նորից արցունքներս անկարող էի զսպել: Եվ նորից նույն ելքն էր արցունքները զսպելու: Բաժակը նորից փշրվեց՝ մի պահ սթափեցնելով ամենքին: Բայց ընդամենը մի պահ:

Այն ազգը, որը կարճ հիշողություն ունի, որը մոռանում է իր մահատակներին, դատապարտված է նորանոր մահատակությունների: Մեր կյանքն ամբողջովին ներծծված է նրանց արյունով: Մեր կյանքը, պետական այրերից ոմանց բազկաթոռները: Արևածագի և մայրամու-

տի կարմիրը մեր նահատակների թափված արյան արտացոլքն է, նրանց, ովքեր իրենց կյանքի արևածագին դիմավորեցին մայրամուտը: Եվ իրենց մայրամուտով է, որ ապահովել են մեր նորածին պետականության արևածագը:

***Ես տառապում եմ ամենքի ցավով
Եվ մոռանում եմ իմ ցավերն անգամ,
Ես մահանում եմ ամեն մի մահով
Եվ հեռանում եմ այս կյանքից մաս - մաս:***

Նոյեմբեր 22: Հիշողության և վերապրումների օր: Վերախմաստավորման օր: Վերաարժեքավորման օր:

Եվ նորից կոկորդս խեղդում է, բայց ծեռքիս բաժակ չէ, այն գետին զարկելով արցունքներս չեմ զսպի, բայց նրանց ճակատագրում ևս մի բան կմնա անավարտ:

Կոկորդս խեղդում է նրա համար, որ ամենաարածանավորներն արժանավայել չգնահատվեցին: Եվ արցունքներս անկարող եմ զսպել, որովհետև նրանց կորստից 6 տարի անց էլ ոմանք չկարողացան մի կողմ դնել անձնական ամբիցիաներն ու «չներեցին» նրանց (Ռէշ -- ուշ են գալիս, բայց ոչ ուշացած ... Դրա համար էլ չեն ներում նրանց):

Եթե Հայաստանում գեթ մեկն արժանացել է հերոսի կոչման, ուրեմն Լեոնիդն էլ արժանի էր այդ կոչմանը, մնում է կռահել այն պատճառները, թե ինչու՝ Անկախության օրվա կապակցությամբ ՀՀ մախագահի կողմից պարգևատրվածների 200 - ի սահմանն անցնող ցուցակում չկար նրա անունը:

Իսկ Երիկն ստացավ Արիության մեդալ, չնայած առնվազն Մարտական խաչի էր արժանի: Փոխարենը՝ ցուցակում կային բազում անարժանների, այդ թվում նաև՝ նվաստիս անունը:

Գրում եմ ու անընդհատ Սարոյանի խոսքերն են ալեկոծում հոգիս և սղոցում ուղեղս. «Ես ոչ մեկին չեմ դիմում, պարզապես ինչ-որ տեղ ինչ-որ բան սխալ է»:

Նոյեմբեր 22: Իմ օրացույցի ամենասև օրը: Եվ կուզեի, որ թեկուզ մտովի այցելեմք նրանց շիրիմները և հպարտություն ունենանք ծնկի գալու նրանց շիրմաքարերի առջև ու խոստովանելու, որ նրանք մեզանից առավել են բազում հատկանիշներով և նույնիսկ 6 տարի անց առավել կենդանի են, քան մենք: Նրանք ավելի են իմաստավորում մեր գոյը, քան մենք՝ ողջերս: Եվ իշխանավորները չէ, որ պետք է շնորհեն հերոսի կոչումներ: Ժողովուրդը վաղուց է Լեոնիդին հերոս կոչել, և հանդգլած եմ, որ ժողովուրդը նման կերպարներով է դաստիարակվելու նոր սերունդներին, և այդ կերպ է հնարավոր նոր առյուծներ, նոր Լեոնիդներ ծնել, որպիսիք դարը մեկ անգամ է ծնում:

Նրանք բազում ներդաշնակված արժանիքներով անխոցելի կերպարներ են: Եվ ժողովուրդը պալատական որոշումներով չէ, որ նրանց պիտի հերոսներ կոչի: Հերոսի կոչման որոշումը բոլոր ժամանակներում ժողովուրդն է կայացնում, իսկ կնիքը որոշման տակ դնում է ժամանակը:

(«Պալատական որոշումներով չէ, որ նրանք հերոս պիտի կոչվեն»):
«ԱՌՎՎՈՏ» 20.11.99 թ. #216

ՃԱԽՐՈՂ ԱՆՄԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

*Մահը չունի ավելի մեծ թշնամի, քան մարդը,
մարտիկը՝ անմահության թեկնածուդ:*
Գ. Նժդեհ

Նույնիսկ մահը պարտվեց՝ հասկանալով, որ շատ է շտապել, կամ անհուսալիորեն ուշացել է, որպեսզի կարողանար խլել նրանից անմահությունը: Նա մնաց անպարտելի, որովհետև մահն էր ընտրել իրեն առաջնորդ:

Լեոնիդ Ռուբենի Ազգալոյան: «Ազատագրական բանակի» հիմնադիրն ու հրամանատարը, նախևառաջ բարոյական հանճար էր՝ հոգու հանճար: Ասում են՝ մարտը հաղթելու համար հերոս և հանճար է անհրաժեշտ:

Որպես իսկական առաջնորդ նա հայտնվեց, երբ իր կարիքն էր զգացվում, երբ հայրենիքն էր վտանգված: Նա ընտրյալ էր, և իր բանակը կազմված էր ընտրյալներից: Նա չեր փնտրում մարտիկներ, այլ նրանք էին փնտրում զորավար՝ նման առաջնորդ:

«Առաքյալի սիրտ, իմաստասեր գլուխ, աղամանդ ճակատ - ահա կատարյալ առաջնորդը»: Ահա Լեոնիդը:

Գիտնական զորավարը այն եզակի մտավորականներից էր, ով հանդգնեց նետվել մարտի: Նա ապացուցեց, որ մտավորականություն է ժողովրդի ճակատագրի դարբինը: Եվ որ այսօր նոր օր է, և մտավորականությունը երբևէ չի ունեցել ավելի մեծ և պատասխանատու դեր:

Բայց ինչպես ինքն էր սիրում կրկնել. «Մեր ազգի մտավորականությունը հիմնականում ցածր ոգու տեր մարդիկ են»: Եվ եթե նույնիսկ գտնվեցին մի քանի ոգեղեն մտավորական, որոնք ազդեցին պատերազմի հաղթական ելքի վրա, ապա, հաղթանակած խաղաղությունը, մտավորականությունը պարտվեց:

Դեռևս հակամարտության սկզբում, երբ շատերը խարխափում էին վճիռ կայացնելու անընդունակությունից, նա թիկնած հայոց ազատատենչ լեռներին, մեծ գորավարին հատուկ վճռականությամբ, հայտարարում էր. «Սա Հայաստան է, և վերջ»: Հայոց քանի մահանգներ մնացին կարոտ նրա վճռականության: Ինչքան պատմական վայրեր մնացին սահման կոչվող գծից այն կողմ, ապարդյուն հուսալով, որ մի օր Լեոնիդը իրենց հողին էլ կօժնի մի բուռ հող վերցնելու և մի ավելորդ անգամ հիշեցնելու, որ ազգը չի կարող այլ գույն ունենալ (որևէ կուսակցության պատկանելությամբ) բացի հայրենի հողի գույնից: Նա այս հողի իսկական զավակն էր և անձնուրաց պաշտպանը:

Նրան հուղարկավորության ձեռքերի վրա տանում էին 6 տարբեր կուսակցությունների ներկայացուցիչներ: Նա իր մահով իսկ հայրենասիրության դասեր տվեց և եկավ վերահաստատելու, որ «չկան կուսակցական մահատակներ ու հերոսներ, կան և կմնա ազգային մարտիրոսագրությունը և հերոսականը»:

Նա զոհվեց: Նա գնաց դեպի Աստվածներ: Դեպի Հայոց Աստվածներ: Իր մտերիմ զինակից Վլադիմիրի մահից հետո հրաժեշտի խոսքի մեջ ասաց. «Այն, ինչով տարբերվում է անցյալ տարվա այս ժամանակը ու այսօր, դա Վլադիմիրն է ստեղծել»:

Այն, ինչով տարբերվում է այսօրվա խաղաղությունը անցյալ պատերազմից, դա Լեոնիդն է: Եվ ոչ միայն նրա ֆիզիկական, այլ նախևառաջ հոգևոր բացակայությամբ:

Նա պետք է կառուցեր այսօրվա Հայաստանը՝ ի՞ր ու բոլորիս Հայաստանը: Իր երազանքի զինվորներին պետք է դաստիարակեր՝ ազգի նվիրյալ զինվորներին, որ պետք է ավելի բարձր լինեին Մամիկոնյանների և Անդրանիկի զինվորներից: Դա դարի պահանջն էր: Ավա՞ղ...

Ես չգիտեմ, ո՞վ է մեղավոր, որ Լեոնիդը զոհվեց, բայց մի պահ խենթանում եմ, և ասում երանի... Երանի, որ զոհվեց ռազմի դաշտում, դարանակալ զնդակից և ոչ դարանակալ դեղահաբից: Միևնույն է, նա պիտի զոհվեր, որովհետև նրան չէին ների: Չէին ների նրան հատկապես իր բարոյական հանճարի համար: Բայց Լեոնիդը մահից հետո էլ առավել կենդանի է, քան բազում պաշտոնյաներ, որոնք հոգեկան մեծության բացակայության պատճառով ավելի նման են կավե անդրիի՝ դրված ոսկե պատվանդանի վրա:

Նա իր մահից հետո էլ ծառայում է ազգին: Նրա ստեղծած «Ազատագրական բանակը» այնքան մարտիկներ է դաստիարակել, որքան ի գործու չէ մի ամբողջ ռազմական ուսումնարան:

Մի անգամ, երբ տղաներից մեկը զենքով նշան բռնեց երկնքում հպարտ սավառնող արծվին, Լեոնիդը կանխելով նրան, ասեց. «Գիտես, չէ՞, որ դա մեր զինանշանի թռչունն է»:

Նա ոչ մեկի ճախրանք չընդհատեց:

Նրա ճախրանքը կասեցրին: Բայց նրա հոգին շարունակում է ճախրել իր մտերիմների ու հարազատների հոգիներում:

Նա ճախրող անմահություն է:

Արծվի վեհ ճախրանքը արդեն ինքնին վեհության և ճախրանքի դաստիարակիչ է:

Բազում սերունդների նա դեռ պիտի ուսուցանի ճախրանք, քանզի «պատմական գործերը պատկանում է ոչ միայն իր դարաշրջանին, անցյալին, այլ իբրև էություն՝ նաև ապագային: Իբրև զարգացող ոգի նա երևան է գալիս բոլոր եկող - անցնող սերունդների մեջ, որով՝ նա միշտ էլ ժամանակակից է: Պատմական ամձը քարեղեն արձան, քարացած էություն չէ, այլ հավերժաշունչ ոգի»:

Մեռիք այնպես, որ մահից էլ ծառայի հայրենիքիդ. ահա Լեոնիդի դավանած հայրենասիրությունը:

Լեոնիդը իր կյանքով և խենթացնող նահատակությամբ է վաստակել հերոսի դասնապատկեր: Նա միշտ մահապատրաստ էր, գիտակցելով, որ իր առաքելությունը անմահ է, և հերոսն է անմահ: Հերոսները չեն մահանում, նրանք ընդամենը իրենց անոթներն ու անուններն են փոխում:

Բայց նա այդպես էլ չարժանացավ հերոսի կոչման, երբ թերևս ամենաարժանին էր: Իշխանավոր միջակությունները դարձյալ չներեցին նրան, արհեստականորեն փորձելով խամրեցնել նրա անվան շուրջ ստեղծված լուսապսակը, որպեսզի իրենց կեղծ փայլը փոքր ինչ ավելի նշմարելի դարձնեն:

Բազում օտար հերոսների և հանճարների անուններով դպրոցներ և փողոցներ անվանակոչելով մենք զլացանք մայրաքաղաքում նրա անունը որևէ կերպ անմահացնել:

Եվ պատրաստ են շատերը դպրոցները անվանակոչելով այլազգի գեներալների անուններով, մի քանի զոհված տարադրամ վաստակել, որպես հոգու սնունդ, ինչ-որ տեղ գիտակցելով, որ Լեոնիդի անունը կրող դպրոցի սաները իրենց հոգու մարգարիտները խոզերի առջև չեն նետելու:

Մայրաքաղաքը պարտավոր է ունենալ նրա անունը կրող դպրոց և փողոց: Իշխանություններն էլ պարտավոր են մի պահ վեր կանգնել «միջակություն» կոչումից և նրան հերոսի կոչում շնորհել:

«Իր ընտիր մեռելների պաշտամունքը չունեցող ժողովուրդը՝ ապերախտ ու բարբարոս, անարժան է անկախ հայրենիքի, որը միշտ էլ նահատակների սրբազան աճյունից է բարձրանում: Իր նահատակների, իր անմահների դեմ մեղանշող ժողովուրդը մեծապես մեղանշում է իր ապագայի դեմ».

ահա մեծն Նժդեհի կարծիքը:

Ուզում եմ մտովի ծնել նրա շիրիմի, նրա հիշատակի առջև և երգել, որ կծգտենք հայրենի ոչ մի կտոր հող չթողնել կարոտ Լեոնիդի վճռական խոսքին. «Սա Հայաստան է, և վերջ»:

Մենք պարտավոր ենք կռելու ազգային հավերժության շղթայի մեր բաժին օղակը, որը նրա կռած օղակի օրգանական շարունակությունը պետք է լինի:

Մենք պարտավոր ենք ծնելու նոր Լեոնիդներ, եթե ուզում ենք, որ համաշխարհային հերկի ակոսներում մեր ազգային ծիրը երբևէ չամփոքանա:

ՍԱ ՀԱՅԱՍՏԱՆ Է ԵՎ ՎԵՐՋ

Լեոնիդ Ազգալոյան

Մի անգամ Ղարաբաղում արտասահմանցի մի լրագրող հարցրեց Լեոնիդ Ազգալոյանին. - Ի՞նչ գույնի էք դուք, այսինքն՝ ո՞ր կուսակցությանն էք պատկանում: Ծնկաչոք Լեոնիդը մի բուռ հող վերցրեց ու ասաց. - Ահա իմ գույնը...

1992թ. Հունիսի 21-ին Մարտակերտի շրջանի Տոնաշեն գյուղի մերձակայքում գոհվեց «Ազատգրական Բանակ»-ի հրամանատար Լեոնիդ Ազգալոյանը:

88-ին շատ-շատերի համար Ղարաբաղի պայքարը Թատերական հրապարակ միտինգի գալն էր, ոմանց համար ճառեր արտասանելը: Դեռ այն ժամանակ Լեոնիդը ընկերներին ասում էր. «Այս պայքարը զինված պայքար է դառնալու, պետք է պատրաստվել դրան»: Ո՛ր պատրաստվում էր... համախոհների հետ պատրաստվում էր: Լեոնիդի բնակարանը փորձասենյակ էր դարձել, որտեղ զենք էին պատրաստում: Հետո հավաքեց համախոհներին, ավելի ճիշտ՝ ընտրյալների ու սկսեց զինվոր դաստիարակել, կանոնավոր բանակի զինվոր:

Լեոնիդ Ռուբենի Ազգալոյան: Ծնվել է 1942թ. Թիֆլիսում: 1959թ-ին Երևանում ավարտել է միջնակարգ դպրոցը: 1960-ին ընդունվել է Մոսկվայի պետական համալսարանի ֆիզիկայի ֆակուլտետը, հետագայում տեղափոխվել և ավարտել Երևանի պետական համալսարանի նույն ֆակուլտետը: Աշխատել է ժողովրդական տնտեսության տարբեր բնագավառներում: Տարբեր ժամանակներում Պետպլանի Լազերային տեխնիկայի հաշվողական կենտրոնում, Լազերային տեխնիկայի գիտարտադրական միավորումում (ԳԱՄ), Ատոմային էլեկտրակայանների համամիութենական գիտահետազոտական ինստիտուտի Երևանի մասնաճյուղում զբաղեցրել է տարբեր պաշտոններ:

ղարաբաղյան շարժման սկզբնավորման օրից Լեոնիդ Ազգալոյանը պայքարի առաջամարտիկներից էր: 1990թ-ի փետրվարից «Անկախության բանակ»-ի հրամանատարն էր: Կազմակերպել է մի շարք շրջանների ինքնապաշտպանությունը, մասնակցել է առաջին ազատագրական մարտերին: 1991թ-ին համախոհների հետ ստեղծել է «Ազատագրական բանակ» ռազմական կազմակերպությունը, որի գլխավոր հրամանատարն էր մինչև կյանքի վերջը:

«Նահատակները...

Այդ մեծ մեռելները ամենից քիչ իրենց և իրենց կուսակցության կապտականեն, ամբողջն իրենց ցեղին եւ պատմության:

Չկան կուսակցական նահատակներ ու հերոսներ, կա ու կմնա ազգային մարտիրոսագրությունը եւ հերոսականը»:

Արցախյան հերոսամարտը, Լեոնիդը և բազում այլ նահատակներ իրենց կյանքով և խենթացնող նահատակությամբ եկան մեկ անգամ ևս ապացուցելու **Ամենայն Հայոց Սպարապետ Գարեգին Նժդեհի** այս խոսքերի մարգարեականությունը:

Ամենահզոր ու ամենաազգային կուսակցությունն իսկ անկարող է իր մեջ պարփակել այնպիսի մեծություն, ինչպիսին Լեոնիդն է:

Եվ նույնիսկ կուսակցական նահատակները, իրենց զոհաբերելով այս կամ այն կուսակցության դրոշի տակ, նահատակվելով ազգայնամուռ են, դառնում սրբազան մարտիրոսները ողջ ազգի:

Լեոնիդը ապացուցեց, որ կարելի է և ավելի ճիշտ է նայել ազգային խնդիրներին և գաղափարախոսությանը ոչ կուսակցական պրիզմայի միջով: Ազգային անեղծ տեսակով է, որ հնարավոր է ոչ միայն պահպանել, հզորացնել հայրենիքը, այլև վերագտնել այն սրբազանը, որը հարյուրամյակներ է, ինչ բռնի օտարացվել է իր իրական տիրուջից:

Մարգարեաբար դեռևս ազատագրական շարժման սկզբում կանխատեսելով, որ այն զինված պայքարի է վերածվելու՝ սկսեց նախապատրաստվել արդեն հասունացող պատերազմին՝ երբևէ չհայտնվելով տարբեր հարթակներից կուրծք ծեծող ճառասացների կողքին:

Լեոնիդը զուր չէ, որ մերժում էր կուսակցականությունը: Միգուցե մեղանչեմ ճշմարտության դեմ, բայց և այնպես թերևս հենց նրա կուսակցականության մերժման մեջ է թաքնված նրա մահվան առեղծվածը:

«Հրամայողաբար պիտի հոգեփոխվեն կուսակցությունները: Մեր ներքին հակամարտությունները զինակցում են արտաքին թշնամուն՝ ընդդեմ մեր ժողովրդին և երկրին:

Կույր ատելությամբ հիվանդ՝ մեր կուսակցություններից ումանը մոռացել են հայ ժողովրդի ինքնապաշտպանության սրբազան գործը՝ հանուն որի իբր թե կյանքի են կոչված»:

Բարձունքի վիա չգտնվեց նաև, ցավոք, մեր մտավորականությունը, որը կրավորական իր կեցվածքով ոչ միայն չէլավ պայքարի (չնայած կոչված է այդ պայքարի առաջամարտիկը և գաղափարախոսը լինելու), այլև սուրբ նահատակաց արյամբ վաստակած, հաղթանակած խաղաղությունն է տանուլ տալիս:

Լեոնիդը (Շահումյանի վեհ լեռների վրա Արծվի հայացքը Հայոց երկրի մի մասունքին հառած) ասում էր. «Մենք մինչև հիմա միայն հանձնել ենք հողերը թշնամուն՝ մեր գյուղերը, հողերը և հոգեբանությունը այնպիսին է, որ դիմադրողական ոգին շատ թուլացել է ազգի մեջ: Այդ պատճառով էլ նույնիսկ գտնվում են մարդիկ, որոնք, լինելով բարձրաստիճան պաշտոնյաներ, մտածում են թե մենք պետք է մեր Հայ Պատից հրաժարվենք: Դա նրանից է գալիս, որ մեր ազգի մտավորականությունը հիմնականում ցածր ոգու տեր մարդիկ են, մարտնչելու ձևն ու հոգեվիճակը չգիտեն: Իսկ այստեղ փաստորեն ֆորտպոստն է մեր ազգի՝ Գետաշեն, Շահումյան, Արցախ, մնացած վայրերը, ինքը՝ Ձանգեզուրը: Դրանք գտնվում են անմիջական ոչնչացման վտանգի տակ և դրանք դատարկ խոսքեր չեն, այլ իրոք այդպես է: Ցանկացած պահի մի փոքր կազմակերպված ուժ կարող է կտրել, կատարել հարձակում և կրկնել 1915 թիվը, հեշտությամբ կատարել: Դրա համար մեր ազգի մարդիկ հավաքվել են հիմա և տարբեր գաղափարների տակ կազմում են զինվորական, զինված ջոկատներ: Այս ընթացքում կատարվեց սելեկցիա՝ ընտրում: Մնացին նրանք, ովքեր իրոք ելել են իրենց հողը պաշտպանելու, իրոք հասկանում են, որ չի կարելի հանձնել ոչ մի կտոր հող, իրոք որ սա Հայաստան է: Ինչ ասեն կենտրոնական կամ ոչ կենտրոնական, կամ միջազգային կամ ազգային գործիչները:

Սա Հայաստան է և վերջ:

Քանի՜ սրբավայր և պատմական Հայաստանի քանի՜ նահանգ մնաց կարոտ իրատես և իրապես ազգային գորավարի այս վճռական խոսքին...

Նա հաճախ սիրում էր կրկնել. «**Երբ կգան, կասեն, որ ես զոհվել եմ, չհավատաք, ես Ստամբուլի պատերի տակ եմ զոհվելու**»: Նա համոզված էր իրեն բաժին հասած առաքելության իրատեսության մեջ, և երևի թե համոզված է եղել, որ իրենից հետո դեռ գալու են այդ առաքելության շարունակողներն ու փառավոր ավարտին հասցնողները:

«Ի՞նչ երջանկություն՝ մեռնել այն լուսավառ հավատքով, որ քո աճյունից շանթանման հերոսներ պիտի ծնին...

Զէ, չի մեռնում հերոսը, նա իր անունն ու անոթն է փոխում...»

...Վերլուծական, հազմավարական (ստրատեգիական), հազարամյակների խորքից եկող ազգային ոգեղենության համձարների ինչպիսի համադրում:

Բազմաթևեռ էր նրա համձարը...

Տարբեր էին նրա զինակիցները: Բայց նա իր առաքինությունների բազմաթևեռ մագնիսով բոլորին ձգում էր դեպ իրեն. մի մասին՝ գաղափարախոսության վեհությամբ, մի մասին՝ հայրենասիրության խությանը, մյուսներին՝ մարդկային բարձր հատկանիշներով ...

Նա համոզված էր, որ իրենից հետո եկողները ավարտին են հասցնելու սրբազան առաքելությունը:

Նա համոզված էր...

Իսկ առայժմ... առայժմ հայկական շատ բնօրրաններ մնացել են այնտեղ, մնացել են կորսված Հայրենիքի մի մաս...

Թե՞, դեռ կվերադարձնենք...

Գյուլիստան-Բուզլուխ ծանապարհն է, Լեոնիդը քայլում է: Գնում է Բուզլուխի դիրքերը տեսնելու, ծանոթանալու:

... Չգիտեմ այս գյուղը մնաց այնտեղ, մնաց կորսված հայրենիքի մի մաս, թե դեռ կվերադառնանք:

Լեոնիդը ասում էր. «**Մենք կգնանք, կգնանք մեր բոլոր ծանապարհներով, մենք պիտի քայլենք, քանի որ դրանք մեր ծանապարհներն են...**»

«Մշուշի միջից տեսիլ դյութական,

Բացվում է կրկին Նաիրին տրտում...

Հիշում էք Տերյանին,... Հիշեցիք.

Որ երկրի տրտում թախիժ կա այնքան...

Իսկ շարունակությունը ինքներդ ասեք:

Այս տղաներից, որոնց դուք հիմա տեսնում էք (որոնք Լեոնիդի կողքին էին), չկան արդեն շատերը. գոհվել են:

Շահումյանն է 91-ի Շահումյանը: Խորհրդային բանակն այն ժամանակ այստեղ իշխողն էր: Ավտոշարասյունը այդ բանակինն է:

Գյուլիստանի եկեղեցին է: Միայնակ մի զանգ, փոքրիկ մի զանգ, մնաց այնտեղ: Եկեղեցու բակում խաչքարեր մնացին: Հայաստանն է, մայե՛ք, գուցե հիմա համոզվեք:

Որպես իսկական առաջնորդ՝ նա հայտնվեց, երբ իր կարիքն էր զգացվում, երբ հայրենիքն էր վտանգված: Նա ընտրյալ էր, և իր բանակը կազմված էր ընտրյալներից: Նա չէր փնտրում մարտիկներ, այլ նրանք էին փնտրում զորավար, նման առաջնորդ:

«Առաքյալի սիրտ, իմաստասեր գլուխ, աղամանդ ճակատ - ահա կատարյալ առաջնորդը»: Ահա Լեոնիդը:

Գիտնական - զորավարը այն եզակի մտավորականներից էր, ով հանդգնեց նետվել մարտի: Նա ապացուցեց, որ մտավորականությունն է ժողովրդի ճակատագրի դարբինը: Եվ որ այսօր նոր օր է, և մտավորականությունը երբևէ չի ունեցել ավելի մեծ և պատասխանատու դեր:

Նա պետք է կառուցեր այսօրվա Հայաստանը: Իր երազանքի զինվորներին պետք է դաստիարակեր, ազգի նվիրյալ զինվորներին, որ պետք է ավելի բարձր լինեին Մամիկոնյանների և Անդրանիկի զինվորներից: Դա դարի պահանջն էր: Ավա՛ղ...

Ես չգիտեմ՝ ով է մեղավոր, որ Լեոնիդը զոհվեց, բայց մի պահ խենթանում եմ, և ասում երանի՜ ... երանի, որ զոհվեց ռազմի դաշտում, դարանակալ զնդակից և ոչ դարանակալ դեղահաբից: Միևնույն է, նա պիտի զոհվեր, որովհետև նրան չէին ների: Չէին ների նրան հատկապես իր բարոյական հանճարի համար: Բայց Լեոնիդը մահից հետո էլ առավել կենդանի է, քան բազում պաշտոնյաներ, որոնք «հոգեկան մեծության բացակայության պատճառով ավելի նման են կավե անդրիի՝ դրված ոսկե պատվանդանի վրա»:

Նա համոզված էր, որ ժողովուրդը մարտական է տրամադրված, և որ ճակատագրական է մեր ժողովրդի համար Ղարաբաղի հարցը:

Ոչ մի հանգամանքում, ոչ մեկն իրավունք չունի Արցախի հարցին այլ լուծում տալ, քան Լեոնիդի և մեր մյուս նահատակների արյան և ռազմական հանճարի տված լուծումն է:

Իսկ Հայոց մյուս նահանգները ականա իրենց խնդրի այսպիսի հանգուցալուծում են աղերսում:

Լեոնիդը վստահ էր, որ «Ժողովուրդը շատ մարտական է տրամադրված, ժողովուրդը պատրաստ է պատերազմի, պատրաստ է՝ անհրաժեշտ ջանքերը դնի: Մեր ռազմական մարզումները շատ ծանր են, բայց մարդիկ գալիս և պատրաստ են ամեն ինչ անելու, միայն կարողանան իրենց երկիրը պահել:

Աւ ես ուզում եմ ընդգծել, այն ազգը, որը կկորցնի Գարաբա-
ղը, կտապալվի լրիվ: Թուրքը կկորցնի՝ ուրեմն իրենք, Հայը՝ ու-
րեմն Հայը: Դրա համար այստեղ շատ կարևոր հարցեր են լուծ-
վում, սա միայն մի փոքր կտոր հողի հարց չէ»:

«Լուսաբաղձ ժողովուրդ, որն ապրել, պայքարել, շինարարել
է գիրքը ձեռքին: Նա գործել ու ստեղծագործել է միտքը երկնքում,
ձեռքը երկրի վրա՝ պիտի ասեր Ալիշանը:

Մեր երկրագնդի վրա երկու ուժեր չեն հոգնում – ժամանակն
ու հայը՝ մեկը՝ կործանելով, մյուսը՝ վերաշինելով:

Ժողովուրդն է մեր ժամանակների աստվածությունը: Ժողո-
վուրդն ավելին է, քան իր պետությունը, իր իշխանությունը, ան-
գամ իր մշակույթը:

Թեև նրա մասին և նրա անունից խոսում են իր բոլոր գա-
վակները, քչերը, սակայն, շատ քչերն են էաբանորեն ճանաչում
նրան:

Կան գերագույն պահեր և ժողովրդի գոյության ու ճակա-
տագրին սպառնացող արտաքին վտանգի ժամեր:

Եվ իրենց դիրքերի վրա վտանգի պահին մնում են զորավոր-
ները միայն:

Նման վայրկյաններին նա զորավարների մեջ փնտրում է զո-
րավորագույնին և նրա ափի մեջ դնում իր ճակատագիրը:

Այսպես է աշխարհ գալիս ճշմարիտ առաջնորդը:»

Արդյոք հասկացանք մենք, որ Արցախի պայքարը, թեկուզև
դրախտ հիշեցնող, բայց և այնպես մի փոքրիկ հողակտորի համար
մղվող պայքար չէ, այլ ազգի լինելիության հիմնախնդիրը:

Արդյոք հասկացանք, որ այս պայքարին մենք զոհաբերեցինք
մեր ազգի լավագույն զավակներին, որ Հայոց Բագինին վաղուց այս-
պիսի մատաղ չէր մատուցվել:

Երանի՜ հասկանալինք...

1992-ի Հունիսի 6-ին Չայլու գյուղի պաշտպանության մարտե-
րում զոհվեց Վլադիմիրը (Վլադիմիր Բալայան՝ «Ազատագրական բա-
նակ»-ի «Արցախ» ճակատի հրամանատարը):

Հրաժեշտի ժամանակ Լեոնիդը իր խոսքի մեջ հուզված ասում էր.

«Այն, ինչով տարբերվում է անցած տարվա այս ժամանակը
ու այսօրը, դա Վլադիմիրն էր ստեղծել, նրա կամքով է, որ ընկճ-
ված ժողովուրդը, ոտնահարված ժողովուրդը ոտքի կանգնեց,
վերցրեց զենքը եւ ազատագրեց իր աշխարհը: Դա ամենամեծ
գործն է, որ կարող էր անել զորավարը:

Նա ցույց տվեց մեզ բոլորիս, որ մենք զենքով կարող ենք մեր
երկիրը պահել: Այն մակարդակը, որ ինքը ուներ, կամ ունի, այդ
մակարդակի մարդ ամեն ժողովուրդ ծնում է երևի 3-4 դարը մեկ:

Դա պետք է պարզ մենք հասկանանք և «ամակը»(ավանդը), որ ինքը դրել է երկրի վրա, չթողնենք ոչ մի կաթիլ ետ նահանջի: Դա է ամենակարեւորը մեզ բոլորիս համար, որովհետև ինչ արել է այս մարդը, ամեն մեկը չի կարող անել: Իրոք, մեզ բոլորիս նա տվել է մակարդակ, «դուխ, զինվորի մակարդակ. նա զոհվել է, նա գնացել է դեպի Աստվածներ, որովհետև այնտեղ նրա պահանջը կա: Հավանաբար, այդ է իմաստը:

Ուրեմն պետք է երկիրը պահենք, որ նա չլինի նահատակ: Նա զոհ է, ոչ նահատակ: Ուրեմն, եթե ուզում էք նրա հոգին նորից վերածնվի, պետք է այս երկիրը պահենք: Ու այն խստությունը, որը ինքն իր հանդեպ էր անում, մենք պետք է ամեն մեկս մեր հանդեպ այդ խստությամբ վերաբերվենք: Այս մարդը ոչինչ չի ավստասացել, ոչինչ: Ո՛չ ընտանիք, ո՛չ առողջություն, ո՛չ միտք, ո՛չ էներգիա, ո՛չ ժամանակ. ոչ մի բան չի ավստասացել: Ձեզ համար, այս հողի համար»:

Զինվորները առաջին և վերջին անգամ տեսան, որ իրենց հրամանատարը երեխայի նման լալիս էր: Նա զինվոր էր կորցրել: Ո՛ր զինվորները տեսան, որ իենց հրամանատարը մի օրվա մեջ ծերացավ:

Վլադիմիրի թաղումից հետո երկու ժամ ոչ մեկի հետ չէր խոսում: Մենակ կանգնած էր: Հետո ջղայնացած ձեռքը օդի մեջ թափ տվեց ու սասց.

«Պիտի գնա ու հանդիպի Վլադիմիրին, այնտեղ՝ երկնքում».

12 օր հետո զոհվեց Լեոնիդը:

Նա զինվոր էր կորցրել: Զինվոր, որին շատ զորավարներ կնախանձեին, ում շահած բազում մարտերը շատ բանակներ չէին գլուխ բերի:

Քանի բնակավայր փրկվեցին սումգայիթյան ճակատագրից՝ շնորհիվ նման զինվորների:

«Զինվորն ավելին է, քան քաղաքացին, որը իր պարտականություններից ավելի իրավունք է փնտրում»:

Լեոնիդը գիտեր, որ ամենաթանկագինը այն կամավոր տղաներն էին, որ ամբողջ մի ազգի ճակատագիրն էին իրենց ուսերին տանում, որպես ճակատագրով շնորհված սրբազան բեռ:

«Ամենասրբազանը խաչերից, միաժամանակ և ամենածանրը ճակատագիրն է հարազատ ժողովրդի:

Այն կրողին և՛ վայ, և՛ պատիվ յոթնիցս»:

«Նրանց, որոնք գոռ մարտերի բոցերում իրենց ոգին են պողպատում, և զարնվում՝ իբրեւ պարտականության ջահել Աստվածներ, երանի՛:

Արծվին բարձրունքներում՝ բիբերն աստղերին, հոգեվարող արծվին էլ երանի՛:

Եվ առյուծին արքայական, որ մեռնելուց առաջ՝ անապատների հավերժության իր վերջին մոնչյունն է խառնում, երիցս երանի»:

Նա զինված պայքարի չորս տարիների ընթացքում ընդամենը վեց զինվոր էր կորցրել (պարզվում է՝ հնարավոր է և այդպես մարտավարել):

Նա գնաց դեպի Աստվածներ... դեպի **Հայոց Աստվածներ**: Նա գնաց՝ հանդիպելու, միանալու իր նահատակ զինվորներին: Գիտակցում էր, որ անկախ հայրենիքը նահատակների սրբազան աճյունից է բարձրանում:

Նա գնաց՝ իր երազած Ազգային բանակի ստեղծումը մեզ ավանդելով (տեսնես ինչ կասեր այսօրվա բանակի մասին. դժվար թե գոհ լիներ, կամ առավել ևս խրախուսեր մեզ): Եվ Ստամբուլի պատերի տակ զոհվելու փառքն ու սրբազան պարտականությունները մեզ շնորհեց:

Նրա հիմնադրած և մինչև կյանքի վերջը հրամանատարած **«Ազատագրական բանակը»** հայկական առաջին բանակն էր անկախ Հայաստանի բանակից և Ամենայն Հայոց Սպարապետի կազմավորած Լեռնահայաստանի բանակներից հետո, որը և դարեր գնացող Հայաստանի բանակի հիմքն էր լինելու:

Լեոնիդի երազանքը Ազգային Բանակի, իսկ Բանակի թիկունքում հզոր պետություն Հայաստանի ստեղծումն էր: Իսկ բանակը չկար:

Նրա զինվորները պարոն Լեոնիդ էին ասում: Ո՛ր նա այդպես էլ չտեսավ Հայոց Բանակը:

Վերջին անգամ՝ Լաչինի ճանապարհը բացելուց հետո էր, ասաց. **«Այս հաղթանակները հավասարվելու են զրոյի, որովհետև այս հաղթանակների թիկունքում կանոնավոր բանակ չկա»:**

Արդեն իրականություն է Լեոնիդի երազանքը՝ **Հայոց Ազգային կանոնավոր բանակը**: Բայց արդյո՞ք այն Լեոնիդի երազանքն է: Թե այն ավելին պիտի լիներ: Նրա հիմքը **Ազգային** գաղափարախոսությունը պիտի լիներ:

«Համազգեստը, սպառազինությունը, ինչպես և զորանոցային կյանքը դեռ բավական չեն, որպեսզի զինված զանգվածը արդիական իմաստով համարվի զորք: Այդ արտաքին կճեպից, կեղևից զատ կա հոգեբանական շաղախը, գիտակցական կարգապահությունը, մարտունակությունը, սեղմ ասած՝ ոգին, առանց որին զինված զանգվածը ամեն ինչ է, միայն ոչ զորք»:

Այլ էր նրա բանակը, քանզի այլ էր ճորավարը:

Լեոնիդը (հունարեն առյուծ է նշանակում) ոչ միայն գիտեր մարտերում առյուծանալ իր անվանը վայել, այլ նաև հարյուրներին առյուծացնել ու մարտի մղել: Հեթանոս էր եությանը, զորեղ՝ ոգով, ազնիվ՝ հոգով:

«Մահը չունի ավելի մեծ թշնամի, քան մարդը, մարտիկը՝ անմահության թեկնածու»:

Նույնիսկ մահը պարտվեց՝ հասկանալով, որ շատ է շտապել, կամ անհուսալիորեն ուշացել է, որպեսզի կարողանար խել նրանից անմահությունը: Նա մնաց անպարտելի, որովհետև մահն էր ընտրել իրեն առաջնորդ:

Անընդհատ Սարոյանի խոսքերն են ավելոծում հոգիս և սղոցում ուղեղս. **«Ես ոչ մեկին չեմ դիմում, պարզապես ինչ-որ տեղ ինչ-որ բան սխալ է»:**

Եվ նա նույնիսկ հերոսի կոչման չարժանացավ: Նա, որ ավելի է իմաստավորում մեր գոյը, քան մենք՝ ողջերս: Բայց իշխանավորները չէ, որ պետք է շնորհեն հերոսի կոչում: Ժողովուրդը վաղուց է Լեոնիդին հերոս կոչել, և համոզված եմ, որ ժողովուրդը մնան կերպարներով է դաստիարակելու նոր սերունդներին, և այդ կերպ է հնարավոր միայն նոր առյուծներ՝ նոր լեոնիդներ ծնել, որպիսիք ազգը դարձ մեկ անգամ է ծնում:

Նա բազում ներդաշնակված արժանիքներով անխոցելի կերպար է: Եվ ժողովուրդը պալատական որոշումներով չէ, որ նրան պիտի հերոս կոչի:

Հերոսի կոչման որոշումը բոլոր ժամանակներում ժողովուրդն է կայացնում, իսկ կնիքը որոշման տակ դնում է ժամանակը:

Փառք այն խենթերին, որ ապրում են այնպես, ասես անմահ են, և անմահանում են իրենց խենթացնող մահով:

Ուզում եմ մտովի ծնկել նրա շիրիմի, նրա հիշատակի առջև և երդվել, որ կծգտենք ոչ մի կտոր հայրենի հող չթողնել կարոտ Լեոնիդի վճռական խոսքին.**«Սա Հայաստան է, և վերջ»:**

Մենք պարտավոր ենք ծնելու նոր լեոնիդներ, եթե ուզում ենք, որ համաշխարհային հերկի ակոսներում մեր ազգային հետքը երբևէ չանհետանա, և կռելու ազգային հավերժության շղթայի մեր բաժին օղակը, որը նրա կռած օղակի օրգանական շարունակությունը պետք է լինի:

Եվ հիմա, երբ նրա մահատաղության տասնամյակն էլ է բոլորել և անցել, և հրաժեշտին հնչած **«Կրակ...»** հրամաններն ու համազարկերն էլ վաղուց լռել են, դեռ լսելի է նրա խոսքերի արձագանքը... և առավել քան արդիական են խոսքերը:

«...Ես ուզում եմ ընդգծել. Այն ազգը, որը կկորցնի Ղարաբաղը, կտապալվի լրիվ: Թուրքը կկորցնի՝ ուրեմն իրենք, Հայը՝ ուրեմն Հայը: Դրա համար այստեղ շատ կարեւոր հարցեր են լուծվում, սա միայն մի փոքր կտոր հողի հարց չէ»:

«ՈՒԽՏ ԱՐԱՐԱՏԻ» 2005թ. №1

ՀԱՆՏԱՐԵՂ ՊԱՊԻ ՉԵՐՈՍ ԹՈՌԸ

Մեր թվարկության առաջին հազարամյակն էր բոլորում, և պշխարհների և քաղաքակրթությունների խաչմերուկներում կրկին իր լիճնելիության վկայագիրն էր կերտում հայը: Այս անգամ Բազրատունյաց արքայական տոհմին էր վիճակվել վերածնել հայի փառքը և սասանված արժանապատվությունը: Հայոց նոր ոստանն էր հառնել Անի անունով, և հայը կրկին իր տարերքի մեջ էր, հայը կրկին արարում էր:

Կործանարար հրաբխից ծնված տուֆը արդեն կառուցում էր և իր ամբողջ ներկայակոչ երկրային մի ծիածանի էր վերածվում հայոց նորակերտ մայրաքաղաքում: Քայլերը ուղղորդում են մեր հայացքը, և գիտակցում ենք, որ շինություններն ամեն իրար շատ նման, բայց և շատ են տարբեր: Եվ քարերի համանվագում խմբավարի ձեռագիրը ավելի քան բացահայտ է, արարչագործության թագադրված արքան Տրդատն է ճարտարապետ, և այդ արարչագործական հանձարի թագը «Մայր Տաճարն» է, որը ողջ եվրոպայի համար վերածնունդի ճարտարապետական դարբնոցը պիտի դառնար:

Անիում ճախրում էր հայ հանձարը: Իսկ քայլերը երբեմն ակամա հետևում են հայացքին և կրկին վերադառնում «Մայր Տաճար», որտեղից մեր ունկն են շոյում աստվածային ելևէջները, որը հայի հոգին էր արարել:

**«Անին չեն, աշխարհն ավեր:
Աշխարհը չեն, Անին ավեր:»**

Աշխարհին պետք չէր վեհություն, սողացողը անգոր է հասկանալ ճախրողին: Անիում այս անգամ մարդկային հրաբուխն էր թագավորող: Վայրագ ծիծաղը, ողբն ու լացը խառնվել էին իրար: Հետհրաբուխյան մոխրակույտում «Մայր Տաճարը» ակամա վերածվել էր «Մայր ավերակաց», և ոչ սփոփող կար, ոչ էլ արցունքն էր ցամաքում: Հայի արյունն ու արցունքը իրար խառնվել, մեծ գետ էին դարձել, եվ այդ օրվանից նման քանի գետ հայոց աշխարհի հողը ոռոգեց՝ դժվար է հաշվել:

Անիից սերած հայ մի թջախում՝ տոհմիկ մի հայ տան կտուրի ներքո, օտար հողի մեջ, այլ արևի տակ, օտար անունով, բայց ազգանունով հայ, հազարամյակ անց ծնվեց մի նոր լաճ: Ո՛րն ջանքով արարչագործական հանճարը հայոց պիտ կրկին ճախրեր, ու հայը կրկին ոստան կառուցեր, այլոց տաճարի տեղ իրենն արարեր:

Եկատերինոդար հեռու քաղաքում, անունն Ալեքսանդր, ազգը՝ Թամանյան:

Նա պիտ ուսաներ և պիտ արարեր ռուսաց մայրաքաղաքում՝ իր հիշողության մեջ անթելելով ավերակ դարձած մայրաքաղաքն հայոց, և երազելով նորը կառուցել: Քայլերը կյանքի բերեցին նրան իր մայրաքաղաք, ուր պիտի իր հանճարը ճախրեր: Իր նուրբ ձեռքերով, բայց հզոր կամքով նա պիտի կերտեր ոչ թե մի քաղաք, այլ նոր Հայաստան: Եվ Թամանյանի քարե համանվազը դարձավ աշխարհում հայի այցեքարտ:

«Նա տեսել էր երևի արևային մի քաղաք...»

Իսկ «Մայր տաճարի» փոխարեն պիտի հառնեցներ արվեստի տաճար: Եվ տաճարը այդ, զմբեթ հիշեցնող, իսկ երբեմն բերդ, պիտի վերածներ հայոց արվեստի փառքն ու ճախրանքը:

«Մեր երկրագնդի վրա երկու ուժեր չեն հոգնում. ժամանակն ու հայը՝ մեկը կործանելով, մյուսը վերաշինելով»:

Թամանյանը կառուցեց արևային քաղաքը: Արևային երկրի մայրաքաղաքը:

Ավերակներից հառնեց Հայաստանը, հառնեց իր հանճարի և իր հավատքի շնորհիվ: Նա հավատաց իր ժողովրդի ապագային, իր անեցի պապերի երազանքին, որ Անին մի օր կրկին չեն է լինելու: Հավատաց ու կառուցեց: Կառուցեց մեր նորօրյա Անին՝ մայրաքաղաք Երևանը. Կառավարական շենքն ու Օպերան, գրադարաններ և ինստիտուտներ: Այն ամենը, ինչով երկրի վաղն է կերտվում: Համոզվեց, որ աշխատանքով է ազգի լույսը բացվելու: Եվ իր քարե երգերով ու համանվագներով հնչեցրեց աշխատանքի հիմնը:

1936թ. Հանճարը չմեռավ, այլ անմահացավ: Բայց շնորհիվ Թամանյանի՝ հայոց ճարտարապետական հանճարը զորեց կրկին բացել հզոր քները:

Իսկ 1942թ.-ին վերածնվեց Ալեքսանդր Թամանյանը: Ծնվեց Ալեքսանդր Թամանյան կրտսերը: Ծնվեց փոքր-ինչ այլ առաքելությամբ, բայց նույն բարոյական կերտվածքով: Դեռ շատ էր լսելու իր հոր՝ մեծն Թամանյանի որդու և գործի շարունակողի խրատական գրույցները ոչ միայն իր անվանակից պապի արարչագործության, այլև ազգի անցյալի, կորցրած հողերի, Անիի մասին: Եվ այդ մանչուկը

դեռ շատ հարցերով՝ միամիտ, բայց ճիշտ, նաև խուզարկող, պիտի պրպտեր իր պապի գործն ու Հայոց պատմությունը:

1988...Թամանյանական ճարտարապետական հանձնարը արդեն Արցախ էր հասել: Իսկ մանչուկն այն՝ Թամանյան կրտսերը, իրենց տաղանդի մի նոր շերտ էր բացել և ֆիզիկայի լայնարձակ հովիտներում նոր փոքրագույն մասնիկների ճարտարապետությամբ էր զբաղված: Օդում մեծ փոփոխություններ էին կախված, իսկ Արցախի գլխին՝ պանթուրանական սուրը: Մինչ ուրիշները ճառում և կուրծք էին ծեծում, նա իր գիտնական ընկերների հետ հասկացավ, որ զինված պայքար է սկսվելու: Հարց հասունացավ. «Հիմի՞ էլ լռենք»:

Էլ բավ է լռենք, բայց և խոսք ճոճելու ժամն էլ անցել է, և մեր փոխարեն զենքը պիտ խոսի, նրա ճարտասանությունից է մեր վաղը ծնվելու:

Լեոնիդ Ազգալոյան: Մի առյուծասիրտ անուն՝ Լժդեհի հոգեորդին: Նրա և իրենց մյուս ընկերների հետ լծվեց նոր զենքեր ստեղծելուն և նոր կռվի էին պատրաստվում: Լծկանները քիչ են: Սալապան միշտ կա: Սուրդ սուր պահի, ոսոխը միշտ կա: Ոգիդ բարձրացրու: Մեր պապերն էլ խրամատ մտնելուց «Յարխուշտան» էին պայթեցնում, և ոգին իրենց բարձրանում էր Արարատի լանջն ի վեր...

Խենթ հոգիները նետվում են մարտի, և ով իմանա, թե այս մարտից ով ետ չի գա: Մենք քիչ ենք կորցնում, բայց և լավերին: Վայ թե մահն էլ է սիրում լավերին: Ինչպես դիմանանք այսքան դավերին: Խենթանանք մի պահ, ասենք երանի, որ Հայ առյուծը ընկավ դավադիր... գնդակից ընկավ և ոչ թե դավադիր դեղահաբից: Ընկավ Լեոնիդը, Թամանյանը վերաժնորեց ամեն ինչ և ստեղծեց իր փոքրիկ, բացառապես մտավորականներից կազմված ջոկատը: Բայց Լեոնիդի տեղը շատ էր բաց:

Արցախը օրհասական օրեր էր ապրում: Հնչեց նախարարի ռազմակոչը «Մահապարտների» գումարտակ ստեղծելու: Առաջինը արձագանքեց կրտսեր Թամանյանի ջոկատը: Փորձարկում էին նաև նորաստեղծ գաղտնի զենքը: Այն, ինչ արարել էին Թամանյանները, պաշտպանել էր պետք: Կրկին առաջին դիրքերում Թամանյանն է՝ Թամանյան կրտսերը: Պապի կառուցածը թողը պաշտպանեց: Արդեն անկողնում զանված հայրը՝ Գևորգը, սաստող ծայնով երբեմն հարցնում էր, թե. «Եթե դուք այստե՞ղ եք, ապա ո՞վ է Արցախում մարտնչում ձեր փոխալոնք»: Նա զրեթ էր վերադառնում Արցախից և իր՝ մտավորականների, ջոկատով ապացուցեց, որ մեր բանակը լոկ բանվորագյուղացիական

չէ, և ռամիկի ու շինականի հետ կողք-կողքի մտավորականն է ու իշխանը: Եվ կրկին Յայոց միտքն ու հոգին միասին ճախրեցին:

Յայոց արծիվը կրկին բացեց թևերը և խոյահարեց ոսոխին, որ փորձում էր նորեն հայոց արյան գետեր հոսեցնել: Այդպես է լինում երբ մեր ճակատագրի տերը լինելու կամք ենք ունենում: Եվ համոզվեցինք, որ նման պահերի նույնիսկ փոքր Միերն է Ազոավաքարից դուրս գալիս, և որ այդ կերպ՝ հաղթական բազուկով է միայն կերտվում պատմական արդարությունը:

Քոչ-Ղոչ-Խոյի մեր տոտեմի մեծարումի այս պարի մեջ մենք ինքնենքս վեր խոյանում, քաջակերպվում, վեր ենք ցատկում ու հարվածում: Լ... տես՝ այն գոռ ախոյանը քո դեմ ընկավ, ծնկի եկավ, և Քոչարին Բեռլին հասավ, հասավ Շուշի: Մեր նորօրյա Շուշվա հաղթապարից դեռ շատ գյուղեր ու քաղաքներ պետք է թնդան, պիտի ցնծա ամբողջ ազգը նորագալիք հաղթանակից:

Հաղթանակով կերտված խաղաղություն է, երբ հաղթական բազուկը խաղաղվել է, բայց ավելի անխնա մարտի են բռնվել մարդկային ուղեղներն ու հոգիները: Թամանյան կրտսերը նորանոր ոլորտներ էր փնտրում հայրենիքին ծառայելու, իսկ պատերազմից հետո մեջքը հագիվ շտկող երկիրը բազում ոլորտներում նվիրյալների կարիք ուներ: Նա ամենուր էր, ամեն վարկյան արարում էր, ստեղծում, կերտում, սատարում: Բազում այդ փնտրտուքների մեջ, իր սկսումների պսակը իր մեծն պապի թանգարանի ստեղծումն էր: Եվ թանգարան էր, և՛ հավաքատեղի համախմբման տեղ էր բոլոր նրանց համար, ով «ՀԱՅ» կոչումը կրելու պատիվ ունեին: Նրա փնտրտուքները շարունակվում էին, սակայն Թամանյանի թանգարանի ստեղծումը նրա կարապի երգն էր դառնալու:

Պատերազմը վաղուց պատմություն էր դարձել: Բայց ռազմի դաշտից անգամ ավելի դժվար է առօրյա կյանքում հերոսական կեցվածքով ապրել: Պայքարող լինի, իսկ պայքարի ասպարեզ միշտ էլ կգտնվի: Նա ավելի էր հերոսանում՝ երբ պայքարը ոչ թե իր, այլ հայրենիքի, իր ազգի դեմ էր: Ամեն անգամ, ամեն ասպարեզում իր արարման մեջ հերոսանում էր, մնալով միշտ աննկատ: Նրա անսահման համեստությունն էր, որ նա մնաց բոլորի համար Թամանյանի թոռ, իսկ ավելի ջերմ բոլորի Շուրիկ: Մինչդեռ նա Արցախում վիրավորված, հերոսացած և այդ կեցվածքով էլ ապրել շարունակող իսկական հերոս էր, ում իրական գինը ավելի թշնամին գիտեր, քան մենք: Արտաքին և նյալ ազգի ներքին թշնամիները գիտեին նրա իրական արժեքը, որ մենք երևի թե այդպես էլ չկռահեցինք, և միշտ զգուշանում էին նրա տաքքից:

Նա քիչ էր ապրել, բայց արել էր շատ, ու դեռ ավելին անելու ու-
ցեր նա մեծ կամք: Բայց այլ էր նախախնամությունը, հիվանդությունն
էլ իր խոսքը ասաց: Ներսիսը ցուրտ էր և մռայլ էր ներսում, բայց ինքը
երբեք չհանձնվեց: Ինչպես և մարտի դաշտում ծանր վիրավոր, նա շա-
րունակեց պայքարը, վստահ էր, որ հաղթելու է այս անգամ էլ, կամ գո-
նե չի պարտվելու: Չնայած հոգու մեջ կար թախիծ ու կարոտ իր կորց-
րած ընկերների հանդեպ՝ բայց դեռ բազում անելիք ուներ այս կյան-
քում: Իսկ աշունը շտապեց և եկավ ամառվա կեսին և դեռ սպառնաց
մոտալուտ ծմեռով: Աշուն էր...

2005... Ո՛չ, մահը չհաղթեց նրան, բայց մենք բոլորս պարտվե-
ցինք նրա մահով: Նա շատերին ոգեղենություն ներշնչող էր, շատերի
ինաստուն խորհրդատուն և բազում ազգային գործերի շարժիչը: Նա
շատ բան հասցրեց, նույնիսկ իր պապերի երգիքը տեսավ: Անիում
փլատակից փլատակ քայլելիս մտովի վերաշինում էր Հայոց փառքի
մայրաքաղաքը: Հասավ Արարատ, վեհացավ նրա հետ և բախտ ունե-
ցավ Արևմտյան և Արևելյան Հայաստանները միանգամից, այսինքն
ամբողջ Հայաստանը միասին տեսնելու:

Նա չպարտվեց: Նա ընդամենը գնաց մեր հաղթանակած մյուս
տղաներին տեսակցության: Նա գնաց Եռաբլուր, ուր հավերժությունն
է մի ակնթարթ վայրէջք կատարել: Գնաց՝ իրենով մի փոքր ավելի
սրբացնելու մեր հայրենի հողը:

Բայց մենք երազ ու հույսեր տարանք թաղելու...

Չկա Թամանյան կրտսերը, և մեծն Թամանյանը չկա, բայց կան
նրանց արարածն ու արյունով պահածը: Բայց դեռ ճախրում են նրանց
հանճարները՝ պապի ճարտարապետական և թռռան ոգու հանճարնե-
րը, նրանց բարոյական հանճարն էլ դեռ շարունակում է դասեր տալ:
Թամանյանները մեր ազգային գետով մեր նավը բաց ծով հասցնող-
ներն են, մեր հույսի առագաստը ծածանողները: Տե՛ր կանգնենք
նրանց պարզած առագաստին, տե՛ր կանգնենք նրանց կառուցած մայ-
րաքաղաքին ու ազատագրած մեր հայրենիքի այն պատառիկին, որ
մեր պաշտպանության կարիքն ունի: Նրանք մեզ հետ են, նրանք մեր
մեջ են, մեր հոգու առագաստներն ու մեզ պատմության բաց ծովում
ուղղորդողները:

Մե՛ր Հուսո Առագաստը:

Ք - Ի ԱՌԵՂԾՎԱԾԸ

Մահապարտների գումարտակի հրահանգիչների Ք հատուկ կործանիչ դասակի առեղծվածը ո՛չ անվան, և ո՛չ էլ փորձարկվող գաղտնի զենքի մեջ էր, այլ ընդամենը՝ անձնակազմի:

Ք - ը ստեղծվել էր ավելի վաղ, քան Վազգեն Սարգսյանի գորակոչը: Ստեղծվել էր երևանի Ֆիզիկայի ինստիտուտում՝ ֆիզմաթ. գիտությունների թեկնածու Ալեքսանդր Թամանյանի կողմից: Թամանյանը, հասկանալով, որ պատերազմում կհաղթի միայն արդիական զենքով զինվածը, փորձեց ջոկատը նախապատրաստել նոր զենքերի կիրառման համար: Եվ երբ հնչեց գինակոչը, մենք միակամ ընդգրկվեցինք գումարտակում՝ որպես հրահանգիչների դասակ և սկսեցինք բոլոր 7 դասակներից ընտրված երկուական հաշվարկի (երեք մարդ) սովորեցնել հակատանկային հրթիռանետից կրակելու ձևերը: Հետագայում մեր առաքելություններն ու պարտականությունները բազմապատկվեցին, քանզի հարկավոր էր նաև փորձարկել մեր գործընկերների ստեղծած նորագույն զենքը: Նորագույն զենքի համար տրամադրվեց առանձին բեռնատար մեքենա, որի թափքում տեղավորեցինք այն:

Մայրաքաղաքային զնդում ստեղծվեցին բոլոր պայմաններն՝ անձնակազմը լավագույնս նախապատրաստելու համար:

Մահապարտների գումարտակը, եռաբլուրում հանդիսավոր երդում տալուց հետո, օգոստոսի 31-ին ծանապարհվեց Արցախ:

ԱՆՁՆԱԿԱԶՄԸ

Ջոկատի կազմակերպիչը և հրամանատարն Ալեքսանդր Թամանյանն էր՝ մեծն ճարտարապետի անվանակից թողը: Անդամներն էին՝ ֆիզմաթ. գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ ֆիզիկայի ամբիոնի դոցենտ Վալերի Պախալովը՝ գորիսեցի տոհմիկ ազնվական Բախկալյանցների շառավիղը, ֆիզմաթ. գիտությունների թեկնածու, Ֆիզիկայի ինստիտուտի դոցենտ Արամ Կոծինյանը (որն այժմ միջազգային համբավ ունեցող մասնագետ է և գործուղվել է Եվրոպա): Ջոկատի բժիշկն էր Գագիկ Քոչինյանը՝ Հայաստանի Կոմկուսի Կենտկոմի նախկին առաջին քարտուղար Անտոն Քոչինյանի կրտսեր որդին: Մեզ տրամադրված մեքենան վարելու համար ջոկատ տեղափոխվեց Մամիկոն Բարոյանը: Ջոկատի ամենակրտսեր անդամը՝ տղերիս հեղինակը, Կարնո արմատներով ախոցխացի Գագիկ Գինոսյանն էր:

Ստավորականների այս ջոկատի առկայությունը ոչ միայն ոգևորում էր մյուս դասակների մարտիկներին, այլև մեկ անգամ ևս համոզում, որ մեր բանակը միայն բանվորագյուղացիական չէր: Բոլորը միանշանակ ընդունում էին մեր դասակի բարոյահոգեբանական դրական ազդեցությունը

մյուս մարտիկների վրա: Բոլորի մեջ ասես վերացան մահապարտների գումարտակին անդամագրվելու ճշմարտացիության մասին կասկածները:

X - ը, թերևս, այն հազվագյուտ օրինակներից է, երբ հայ մտավորականությունը կարողացավ ապացուցել, որ կարող է և պարտավոր է գտնվել ժողովրդի կողքին թե՛ մարտադաշտում, թե՛ ազգի ապագան կերտելու ճանապարհին:

ՉԼՂՐԱՆ

Արցախ մեկնելուց առաջ գումարտակի հրամանատարի տեղակալը՝ Միշան (Միքայելը), փորձում էր համոզել, որ առանց մարտական լուրջ փորձ ունենալու չի կարելի միանգամից մասնակցել ծանր մարտերի, ինչպիսիք սպասվում էին: Բայց, իմ խորին համոզմամբ, ամեն մարդ նախ պետք է կռիվն իր մեջ հաղթի և ապա նոր՝ մարտի նետվի: Սակայն ես վստահ էի մարտնչելու իմ պատրաստականությանը, զինված էի նժդեհյան ոգով ու գաղափարախոսությամբ:

Ճանապարհին մեզ այնպես էին դիմավորում, կարծես արդեն հաղթանակած բանակն էր պատերազմից վերադառնում: Հուզիչ էր Եղեգնաձորի մերձակայքում մի ծերունու բարեմաղթանքը. «Յույց տվեք թշնամուն ոչ միայն մեր բազկի և ոգու, այլ նաև՝ հայի գաղափարի գոյությունը»:

Գիշերեցինք Ստեփանակերտի մերձակայքում գտնվող ավտոձեռնարկության տարածքում: Գիշերեցինք, բայց քնել չկարողացանք: Յուրաքանչյուրս մտովի ուզում էր համոզվել զենքի սարքիմության մեջ: Լիցքավորեցինք պահեստատուփերը: Մի քիչ էլ կատակեցինք: Սեպտեմբերի 1-ին շարունակեցինք ճանապարհը դեպի Մարտակերտի շրջան: Վարորդները զգոն էին (նախորդ գիշեր առջևից ընթացող վարորդի անուշադրության պատճառով ամբողջ գումարտակը (շուրջ 30 բեռնատարից կազմված շարասյուն) թյուրիմացաբար Աղդամի ուղղությամբ էր ընթանում, և միայն մեր վարորդի աջալրջության շնորհիվ ազատվեցինք աղբբեջանական պահակակետի հետ ընդհարվելու վերահաս վտանգից):

Ցերեկն արդեն Մարտակերտի շրջանի վանք գյուղում էինք, որին հարող սարի գագաթին այս էլ քանի դար գահակալում է Գանձասար եկեղեցին:

Տեղավորվեցինք գյուղի ատաղձագործական արհեստանոցում: Վազգեն Սարգսյանի և գեներալ Ջինևիչի ուղերձի խոսքից հետո տեղի ունեցավ հրամանատարների խորհրդակցություն: Գումարտակի հրամանատար Հովսեփ Հովսեփյանը հայտնեց, որ մի քանի դասակներ, ի թիվս որոնց նաև մերը, պետք է շտապ տեղափոխվեն Չլդրանի դիրքերը, որտեղ մի քանի օր տևող անընդմեջ լայնածավալ հարձակումների ընթացքում թշնամին, ձեռք բերելով մեծաթիվ գերակշռություն, պատ-

րաստվում էր վճռական գրոհի գյուղը գրավելու մտադրությամբ: Այդ օրհասական օրերին նոր, թեկուզև փոքր տարածքների զիջումն էլ ավելի էր դժվարացնում առանց այն էլ ժանր վիճակը: Բայց, քանի որ երկու օր չէինք քնել, հրամանատարը մեկնող դասակներին «մեծահոգաբար» տրամադրեց կես ժամ քնելու համար, որպեսզի չդժգոհեինք, թե «առանց քնելու մարտի տարան»: Մութն ընկնելուն պես դասակները (շուրջ 80 մարդ) ուղղություն վերցրին դեպի Չլդրան: Մենք վերցրեցինք 3 հակատանկային հրթիռանետ, որոնցից մեկը տեղավորեցինք Գանձասարի մոտ:

Նկատելով մեքենաների ցուլապատերները, թշնամին սկսեց ռմբակոծել: Հովսեփի հրամանով դուրս եկանք մեքենաներից և ոտքով շարունակեցինք ճանապարհը (միայն մեքենաներից մեկում բարձեցինք զինամթերքն ու մեծ զենքերը):

Գիշերվա ժամը 3-ին արդեն Չլդրանում էինք: Հովսեփը մեզ ներկայացրեց ռազմաճակատի այդ տեղամասի հրամանատար, լուսահոգի Յուրա Հովհաննիսյանին (26-ի Յուրա), իսկ ինքը վերադարձավ վանք:

Իմ այն հարցին թե հարծակումը ո՞ր կողմից է սպասվում, և զրահամեքենաները ո՞ր կոմից կարող են ճեղքել ռազմաճակատի գիծը, մի քանի օր անընդմեջ մարտերի մեջ գտնված ու զոհեր տված հրամանատարը հոգնած ցույց տվեց ուղղությունը:

Գյուղի ֆերմայից բախեր գտանք և սկսեցինք խրամատներ փորել՝ նախապատրաստվելով առավոտյան մարտին: Դժվար էր երկօրյա անքնությունից հետո հնարավորին չափ խոր խրամատներ փորել՝ առավոտյան սպասվող ռմբակոծությունից պատսպարվելու համար: Ումանք զլացան խորը փորել, և առավոտյան առաջին զոհերը հենց «առանց խրամատավորների» միջից եղան:

Մենք դիրքեր էինք գրավել դպրոցի բակում՝ խորը խրամատներում քողարկելով մեր հակատանկային զենքերը: Սակայն մեծ եղավ մեր ափսոսանքը, երբ լույսը բացվելուն պես նկատեցինք, որ մեր դիրքերից թշնամու տանկերը կերևան միայն այն ժամանակ, երբ նրանք արդեն կլինեն գյուղի կենտրոնում: Հարկավոր էր նոր դիրքեր փնտրել: Թամանյանը հրամայեց բոլորին սպասել, և, ինձ հետը վերցնելով, գնացինք ավելի հարմար դիրք ընտրելու: Անքնությունից այնպես էին ծանրացել թե՛ ուղեղներս, թե՛ ոտքերս, ասես երագում լինեինք: Բարձրացանք գյուղի գերեզմանատանը հարող բլուրը:

Այստեղ դիրքեր էին գրավել Լեոնիդավանի ջոկատի տղաները՝ նույնպես լուսահոգի փոխհրամանատար Արկադիի զխավորությամբ (նրա կրտսեր որդին՝ Շամիլը, 1993 -- ին նույնպես զոհվեց Օմարի լեռնանցքի համար մղվող մարտերի ժամանակ):

Ես ու Թամանյանը տեղ գրավեցինք նրանց հարևանությամբ և, տեղի տալով սարսափելի հոգնությանն ու անքնությանը, քուն

մտանք: Վեր թռանք տղաների բացականչություններից, թե ու՞ր են հրթիռա-նետերը, տանկերն արդեն գյուղ են մտնում: Մինչ մենք դուրս կգայինք, ներքևի մեր դիրքերից Պախալովի արծակած հրթիռն արդեն մխրճվել էր հողի մեջ տանկից ընդամենը մի քանի թիզ հեռու: Տանկը թաքնվեց ֆերմայի հետևում՝ մտածելով, թե միայն այդ մի հրթիռա-նետն է:

Մեր դիրքերից տանկի կեսից ավելին երևում էր: Լավ նշան բռնելով՝ իմ արծակած հրթիռը ոչնչացրեց տանկը, որը գիշերը հետախուզության տղաները քարշ տվեցին դեպի մեր դիրքեր:

Այս փաստից տղաներից շատերը, որ մինչ այդ կասկածով էին նայում մեր հրթիռանետերին, նոր հավատով լցվեցին ու գոտեպնդվեցին, որ մենք ի գորու ենք դիմակայել թշնամու մեծա-քանակ տեխնիկային, որ տանկի դեմ մանկական պարսատիկով չենք ելնի: Այնքան մեծ էր ոգևորությունը, որ հետմահու 1--ին աստիճանի Մարտական խաչի ասպետի կոչման արժանացած Արշակ Ղամբարյանն, ինձ գրկելով, բղավում էր. «Մեր ախպերը տանկ է խփել ...»

Թշնամու գրոհներն ավելի լայնածավալ էին դառնում: Հարյուրավոր արկեր էին պայթում մեր դիրքերում: Անգամ անհավանական դեպք գրանցվեց, նույն խրամատում երկու անգամ արկ ընկավ: Հուրախություն մեզ, առաջինը չպայթեց, իսկ երկրորդի պայթելուց միայն մեկը կոնտուզիա ստացավ:

Սեպտեմբերի 2 -- ի երեկոյան ջոկատն ամբողջությամբ դիրքեր գրավեց գերեզմանատան մոտ: Նոր խրամատներ փորեցինք: Երբ ես ու Արամ Կոծինյանն աղբյուրից ջուր էինք բերում, վերադարձին նկատեցինք, թե ինչպես արկի պայթյունից Թամանյանն ընկավ: Վազելով մոտեցանք: Թամանյանը պառկած ժպտում էր, իսկ գոտկատեղն ամբողջությամբ արյունոտ էր:

Գագիկ Քոչինյանն ու Կոծինյանը վիրակապեցին Թամանյանին: Մեր թախանձագին հորդորներն արդյունք չտվեցին, և նա մնաց մարտադաշտում:

Մեր խրամատից քիչ այն կողմ դիրքեր էին գրավել Պախալովն ու Թամանյանը (ի դեպ, նրանք համադասարանցիներ էին): Թեպետ Թամանյանը վիրավոր էր, բայց շարունակում էր ղեկավարել ջոկատը և ոգևորել մարտիկներին: Ասես նրա մասին էին ասված Գ. Նժդեհի խոսքերը. «Զինվորի համար կռվի ժամանակ դրոշակը, ազգը, հայրենի երկիրը և նրա սրբությունները խորհրդանշողն իր առաջնորդն է, ահա թե ինչու կատարյալ առաջնորդը միշտ էլ զորքերի հետ է, նրանց կողքին և նրանցից առաջ: Կատարյալ ղեկավարը միաժամանակ և՛ դաստիարակն է, և՛ ռազմարվեստագետը, և՛ կախարդը, և՛ ընկերը, նա Աստվածն է իր բանակի»:

Սա է, որ այսօր էլ պակասում է մեր բանակի ղեկավարների մեծ մասին:

*Դարեր արժեքող օրերս անցան,
հիմա ժամ չարժեն:*

Օրը մոտենում էր վախճանին: Մարտադաշտը խաղաղվել էր, երբ դիմացի սարի անտառի բացատից հայտնվեց աղբյուրանակա՛ն մի տանկ և, փողո՛ւ ուղղելով մեր կողմը, սկսեց կրակել մեր դիրքերի վրա:

Ես սկզբում չնկատեցի տանկը, իսկ բացատի տեղը մատնացույց անողներն այնքան շատ էին, որ սկզբում ոչինչ չհասկացա: Ու, մինչ կլիցքավորեի հրթիռա՛նետը, տանկը չքացավ, ասես չէր էլ եղել՝ ավետելով հոգնատանջ օրվա ավարտը:

Գիշերը խաղաղ էր, բայց երազում տանկն ինձ հանգիստ չէր տալիս, ու շարունակ քնիցս վեր էի թռչում՝ զենքս լիցքավորելու մտա՛նջությամբ:

Հաջորդ օրը խաղաղ անցավ: Արդեն մտածում էի, որ ես էլ երբեք չեմ տեսնի այդ տանկը, երբ նույն բացատից հայտնվեց «չարաճճի՛ն»։ Կրակում էր մեր դիրքերի ուղղությամբ, իսկ ես հագիվ հասցրի թաքցնել հրթիռա՛նետը: Տանկի հարվածներից մեր խրամատի կողքերին ռմբափոսեր առաջացան: Ոչինչ չձեռնարկելով՝ մենք վտանգում էինք նաև մեր խրամատը: Ամեն ինչ ծանրութե՛թև անելով՝ վճռական որոշում կայացրի՝ դուրս գալ խրամատից բաց դաշտ և ոչնչացնել տանկը: Կամ նա մեզ, կամ մենք՝ նրան: Հապաղումը հավասարազոր էր մահ՝ վա՛ն:

Կոծինյանը չէր ուզում ինձ խրամատից դուրս թողնել, բայց, տեսնելով իմ վճռականությունը, հասկացավ, որ ետ պահելն անիմաստ է: Բաց դաշտում դիրքավորվեցի և Ղազար Ղամբարյանին ասացի, որ ամրացնի հրթիռը: Յուրաքանչյուր վայրկյանը թանկ էր, և ես քաշեցի ձգանն՝ առանց վերջնական նշան բռնելու: Հույսս հետոյի վրա էր: Հրթիռը տեղ էր հասնելու ուժ վայրկյանում, այդ ընթացքում ես պիտի հասցնեի շտկել ուղղությունը: Ո՞թ վայրկյանը դար տևեց . մի կողմից փորձում էի արագ շտկել նշանի ուղղությունը, մյուս կողմից՝ աչքիս առջևով կյանքիս կարևորն դեպքեր էին անցնում: Ի վերջո, հասցրի հրթիռն ուղղել տանկի աշտարակի հիմքի կողմը:

Փառահեղ պայթյուն ստացվեց, լուսային և ծայնային ազդեցությունն ապշեցուցիչ էր: Բոլորը ցնծում էին . թշնամական մի տանկ ևս - հօդս ցնդեց: Ես, ասես վերացած, կանգնել էի: Կարծես ես չէի դրա հեղինակը, այլ մեկ ուրիշը:

Սթավեցի ծոծրակիս հասցված հարվածից ու վայր ընկա: Ուրբե՛րիցս քաշելով՝ ինձ հասցրին խրամատ: Արամ Կոծինյանն էր: Ապա, կուզեկուզ անցնելով եգիպտացորենի դաշտի միջով, հասա Թամանյանի խրամատին: Զէի կարող իմ ոգևորությունն ու երջանկությունը

չկիսել վիրավոր հրամանատարիս հետ: Հպարտ էի այն գիտակցութ-
յունից, որ արդեն ազգի զինվոր եմ:

Սեպտեմբերի 3-ի մայրամուտն էր, իմ կյանքի ամենախենթ օրվա
մայրամուտը:

ԽՈՒՃԱՊ ԵՎ ՈԳԵԿՈՇՈՒՄ

Նոր օրերը բերեցին նոր անակնկալներ, նոր զոհեր և վիրավո-
րներ: Սկսեց գործել նաև մեր հրետանին: Եվ երբ մի անգամ մենք,
հիացած մեր «գրադի» արկի սուլոցի ծայնին էինք հետևում և պատս-
պարված չէինք, հակառակորդի «Հաուբիցի» արկը պայթեց 6-րդ դա-
սակի և մեր խրամատի մեջտեղում: Չոհվեց 6-րդ դասակից Տիգրանը,
վիրավորվեցին ճուտն ու կապավոր Հայկազը: Հարվածի ալիքից
գլուխս կապվ հրթիռանետին, և ես կարծես մինի-կոնտուզիա ստացա:

Հաջորդ օրը հրթիռանետը տեղափոխեցինք հակառակորդի
կրակակետի «աչքից» հեռու վայր: Այդ ընթացքում վիրավորվեց Սար-
գիս Մկրտչյանը:

Սակայն ամենահետաքրքիրն առջևում էր:

Կեսգիշերն անց մեր խրամատի մոտ հայտնվեցին երկու ազա-
տամարտիկ: Նրանք փորձում էին մեզ համոզել, որ մեկշաբաթյա լայ-
նածավալ հարձակումներից հետո թշնամին ուսումնասիրել է մեր
խրամատների դիրքերը: Եվ, իբր, մեր հետախուզության տվյալներով,
վաղ առավոտյան սպասվում է ուժգին գրոհ ինքնաթիռներով, տանկե-
րով, հրետանիով: Ռեստի հրամայված է թողնել դիրքերը, նահանջել
դեպի մեր թիկունքում գտնվող սարը՝ թողնելով ընդամենը երկու
գնդացրորդ: Մինչ փորձում էինք մանրամասնել, նրանք արագ հեռա-
ցան: Ինձ սկսեց անհանգստացնել այն հարցը, թե ովքեր կլինեն այն
երկու գնդացրորդները և ինչպե՞ս կարելի է նրանց թողնել մահվան ե-
րախում ու նահանջել:

Այդ ծայներն ինձ շատ ծանոթ էին թվում: Ուժում էի վերհիշել, թե
որտեղ եմ լսել, երբ զգացի, որ խրամատներում խուճապ է սկսվել: Բո-
լորը լքում էին խրամատներն ուղղվելով դեպի հրամանատարի բլին-
դաժը: Եթե այդ պահին ինչ-որ բան չձեռնարկվեր, հետևանքներն ան-
կանխատեսելի էին լինելու:

Այդ պահին իր բարձրության վրա գտնվեց Յուրա Հովհաննիսյա-
նը: Մի պահ շփոթվելով կատարվածից, նա արագ վերագտավ իրեն ու
փորձեց կասեցնել խուճապը: Մութ գիշերով դիրքերում բանավեճ
սկսվեց: Մարտիկներից ոմանք տրտնջում էին՝ փորձելով դիմակայել.
«Ճիշտ է, մենք մահապարտներ ենք, բայց ոչ՝ էշ-մահատակ»: Բայց
Յուրան անհողողող էր: Մեր դասակը բավական աջակցեց նրան՝ մար-
տիկներին ոգեկոչելու համար: Յուրան էլ էր մասնագիտությամբ ֆիզի-
կոս: Այս անգամ ևս մեր դասակն ապացուցեց, որ մեր մտավորակա-

նությունը կոչված է ոգեկոչելու ազգը՝ հանուն հայրենիքի արդար կռվի: Հատուկ և անբեկանելի էին Յուրայի վերջին խոսքերը. «Դիրքերի հրամանատարը ես եմ, ինձ հրամայված է՝ չլքել դիրքերը: Եվ ով փորձի մի քայլ անգամ նահանջել, անձամբ կգնդակահարեմ»:

Յուրայի ոգեկոչումն ու անհողողող վճռականությունն ունեցան իրենց ազդեցությունը: Մարտիկները կամաց-կամաց սկսեցին վերադառնալ դիրքերը: Լույսն արդեն բացվում էր: Իսկ այդ օրվա արշալույսն ամենա... խաղաղն էր: Ամբողջ օրվա ընթացքում գրեթե ոչ մի կրակոց և ոչ մի արկ: Սպասված ամենածանր օրը զարմանալիորեն ամենախաղաղն անցավ:

Ամենադժվարը հետևում էր: Մենք պաշտպանական մարտի քննությունը բռնեցինք: Հասել էր հակագրոհի մասին մտածելու ժամը:

«ԱՌԵՂԾՎԱԾԻ» ԱՌԱՔԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ

X-ի առեղծվածը նորաստեղծ զաղտնի զենքն էր: Մինչև մահապարտների մյուս դասակների մեկնումը, առեղծվածի առաքելությունը չկայացավ: Մահապարտների «Արծիվ-1» զումարտակն, իր առաքելությունը կատարելով, վերադարձավ երևան: Նրան փոխարինելու եկան նոր արծիվները՝ «Արծիվ-2»-ը, «Արծիվ-3»-ը:

Մահապարտների մեկնումից առաջ Արցախի բանակի այն ժամանակվա շտաբի պետ Ֆելիքս Ղզոդյանի հրամանով՝ X-ն իր զենքով տեղափոխվեց Ստեփանակերտ՝ շտաբի անմիջական ենթակայության տակ: Եվ մինչ մտնելուն էին, թե ո՞ր դիրքն է ավելի հարմար՝ նորաստեղծ զենքը փորձարկելու համար, որպեսզի հնարավորինս բացառվեր թշնամու կողմից նրա պատահական բռնագրավումը կամ ոչնչացումը, մայրաքաղաքի բնակիչների մարտական ոգին բարձրացնելու նպատակով որոշվեց ցուցադրական փորձարկում անել:

Ամեն ինչ կարծես բարեհաջող անցավ. հավաքվածների մեջ մեծ հետաքրքրություն առաջացավ զենքի հանդեպ, ավելին, բոլորը ոգևորված էին: Սակայն ավարտին մի տհաճ դեպք կարող էր մթազնել ամեն ինչ. վերջում մեզ մոտեցավ մի կիսահարթած երիտասարդ և սկսեց բարձրաձայն բողոքել, թե ինչու՞ ենք փորձարկում, նպատակը ո՞րն է՝ ժողովրդին վախեցնելը: Առանց այն էլ ժողովրդին իր տեսած ահն ու սարսափը բավական է:

Սթնուկորտը շիկացած էր, և ամեն մի անխոհեմ քայլ կարող էր վատ ավարտ ունենալ: Բարեբախտաբար, դեպքին միջամտեց Թամանյանը: Նա երիտասարդին մի կողմ տարավ, հանգստացրեց, բացատրեց մեր նպատակը, և ամեն ինչ բարեհաջող ավարտ ունեցավ:

Ի վերջո որոշվեց զենքի մարտական փորձարկումներն անցկացնել Ասկերանի շրջանի դիրքերում: Մեկ շաբաթից ավելի տևած փորձարկումները թույլ տվեցին նշել զենքի կատարելագործման ուղղութ-

յունները և, որ պակաս կարևոր չէր, այդ ընթացքում լռեցվեց հակառակորդի 6 զնդացրային կետ:

Ավարտելով «առեղծվածի» փորձարկումները, մահապարտների X ջոկատը վերադարձավ Երևան:

ԻՆՉԻ՞ ԷՐ ՀԱՎԱՍԱՐ X-Ը

Առաջադրանքը կատարված էր, խնդիրը՝ լուծված: Բայց լայնպես, գնհատական չտրվեց, թե ինչի՞ էր հավասար «առեղծվածը», իմա՝ X-ը: Մինչդեռ գնհատական էր պետք տալ ոչ թե X-ում ընդգրկված անձանց, այլ երևոյթին՝ ընդհանրապես:

Նախ՝ Չլդրան գյուղը չհանձնելու մեջ մեծ ավանդ ունենալու համար, վազզեն Սարգսյանի հրամանով X դասակը ներկայացվեց պետական խրախուսանքի, որը հետագայում մոռացության մատնվեց:

Շուրջ մեկ տարի մշտապես կատարելագործվող նորաստեղծ զենքի հետագա վերամշակումները դադարեցվեցին, և այն անուշադրության մատնվեց:

Մինչդեռ իրականում X դասակի մասնագիտացված, բարձրակարգ մասնագետներով համալրված ջոկատը դրական ազդեցություն ունեցավ թե՛ մահապարտների, և թե՛ հետագայում՝ բանակի անձնակազմի վրա:

X-ն առաջինը փորձեց ապացուցել, որ հայկական բանակի սպան մախևառաջ մտավորականի տիպար պետք է լինի: X-ի աջակցությունը մախևառաջ բարոյական էր, գաղափարական, քան ֆիզիկական կամ ռազմական:

X-ն ապացուցեց, որ մտավորականությունը ազգի և բանակի ոգեղեն շարժման կողմնացույցն է, և առանց նրա՝ այն քաոսի կվերածվի: Մտավորականությունն է ուղղություն տվողը, և երիցս արդարացի է Գարեգին Նժդեհի մարգարեությունը. «Յուրաքանչյուր ժողովրդի ճակատագրի դարբինը նրա մտավորականությունն է»: Չմոռանանք հավելել՝ «...եթե, իհարկե, մտավորականության ձեռքից չեն խլել իր դարբնի, զենքը»:

«ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ» 1999թ. Փետրվար # 3-5

«ԵՐԿՐԱՊԱՀ» 1999թ. Փետրվար # 1-2

«ՄԱՀԱՊԱՐՏՆԵՐ» /2002թ.

ՊԱՏԵՐԱԶՍ ԹԵ՞ ԽԱՂԱՂՈՒԹՅՈՒՆ

*Խաղաղապաշտ ու անարի ժողովուրդները տկարանում են
և դառնում որսը նրանց, որոնց ուժը աժուժ է և
ծավալվում՝ անդիմադրելիորեն:
Գ.Նժդեհ*

Արցախյան ազատամարտի հետհրադադրյան ամբողջ ժամանակահատվածում քաղաքական և ներքաղաքական ետմաքեններից չի հեռացվել, «ազատագրված տարածք» կոչված մեր հայրենիքի անբաժանելի մասի արժարժույթը: Հաճախ Արցախյան հիմնախնդրի լուրջ քննարկումների թատերաբեմերում հակառակորդ և միջնորդ կողմերի համար եղել է հիմնական շահարկման առարկաներից մեկը:

Իսկ ՀՀ իշխանությունների դիրքորոշումը, մեղմ ասած, միանշանակ չէ:

Ազատագրված տարածքների հարցը վստահաբար երկրորդական չէ, և հավանաբար հենց նրանից է սկսվելու Արցախյան հիմնախնդրի հանգուցալուծումը: Եվ այս հարցում զիջումը որևէ կողմի համար հիմնախնդրում ընդհանուր զիջման, միգուցե և պարտության հիմքն է լինելու:

Հայրենիքը՝ Հայաստանի տարածքը միակ բացարձակ արժեքն է, որը որևէ կերպ չի կարող սակարկման առարկա դառնալ:

Առաջին հանրապետության դասերը հուշում են, թե որքան կարևոր են, առաջին հայացքից աննշան թվացող, տարածքները ընդհանուր ռազմավարական խնդիրների լուծման և ընդհանրապես Հայաստանի անվտանգության ապահովման համար:

1920 թ.-ի օգոստոսին ՀՀ զինվորական նախարար Ռ. Տեր-Մինասյանը, համաձայն բոլշևիկների հետ կնքված զինադադարի, Դրոյի միջոցով հեռագրում էր Կապագոդթի (Ջանգեզուր) ընդհանուր հրամանատար Նժդեհին՝ թողնել Կապանն ու Գեմվազը և անցնել Երևան: Բայց վիրավոր Նժդեհը, իբրև հեռատես քաղաքագետ, չընդունելով ՀՀ զինվորական նախարարի՝ Ջանգեզուրը թողնելու հրամանը և մերժելով Դրոյի առաջարկը՝ անցնել Երևան ապաքինվելու, նախընտրեց մնալ Սյունիքում և մենակ չթողնել լեռնահայությունը:

Նժդեհը մայրաքաղաքի փոխարեն ընտրեց լեռները, որպեսզի Ադրբեջանին թողնված մեր Լեռնաշխարհը ուժով կցվեր Հայաստանին: Նա գտնում էր. «վտանգի ժամանակ, նման պատմական պայմաններում՝ ղեկավարի չափանիշը, նրա հարցումը պետք է լինի՝ ի՞նչ կթելադրե երկրիս ու ցեղիս հավիտենական շահը, և ոչ թե միայն օրվա իշխանությունը»:

Հայոց ռազմի մարզարեն վստահ էր, որ. «Կարևորագույն վայրերի պաշտպանությունը ապահովում են նվազ կարևորների համար պաշտ-

պանութեամբ միայն: Այսպէ՛ս, և ոչ այլ կերպ: Ձստ իր կարևորութեամբ՝ «տաճար» է ամեն դիրք, և իբրև այդպիսին պետք է պաշտպանել դա: Չկան ո՛չ աննշան դիրքեր, ո՛չ էլ աննշան գործեր կռավադաշտում: Այնտեղ կարևոր է նշանակալից ամեն ինչ: Եվ, եթե կա աննշան մի բան, դա էլ հենց մարդկային արյունն է, անգամ գորավարի արյունը»:

Թե Նժդեհի «խռովարարությունից» ի՞նչ շահեց Հայաստանը՝ գաղտնիք չէ և ոչ մեկի համար:

Պատմությունը ապացուցեց Հայոց Վերջին Սպարապետ Նժդեհի որոշման ճշմարտացիությունն ու քաղաքական հեռատեսությունը և Ձանգեզուրը այն հենակետն էր, որի առկայության դեպքում բոլշևիկները կոչնչացնեին ամբողջ Հայստանը: Ով իմանա, թե հակառակ դեպքում բոլշևիկները կհանդուրժեին իրենց կազմում Հայաստանի առանձին հանրապետություն: Եվ բնականաբար չէր լինի նաև այսօրվա անկախ Հայստանը:

Ձուգահեռներ անցկացնելով առաջին Հանրապետության իրադարձությունների հետ հետևություններն ակնհայտ են: Ազատագրված տարածքները ոչ թե պետք է փոխարինել Արցախի անվտանգության և անկախության ճանաչման համար, այլ հենց նրանք են Արցախի ռազմավարական անվտանգության գրավականը: Ընդհակառակը տարածքների հանձնումը կարող է դառնալ Արցախի կործանման, կամ առնվազն նոր ռազմական ընդհարման սկիզբ:

Հայաստանը, հանձնելով ազատագրված տարածքները, Ադրբեջանի միջոցով պատերազմ է հայտարարում Արցախին:

Պաշտպանության մախարարի պատճառաբանությունները, թե խաղաղությունը շատ թանկ արժե, և անհրաժեշտ է հանուն նրա գնալ փոխզիջումների, շատ թյուր են, քանզի ոչ մի թվացյալ կամ իրական խաղաղություն չարժե հայրենիքի նույնիսկ մի թիզ տարածք: Իսկ զիջումներից խոսում են նրանք, ում համար օտար է Նժդեհյան ուխտը -մեռնել, բայց չնահանջել, երբ Հայաստանին են պաշտպանում: «Թող հեռու մնա իր ժողովրդի դեկավարումից նա, ով մեռնել չգիտե իր հայրենիքի համար»: Ոչ ոք իրավասու չէ սակարկման դնելու հայրենիքի այն հատվածը, որը մեր սրբազան նահատակների արյունով է ոռոգվել:

Պատերազմ թե՞ խաղաղություն:

«Խաղաղության չարաշահումը ավելի աղետավոր է քան նույնիսկ պատերազմը»:

Եվ պատերազմից կարելի է խուսափել ամեն կերպ և ամեն դեպքում, բացի երկուսից, երբ ոտնահարվում է ազգային արժանապատվությունը և երբ վտանգվում է հայրենիքը:

«Իրական հերոսները երևան են գալիս վտանգների ժամանակ»: Վտանգի ժամն է՝ Նժդեհի հոգեգավակ «խռովարարների» երևան գալու ժամանակը, նրանց, ով կերպեն Նժդեհյան «Ի գե՛ն» ռազմականչը շրթունքներին մեռնել:

Համաձայն շրջանի կենտրոնն է: Լշանավոր է Լուսի բերդով (10-րդ դ.), պատմական անցուղարձերով և ճարտարապետական հուշարձաններով, նկարչագեղ լեռների մեջ գրաված դիրքով: Ըստ ազգային և օտար բանասերների՝ հին ժամանակներում գավառում մախ, բնակվել է Ս.Գրոց մեջ հիշատակված Հաբեթի Մոսթը թողը, որից էլ սերվել է Մեսիսը կոչված ժողովուրդը, ապա՝ «երկիրն այս տեղակայված էր Հայոց, Վրաց և Եգերաց երկրների միջև»:

Բնաշխարհագրական բաժանումով Ախլցխայի գավառը Հայաստանի մաս է կազմել, երբեմն էլ՝ հարկատու կամ հպատակ է եղել: Համապատասխանում է Հայոց լեռնոտ Տայք նահանգի ճակը գավառին:

Մ.թ.ա. 6-3 դդ. եղել է Երվանդունիների Հայկական պետության կազմում: Մ.թ.ա. 2-րդ-1-ին դդ. Արտաշես Ա-ի օրոք հարևան Աջարիայի հետ կազմել է Մեծ Հայքի Գողթրծական վարչամիավորը:

Վարդան աշխարհագրի աշխատություններում գավառը կոչվում է «Իշխանաց երկիր» և, հիրավի, եղավ ժամանակ, որ Ախլցխան ազատ իշխաններով կառավարվեց և կոչվեց Հայոց Իշխանաց երկիր:

1266թ. գավառի բնակիչները ծեռք են բերում անկախություն և անցնում ինքնիշխան կառավարման, ինչին շատ էր նպաստում բերդի դիրքը և ախալցխացիների բացառիկ քաջությունը: Առաջին Հայրիշխանն էր Սարգիս Ջաղելին, որի օրոք էլ հիմնվել է նշանավոր Սաֆարայի վանքային համալիրը:

Շատ պատերազմներ և աղետալի տեսարաններ է ունեցել Ախլցխան և այլքի է ընկել իր բնակիչների քաջությամբ: Բայց, ի վերջո, 1625թ. թուրքական զորքերը Սեֆեր փաշայի հրամանատարությամբ պաշարում են քաղաքը և շատ չանցած՝ գրավում Ախլցխան:

Թուրքական տիրապետությունը տևեց մինչև 1828թ., երբ ռուսական բանակը, գեներալ Պասկևիչի ղեկավարությամբ, գրավեց քաղաքը: 1829թ. ռուս-թուրքական պայմանագրով գավառը միացվեց Ռուսաստանին, և Թուրքիայի կազմում մնացած Կարինից /Էրզրում/ բազմաթիվ հայեր, Կարնո Հայ Առաքելական Եկեղեցու հոգևոր առաջնորդ Կարապետ արքեպիսկոպոս Բագրատունու առաջնորդությամբ, գաղթավայր ընտրեցին Ախալցխան և հարևան գավառները:

19-րդ դարում Ախլցխան Անդրկովկասի մշակույթի և արհեստների ամենազարգացած կենտրոններից էր: Թիֆլիսից հետո Ախլցխան 2-րդն էր արհեստավորների քանակով և արհեստների բազմազանությամբ: Այնտեղ կային 60-ից ավելի արհեստակցական համքարություններ: Տարբեր ցուցահանդեսներում և մրցույթներում բազմաթիվ մեդալներ շահած ոսկերիչները սպասարկում էին ամբողջ Անդրկովկասը /հռչակավոր ոսկերչական տոհմից է սերում հանճարեղ նկարիչ՝ ԴԴ զինանշանի հեղինակ Հակոբ Կոջոյանը/:

Հայ գինագործության ամենամշակավոր կենտրոնն էր Ախլցխան։ Տոհմիկ գինագործներ Չիֆթալարյանների պատրաստած գնեքերով մինչ այժմ հիանում են գինագործության այլազգի վարպետները։

Պատմության ամենաուշագրավ էջերից է 1918թ. Ախլցխայի հերոսամարտը, որը ժողովրդի կողմից «Երկրորդ Սարդարապատ» է կոչվել։ Եվ երկարատև պայքարը, որը ղեկավարում էր անձնուրաց հայրենասեր, քաղաքագույն Չորի Չորյանը, ի վերջո ավարտվում է ախլցխացիների հաղթանակով, և թուրքերը վերջնականորեն դուրս են քշվում գավառի սահմաններից։

Ախլցխայում կառուցվել է 9 հայկական եկեղեցի(որից այժմ կանգուն են ընդամենը երեքը, գործում է մեկը), մեկ հունական եկեղեցի(որը այժմ գործում է որպես վրացական),երկու սինագոգ(կանգուն է մեկը) և մեկ մզկիթ(կառուցվել է թուրքական տիրապետության ժամանակ, այժմ գտնվում է գավառային թանգարանի տարածքում-մախկին Լոմսի բերդը)։ Շրջանի 15 հայկական գյուղերից 7-ում այժմ կան եկեղեցիներ։

Կենտրոնական եկեղեցին՝ Կարապետ սրբազանի նստավայր Սբ.Ամենափրկիչն էր, որը ծնափոխված է և ծառայում է որպես վրացական քանակի Սպայի տուն։

Շրջանում կանգուն կամ կիսավեր վիճակում կա մոտ 100 հայկական պատմաճարտարապետական կոթող։

Քաղաքում գործել է 7 հայկական կրթօջախ (այսօր միայն մեկն է գործում)։ Ամենամեծը՝ Կարապետյան ուսումնարանը, Թիֆլիսի Ներսիսյան վարժարանից հետո, երկրորդն էր Անդրկովկասում։

20-րդ դարի սկզբից գործել է տպարան։ Տարբեր ժամանակներում տպագրվել է 5 հայալեզու թերթ, ամսագիր։

Ախլցխայի հայկական թատրոնը ստեղծվել է 1860թ.։ Ախլցխայի բեմում հյուրախաղերով հանդես են եկել Պ.Աղամյանը, Սիրանուշը, Վ.Փափազյանը և հայ բեմի այլ երախտավորներներ։ Հետագայում մինչև 80-ականների կեսերը գործել է մշակույթի տան հայկական թատերախումբը։

Ախլցխայում են ծնվել երկու տասնյակ ակադեմիկոսներ (Հ.Մանանդյան, Ս.Սալխասյանց, Բ. և Վ. Ֆանաբջյաններ, Հ.Ղանալանյան, Ա.Աղամբեկյան, Մ.Կասյան և ուրիշներ), երկու տասնյակից ավել գիտության դոկտորներ, նկարիչներ՝ Վ.Սուրենյանցը, Հ.Կոջոյանը, Վ.Գայֆաբջյանը, «Հայաստանի տիտակ» Լուսինե Ջաբարյանը, հայտնի ռեժիսորներ Կ.Ավարյանը, Վ.Վարդանյանը, դերասաններ Կ. Խաչվանքյանը, Շ.Ղազարյանը, դարասկզբի ականավոր զորավարներ Ա.Սուրյանը, Օ.Ղասաբբաշյանը, դեր-ծովակալ Ա.Սաղոյանը, տոհմիկ գինագործ Չիֆթալարյանները, կաթոլիկ եկեղեցու ակնառու հոգևորական կարդինալ Գ.-Պ.Աղաջանյանը, և բազում այլ համաժարեղ մարդիկ։

Դարեր շարունակ, նույնիսկ երբ դեռևս բերդաքաղաք էր, Ախլցխան միշտ եղել և մնացել է հայաշունչ, հայադրոշմ և մեծամասամբ հայաբնակ քաղաք։ Երբ Ախլցխան կազմել է Հայոց Արտաշիսյան դինաստիայի թագավորության Գողերծական վարչամիավորը, երբ այն

Վախուշտի բազավորի օրոք միացվել է Կոաց բազավորությանը, երբ երեք դար շարունակ եղել է ազատ իշխաններով կառավարվող՝ անկախություն ձեռք բերած, «Իշխանաց երկիր», երբ եղել է Օսմանյան կայսրության ներքո, Ռուսական կայսրության կազմում, Մենչևիկյան Վրաստանի խարխուլ կազմում (որը, ի դեպ, Ախլցխան հանձնեց Թուրքիային) և նույնիսկ խորհրդային Միության կառավարման 70 տարիներին, բնակիչների մեծամասնությունը եղել են հայեր. ոչ միայն հայ առաքելական եկեղեցու հետևորդներ, այլ նույնիսկ հունադավան, կաթոլիկ և վրացախոս հայեր:

1829թ. Ադրիանապոլսի պայմանագրից հետո, Կարինի /Էրզրում/ հոգևոր առաջնորդ Կարապետ Արքեպիսկոպոս Բագրատունու առաջնորդությամբ, Կարնո նահանգից Ախլցխա, Ախալքալաք և շրջակա տարածքների վերաբնակեցումից հետո բնակչության գերակշռող մասը եղել է հայ առաքելական եկեղեցու հետևորդ: Ախլցխան, շնորհիվ հայ շինարարների և վարպետների, պահպանել է հայկական ճարտարապետության շունչն ու ոգին: Փոցխով գետի աջ ափը, քաղաքի ավելի նոր համարվող մասը, որը այսօրվա Ախալցխայի 70 տոկոսն է կազմում, հիմնադրվել և ամրողջությամբ կառուցվել է Կարինից տեղափոխված հայերի ձեռքով: Երբեմնի հայադեմ այս քաղաքը պատմական մեր «ոխերին» բարեկամ վրացիների անկախացումից հետո, այդ երկրի կառավարության հետևողական անտարբերության արդյունքում, սկսել է դիմափոխվել և դառնալ վրացադեմ:

Դարերի ընթացքում առաջին անգամ է, որ Ախլցխայի բնակչության մեծամասնությունը հայեր չեն. համոզվելու համար ընդամենը կարելի է հետևել տարբեր ժամանակներում բազմազան աղբյուրների կողմից ներկայացվող դեմոգրաֆիական վիճակագրությանը:

Ըստ Ս. Եփրիկյանի պատկերազարդ բնաշխարհիկ բառարանի/1903թ./ 1833թ. տվյալներով Ախլցխայում եղել են.

Տեղաբնակներ՝	Հայ կաթոլիկ	385 տուն
	Հայ առաքելական	26 տուն
	Վրացի	44 տուն
	Հրեա	117 տուն
	Մահմեդական	24 տուն

Կարինից վերաբնակվածներ՝

Հայ կաթոլիկ	130 տուն
Հայ առաքելական	1542 տուն

Ընդհանուր՝ 2266 տուն, որից 2081-ը՝ հայ:

Ախլցխայի մշտական բնակիչների 1873թ. վիճակագրության պատկերն են ներկայացնում ռուսական «Օբզոռ» հանդեսի 1878թ. օգոստոսի 21-ի թիվ 222-ի համարում տպագրված հետևյալ տվյալները /հողվածի հեղինակ՝ Ի. Սեզալ/:

Հայ	10702
Հրեա	1972
Վրացի	364
Ռուս	138
Հույն	57
Մահմեդ.	30
Լեհ	2

Ընդհանուր՝ 13265 հոգի, որից 10702-ը՝ հայեր են:

«Կովկասի տեղեկանքների և տոհմերը նկարագրող փաստաթղթերի հավաքածուն» 1889թ. ներկայացնում է հետևյալ թվերը: Փակագծերում նշված է մշտական բնակիչների թիվը:

Ըստ ազգերի		Ըստ հավատքի	
Հայ	10560 /8502/	Հայ առաքելական	9693 /7904/
Վրացի	2969 /2239/	Հայ կաթոլիկ	3032 /2382/
Հրեա	2302 /1655/	Հուդայական	2302 /1655/
Ռուս	154 /46/	Ռեդդափառ	963 /506/
Այլք	238 /58/	Այլ հավատքի	233 /53/

Ընդհանուր՝ 16223 մարդ, որից 10560-ն ըստ ազգությանը՝ հայ, իսկ ըստ հավատքի՝ 9693 հայ առաքելական և 3032 հայ կաթոլիկ, 12725 հայ:

Այս թվերը թույլ են տալիս ենթադրելու, որ վրացի համարվողների մեծամասնությունը հայ կաթոլիկներ են:

Իսկ ըստ «Հայկական սովետական հանրագիտարանի»՝ 1893թ. Ախալցխայում եղել է 15000 բնակիչ, որից 12495-ը՝ հայեր: 1900թ. 16116 բնակիչից 13000-ը հայեր են եղել:

Անկախացումից հետո Վրաստանի կառավարության կողմից հետևողականորեն իրականացվող հակահայկական քաղաքականությունը տվել է իր պտուղները: Քաղաքի հայ բնակչության մեծամասնությունը վաղուց արդեն Ռուսաստանում է կամ հեռավոր այլ երկրներում, իսկ հայկական գյուղերը արդեն վերածվել են ծերանոցների:

Վրացական ռիսերիմ բարեկամությունը խոր արմատներ ունի: Ղառասկզբին անդրկովկասյան հանրապետությունների անկախացումից հետո Ախլցխան (օգտվելով Հայաստանի ծանր կացությունից) միացվեց Վրաստանին, իսկ Ախալքալաքը՝ Հայաստանին, չնայած դրանք բնակլիմայական, աշխարհագրական մեկ միավորի անքակտելի մասեր են: Ըստ հին պատմիչների՝ Վրաստանի սահմանները սկսվել են

կոլեկտիվից, վերջացել Մեսխյան Լեոնաշոբայով, որով և այն բաժանված է եղել Ախլցխայից: Վրաստանի մենչնիկները Ախլցխան հանձնեցին Թուրքիային և միայն տեղի հայ քաջերի հերոսական կռվով թուրքերը դուրս բշվեցին գավառից (քաղաքագլուխը և ինքնապաշտպանության կազմակերպիչը Ջորի Ջորյանն էր):

Հայահալած քաղաքականությունը շարունակվեց ստալինյան բռնատիրության տարիներին: Մեսխից՝ Ախլցխայի գավառից, արտաքսված թուրքերի բնակավայրերը վերաբնակեցվեցին Վրաս-տանի տարբեր շրջաններից բերված վրացիներով, և դարասկզբին գավառի 7-10 տոկոս կազմած վրացիները միանգամից կրկնա-պատկվեցին-եռապատկվեցին: Աստիճանաբար բոլոր պաշ-տոնյա հայերին պաշտոնագրելը նախ հանգեցրեց հայկական դպրոցների ռուսականացմանը, հետագայում՝ վրացականացմանը (ռուսական դպրոցների աշակերտների 90 տոկոսը հայ երեխաներ էին):

Խորհրդային երկրի փլուզումից հետո նրանք դարձան ավելի սանձարձակ և 1989թ. պատրաստ էին հռչակել բոլոր հայերին՝ հայկական Սբ. Նշան եկեղեցին վերաբացելու և ապրիլի 24-ին եղեռնի զոհերի հիշատակին նվիրված հոգեհանգստի պատարագն այնտեղ կատարելու ցանկության համար: Ձիմված վրացիներ էին եկել Վրաստանի տարբեր շրջաններից: Մեր իշխանավորների և կաթողիկոսի ներկայացուցչի կրավորական-բարեկամական և հաշտվողա-հարմարվողական, հնազանդողական ճառերին, խնդրանքներին լսած հայերը մեկ շաբաթվա ընթացքում զրկվեցին իրենց աշխատատեղերից: Եվ ոչ միայն պաշտոնյաները:

Պարադոքսալ կհնչի, բայց հայ եկեղեցիների ամենամեծ եղեռնը աշխարհում իրագործվել է ոչ Բաքվում և ոչ էլ Ստամբուլում: Թբիլիսիի 40-ից ավել հայկական եկեղեցիներից այժմ միայն 2-ն են մնացել, մնացածը քանդվել են կամ ձևափոխվել՝ վրացականի (ինչը ավելի հեշտ է քան մզկիթի վերածելը, զուտ ճարտարապետական նմանության պատճառով):

Եվ այս համատարած արտագաղթի պայմաններում հատկանշական է վրացիների ներգաղթը (իսկ հայերի արտագաղթը արդեն սարսափեցնող մասշտաբների է հասնում):

«Ռիտերին» բարեկամության հետևանքների մասին ճիշտ պատկերացում կազմելու համար բերենք միայն հայկական եկեղեցիների և դպրոցների քանակային տարբերությունը հայաթափ «Իշխանաց երկրում» (Ախլցխա) 20-րդ դարի սկզբին և վերջին:

Պարասկզբին Ախլցխայում գործող հայկական 9 եկեղեցուց (որից 6-ը՝ առաքելական) գործում է միայն մեկը՝ ամենաառնչուքը, որը, ճարտարապետական առումով, նման չէ եկեղեցու և ոչնչով չի տարբերվում սովորական տնից: Փոխարենը 19-րդ դարի հոյակերտ Սբ.Նշան եկեղե-

ցին, որ տեղակայված է քաղաքի ամենագեղատեսիլ բլրի վրա, վրաց իշխանավորներն ու կաթողիկոսը չեն թողնում վերաբացել՝ շարունակելով խորհրդային իշխանությունների եկեղեցահալած, այժմ արդեն բացառիկ հայահալած քաղաքականությունը: Ներկայումս գործում է միայն մեկ հայկական դպրոց՝ դարասկզբի 7-ի փոխարեն, որոնցից մեկը՝ Կարապետյան ուսումնարանը, Թիֆլիսի Ներսիսյան վարժարանից հետո, երկրորդն էր Անդրկովկասում (հիմնադրվել է դեռևս 1830-ին):

Այժմ գործում է վրացական 4-5 դպրոց. դարասկզբին հայկական դպրոցներից բացի ոչ մի այլ դպրոց այստեղ չի գործել:

Հայաստանի կառավարությունը, Վրաստանի հոսանքազրկված հայկական շրջաններին էլեկտրական սնուցում ապահովելու մտադրությամբ, սկսել է նոր գիծ անցկացնել: Պարզվում է, իբր տեխնիկական խոչընդոտների պատճառով սնուցումը կմատակարարվի մինչև Ախալքալաք, իսկ Ախլցխան կշարունակի խարխափել մթության մեջ: Որը ոչ միայն չի կանխի, այլ կշարունակի խթանել քաղաքի հայաթափմանը:

Եթե նույնիսկ պատմական ոչ մի փաստ չքննարկվի, մեր իշխանավորները պետք է հաշվի առնեն, որ հանրապետության սահմաններին հարող միակ հայաբնակ տարածքները Ջավախքն ու Մեսխքն են, այսինքն՝ Ախլցխան, և որ ռազմավարական առաջնահերթություն է այդ կարևորագույն շրջանի հայաթափման կանխումը: Սակայն պարզվում է՝ մեր կառավարության ռազմավարությունը մշակող այրերը, առավել «խելացի» գտնվելով, վարում են այլ քաղաքականություն և լուծումներ են գտնում այլ ռազմավարական առաջնահերթությունների համար: Վերջին երկու տարիներին Ախլցխայից շուրջ երկու տասնյակ ընտանիք վերաբնակեցվել է Ֆիզուլու շրջանի Ղաջար գյուղում (հետաքրքիր քաղաքականություն է՝ դեմից պոկված լաթով հետևի ամոթատեղը ծածկելը):

Եվ այսքանից հետո մնում է կռահել՝ միայն վրացիների՞ մեջ ունենք «ոխերիմ» բարեկամներ, թե՞ նրանք առավել մեր կառավարության մեջ են:

Ո՞րն է ելքը՝ այս իրադրությունից դուրս գալու, ինչպե՞ս կարելի է այս հայաշունչ քաղաքը փրկել դիմազրկումից: Ջանի դեռ քաղաքական կամ ռազմական լուծումների համար բարենպաստ ժամանակներ չեն եկել, Ախալցխայի հայաթափության կանխման գրավականը տնտեսական բարենպաստ պայմաններ ստեղծելն է: Ախալցխայի համար օրվա հրամայականը թեթև արդյունաբերության և այլ ոլորտների մինի գործարանների հիմնադրումն ու շահագործումն է, որով կստեղծվեն նոր աշխատատեղեր: Աշխատանք և օրվա հացը հայթայթելու մտահոգությունից ձերբազատված հային մնում է վերադարձնել պապերի հայրենասեր շունչն ու ոգին, և նա երբեք չի լքի իր հայրենի-

քը: Այս է միակ ելքը, որով կարելի է պայքարել Ախլցխայի հայաթափության դեմ:

Սթափվենք, քանի դեռ Ախլցխան հոգեվարքի մեջ է, քանի դեռ իրադրությունը ենթակա է բարեփոխման: Եվ չմոռանանք, որ Հայաստանի Հանրապետությունից արտագաղթած յուրաքանչյուր հայ ցանկացած պահի կարող է վերադառնալ, իսկ Ախլցխայի մեր «բարեկամները» թույլ չեն տա մեր հանդեպ այդպիսի շռայլություն:

Զի կարելի անտարբերությամբ և, ինչու չէ, նաև աջակցությամբ ավերել բազում հանճարներ ծնած բնօրրանը (ինչպես կարելի է հանճար ծնող արգանդը մտածված ամլացնել): Թույլ չտանք, որ Ախլցխան վերածեն նոր խոջիվանքի (համանուն եկեղեցին և գերեզմանոցը հողին հավասարեցնելուց հետո, այնտեղ նոր վրացական մայր եկեղեցու հիմքերը օծել են Վրաց կաթողիկոս Իլյա երկրորդն ու նախագահ Շևարդնաձեն):

Մենք իրավունք չունենք պարարտ հող ստեղծելու վրացական նոր օծումների համար, չպիտի թույլ տալ, որ հազարամյակների ստեղծածը ոչնչացվի տասնամյակում:

«ՆԱԽԻՋԵՎԱՆ» Մարտ 2001թ. #19

Голос Армении 20 июля 2000г. #78

Еркрамас (Краснодар) август 2000г.

#7

ՎԵՐԱԴԱՌՆԱՆՔ ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՐԻ ԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻՆ

«Պարեց Սասունն ու ողջ աշխարհը հասկացավ, որ պար չէ սա, այլ մի երկրի քաջ պատմություն...»։ Էմինյան այս տողերն էի հիշում գրույցին նախապատրաստվելիս: Հիրավի, չափազանց խոսու՜մ ու արտահայտիչ է պարը: Հնուց ի վեր մարմնի շարժումների միջոցով մարդն իր հոգեկան ապրումներն է արտահայտել, իր խռովքն ու ուրախությունը, իր հույզերը: Հարուստ ու բազմաժանր է հայոց պարը: Ունեցել ենք աշխատանքային, ռազմական, իշխանական, վիպական, ծիսական, անգամ սգո պարեր: Իսկ ի՞նչ և ի՞նչպես ենք պարում այսօր, որքանո՞վ ենք անադարտ պահել դարերի ու հազարամյակների խորքից եկող մեր պարը: Այս հարցերի շուրջ էլ գրույցի ենք հրավիրել «Կարին» ազգագրական պարերի համույթի հիմնադիր Գագիկ Գինոյանին:

Քարեբախություն է, որ մենք ունեցել ենք այնպիսի երախտավոր, ինչպիսին էր Սրբուհի Լիսիցյանը: Նրա պարային գրառումների շնորհիվ գրանցվել ու բառիս բուն իմաստով փրկվել են բազմաթիվ

պարեն: Յետագայում այդ շնորհակալ գործը շարունակել են Վահրամյան Արիստակեսյանը, Չայրիկ և Մարո Մուրադյանները:

-Դուք խոսում եք ազգագրական պարերի մասին: Ինչո՞վ են տարբերվում ազգագրական պարժողովրդական պար հասկացությունները:

-Տեսականորեն տարբերությունը պետք է լինի բեմականացման մեջ: Ազգագրական պարի շարժումները, քայլերի առանձնահատկությունները գործածելով, առանց դրանք աղճատելու, պետք է համապատասխանեցնել բեմին, ստեղծել միզանցեցներ, պարային խճանկարներ: Մինչդեռ իրականում գեղեցիկ բեմադրություններ իրականացնելու պատրվակով ձևափոխվել, ոչնչացվել են շատ շարժումներ, ներմուծվել՝ օտարածին, հայ պարին անհարկի շարժումներ, դրանով իսկ հեռացրել մեր պարը ազգային ակունքներից: Ժամանակին Կոմիտասին իր «Չայ գեղջուկ պարը» հոդվածում գրել է. «Չայկական պարի ամենաբնորոշ առանձնահատկությունները գիստային (զսպանակավոր) շարժումներն են և կիրք առաջացնող շարժումների բացառումը»: Իսկ հիմա ի՞նչ է կատարվում: Ավելացնեն մակ, որ սովետական իշխանության տարիներին էլ շատ շարժումներ ներմուծվեցին բալետից: Եվ այժմ մեր ժողովրդական պարարվեստը ավելի շատ «ժողովրդական բալետ» է հիշեցնում, քան ազգային պար: Մինչդեռ հանդիսատեսն իր և բեմի վրա ներկայացվող պարերի միակ տարբերությունը պետք է տեսնի տաղանդավոր բեմականացման և ոչ թե շարժումների մեջ:

-Այդուհանդերձ, մեր պարախմբերը մեծ հաջողություն են վայելում օտար բեմերում:

-Ըստ իս, դա մեծապես պայմանավորված է սփյուռքահայ գաղութների առկայությամբ: Օտար անապատում ծառաված մարդը այնքան էլ ուշադրություն չի դարձնում ջրի մաքրության, զուլալության վրա/ես համոզված եմ, որ պարի հետ պետք է վարվել այնպես, ինչպես Կոմիտասը՝ հայ երգի հետ: Պետք է վերստին շրջել Չայաստանի բոլոր անկյուններում, լինել Արցախում, Զապադնում, Ախլցխայում, մեր պարային գոհարները պահպանող ծերերից մեկ անգամ ևս գրառել պարերը, մաքրել-բյուրեղացնելով և լավագույնս բեմականացնելով՝ վերադարձնել իր իսկական տիրոջը՝ ժողովրդին:

-Արդյոք անադարտ մնացած, օտարամուտ տարրերից մաքուր պարը չի՞ կորցրել իր գրավչությունը:

-Ինքս տարբեր համայնքների կազմում («Ակունք», «Վան», «Անդոկ») մասնակցել եմ միջազգային չորս փառատոների: Եվրոպական տարբեր երկրներում մենք ներկայացրել ենք հայ պարը, և բոլորը հիացմունքով են ընդունել մեր «Յարխուշտան», «Իշխանապարը», ազգագրական մյուս պարերը: Թեպետ դրանք հիմնականում բեմականացված չեն եղել: Գաղտնիքը մեկն է. պարել ենք ազգային ոգու

այն մղումով, որն ամփոփված է հազարամյակների քննությունը բռնած մեր պարբերի անաղարտ շարժումների մեջ: Հիմնական սկզբունքը հո-գու հույզը մարմնով, շարժումներով բնականորեն վերարտադրելն է: Մինչդեռ մեր շատ պարուսույցներ ստեղծագործում են մյուսներից տարբերվելու դրոշմամբ: Այժմ տարածված է տարբեր պարերից մի քա-նի քայլերի կույտ ստեղծելը, նրա անվանը սեփական անունն էլ կպցնելով՝ պարին նոր անուն տալը: Հավատացնում են, որ մեր պարը կարող ենք բեմադրել նորովի՝ հաղորդելով նոր որակ, նոր գրավչություն: Միգուցե մեր հանճարն է տկար, բայց, վստահաբար, հայ պարը այդ հնարավորությունն ունի:

-Ռիթմն արմատներին վերադառնալով պիտի դիմավորենք մեր պարի վաղվա օրը:

-Մենք մեղանչել ենք հայ պարին բնորոշ մի քանի սկզբունքների դեմ: Պարը ամենապահպանողական արվեստն է, որ շատ դանդաղ է ենթարկվում փոփոխության: Կտրել ենք արմատները, փորձում ենք մի կերպ կանգուն պահել երերացող ծառը և դեռ ուզում ենք, որ պտուղ տա: Այսօրվա հրամայականն է վերադառնալ այդ արմատներին: Պարային շարժումները, նրանց ոճային մեկնաբանությունները պետք է բխեն հոգուց և համապատասխանեն տվյալ պարի ոգուն: Պարարվեստը դերասանական վարպետություն է պահանջում: Ամեն առանձին պարի մեջ անհրաժեշտ է կերտել ռանչպարին, իշխանին, նորասպա-կին, ազգի զինվորին և այլն: Բայց այն, ինչ դերասանը հանդիսատես-սին փոխանցում է ամբողջ ներկայացման ընթացքում, պարողը պետք է ներշնչի ընդամենը մեկ պարի ընթացքում: Պիտի հիշենք նաև, որ ա-մեն տարածաշրջանի պար ունի իր ուրույն ոճային ձեռագիրը, բացահայտում է այդ տարածքի մարդկանց ներաշխարհի առանձնահատկությունները:

Զի կարելի Սասունի պարը ներկայացնել Համշենի պարերի, Ձանգեգուրի պարը՝ Լոռվա պարերի ոճով: Ստացվում է մոտավորապես այն տպավորությունը, երբ գյուլներցին խոսում է վանեցու բարբառով: Ցավոք սրտի, մեր շատ «պարագետներ» չեն գիտակցում այս նրբությունները: Արդյունքում բեմադրված պարերից շատերը անճաշակության ծնունդ են: Հայ պարի մեծ երախտավոր Վ.Արիստակեսյանից հետո բոլոր մասնագետները մեր պարը այս կամ այն չափով հեռացրել են ակունքներից:

Մենք Կոմիտասն էլ ասել. «Պարը արտահայտում է յուրաքանչյուր ազգի քաղաքակրթության աստիճանը»: Արդյո՞ք այդպես է այսօր: Այն պարը, որ պարում է ժողովրդի մի փոքր մասը, այն էլ աղճատված ձևով, չի կարող արտահայտել այդ ժողովրդի քաղաքակրթության իրական աստիճանը: Մենք պետք է պարենք մեր ազգային, անաղարտ պահպանված պարերը, քանզի պարը նաև ազգային գաղափարախոսություն է: Ոչ միայն պարի, այլև ցանկացած ոլորտի վաղվա օրը այսօր է կերտվում: Վստահ են, որ բազմաթիվ մաքառումների գնով մեր ազգային պարը նոր երկունք է ապրելու:

НУЖЕН ЭТНОГРАФИЧЕСКИЙ ТЕАТР

“Я ОЧЕНЬ БОЮСЬ, ЧТО ЗАВТРА ТАНЕЦ СТАНЕТ ГРАБОМ”. Эти слова Гагика Гиносяна, руководителя детско-юношеского танцевального ансамбля “Цовак” и этнографического ансамбля песни и пляски “Карин” проникнуты глубоким беспокойством за судьбу национального танца и как нельзя лучше характеризуют его сегодняшнее состояние.

Выступая более 15 лет на различных сценах в качестве танцора в составе этнографической группы “Ван” под руководством Айрика Мурадяна, а затем в группах “Акунк” и “Андок”, и гастролируя по всему миру, Гагик Гиносян добился немалых успехов на этом поприще, став лауреатом 4-х различных международных премий. Однако слава не вскружила голову танцору. Будучи патриотом, Гагик с 1996г., решил заняться возрождением этнографических танцев на основе не только практического, но и научного подхода.

- Что послужило толчком к изучению этнографии народных танцев?

- Впервые на сцену в качестве танцора я вышел в 1987г. в составе группы “Ван”. Благодаря моему педагогу Айрику Мурадяну, прекрасному знатоку национальных танцев, человеку, который всегда оставался верен делу сохранения этого вида искусства, я изучил десятки фольклорных танцев различных регионов Армении. Будучи корнями из Карина (Эрзрум), я заметил, что у нас в репертуарах ансамблей народной пляски отсутствуют танцы жителей этой области. Тогда я задумал более детально изучить танцы эрзрумцев. При поддержке научных сотрудников Института этнографии и истории Армении кандидата наук Жени Хачатрян и доктора наук Эммы Петросян я овладел наукой составления кинетограмм — записей танцевальных движений.

- Кинетограмма — это что-то новое в танцевальном искусстве?

- Отнюдь. Основополжником кинетографии в Армении была Србуи Лисициан. Благодаря ее научным трудам удалось сохранить немалое число народных танцев с присущими каждому из них элементами. В дальнейшем эту исторически важную работу продолжили танцеведы Ваграм Аристакесян, Айрик и Маро Мурадяны. Занявшись кинетографией, я понял, что, лишь имея глу-

бокие познания в этой области, возможно научное изучение искусства танца, а также проведение собирательных работ. На основе записей, сделанных десятки лет назад Србуи Лисициан, а в дальнейшем Женей Хачатрян, я, выступая еще в составе ансамбля "Акунк", осуществил постановку 5-6 каринских танцев, а в 2000г. начал их собирать.

Так как в Армении нет мест компактного проживания эрзрумцев, я отправился в Грузию, где в Ниноцминда, Ахалкалаки и Ахалцихе еще остались жители Карина. Перебираясь из села в село, я буквально выискивал коренных эрзрумцев старшего поколения, которые могли воспроизвести танцы своего региона. Я также при помощи небольшой видеокамеры отснял бабушек и дедушек, с удовольствием отплясывающих каринские танцы, и собрал своеобразную видеотеку, благодаря которой удалось сохранить не только танцевальные шаги и движения, но и характерный для региона стиль. Результатом проведенной работы явилось то, что я уже записал и восстановил около 20 каринских танцев, большая часть которых вошла в репертуар основанных мною этнографических ансамблей "Карин" и "Цовак". Однако моих личных средств недостаточно для того, чтобы заняться профессиональным изучением этнографических танцев. Нужна хотя бы техническая поддержка извне: нормальная видеокамера, видеокассеты, транспортное средство, на котором можно было бы разъезжать по районам Армении и заниматься сбором материала. Я неоднократно обращался в различные инстанции и к разным предпринимателям с просьбой помочь в работе по изучению национальных танцев, однако мой голос так и не был услышан.

- Каков состав ваших танцевальных групп?

- "Цовак" - это детско-юношеский ансамбль, в котором обучаются подростки. К сожалению, эта группа временно не действует из-за отсутствия танцевальных костюмов - таразов. Для ансамбля же "Карин", в составе которого выступают танцоры в возрасте от 14 до 37 лет, уже сшито 15 таразов и имеется ткань еще для трех национальных костюмов. К сожалению, обучаться танцам к нам приходят дети неимущей части населения, однако всех их объединяет большая любовь к национальной культуре. Этим и продиктовано то, что уроки в моих группах проводятся бесплатно и преследуют цель приобщить желающих к искусству исконно армянского танца.

- Вы изучаете только танцы своих эрзрумских предков?

- С 2001г. я занялся возрождением 8-ми танцев, записанных еще в начале века Комитасом. Эти танцы, представляющие собой часть обрядовых свадебных плясок жителей Апаранского района, наряду с 9-ю свадебными народными песнями, сохраненными Комитасом, являются самой неосвященной областью его деятельности. Помимо этого, в репертуаре ансамбля "Карин" имеются и танцы жителей Муша, Сасуна, других регионов Армении.

-В чем отличие этнографических танцев от народных?

-Чисто визуальное отличие состоит в том, что этнографические танцы обязательно должны иметь вид сценической постановки. Используя движения этнографических танцев, особенности танцевальных шагов, необходимо создать тематические мизансцены. У нас же под видом театрализации танца национальный танец отдалялся от своих истоков. Чтобы избежать этого, необходимо при постановке сохранять шаги каждого танца и не допускать привнесения в него элементов не только плясок других народностей, но и других армянских танцев. В репертуаре моих ансамблей уже есть 5-6 танцевальных постановок, очищенных от чужеродных элементов.

- Вы считаете, что проведение подобной "чистки" – главное условие возрождения национального танца?

- Не совсем. Завтрашний день армянского танцевального искусства и отечественной этнографии я связываю с созданием этнографического театра. Представление танца того или иного народа в качестве отдельного концертного номера выпадает из общего контекста, т.е. исполнение танца вне характеризующей его среды и той атмосферы, в которой он родился, не позволяет танцору полностью прочувствовать то, что он показывает зрителю. В этнографическом театре же, прежде чем воспроизвести, например, трудовой танец, при помощи соответствующих сценок можно создать соответствующую атмосферу, или перед боевым танцем со сцены может прозвучать патриотическая речь. В моих группах, прежде чем ученики выходят на сцену, проводится доскональное объяснение истории и философии того или иного танца, его смысла и причин возникновения. Если танцор не понимает разницу между боевым танцем и свадебным, или праздничным и траурным, то он не сможет правильно воспроизвести даже танцевальные шаги и движения, не говоря уж об образе героя, чью партию он исполняет.

- Значит, спасение национального армянского танца – в создании этнографического театра?

- Сегодня стало модным отдавать детей в различные танцевальные студии, в которых мальчики и девочки обучаются современным, латиноамериканским или классическим танцам. Быть может, в этом не было бы ничего плохого, если бы наши подростки наряду с самбой или рэпом знали, как танцуют кочари или иной армянский танец. А ведь именно с познания собственного национального искусства закладываются основы воспитания патриотизма.

Этнографический театр даст новую жизнь всему фольклорному искусству и возродит интерес подрастающего поколения ко всему национальному. Мы провинились перед армянским танцевальным искусством, пытаемся удержать подрубленное дерево, да еще и ждем, чтобы оно давало плоды. Веление же сегодняшнего дня - вернуться к истокам и, возродив этнографические танцы армян, вернуть их народу.

Беседу вела Магдалина Затиакян

"Голос Армении" - #107, 25 сентября, 2003г.

ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԳՐԱԲԱՐ

ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ երաժշտական - երաժշտության և ընդհանուր ազգագրության ճյուղ: Ուսումնասիրում է ժողովրդական երաժշտական ստեղծագործությունը, երաժշտական կենցաղը պատմական զարգացման ընթացքում: Հայ երաժշտական ազգագրության հիմնադիրը Կոմիտասն է: /ՀՀ-ի, էջ 56/

Երաժշտական ազգագրությունը (այսուհետ ազգագրություն), որ շատ ավելի կարճ պատմություն ունի, քան իր ուսումնասիրելիք առարկան, աստիճանաբար վերածվում է գրաբարի: Այսինքն՝ հազարամյակների ստեղծագործական ճանապարհ անցած ժողովրդական երգն ու պարը, որոնք բնորոշել են ոչ միայն մեր ազգային ծիսակարգը, այլ նաև դարերի ընթացքում մեր ժողովրդի վարած կենցաղը, արտացոլել իր մեջ նաև մեր բնության բազմազանությունը, մեր ժողովրդի պատմության բազում դրվագներ և էպիկական հերոսներ, համազգային և անհատական ողբերգություններ, և մեր ժողովրդի այլևայլ բնութագրեր, վերածվում է գրաբարի՝ օտարվում է ժողովրդից և մնում հասկանալի մասնագետների մի փոքր հատվածի համար:

20-րդ դարի սկզբին իրականացվածը նաև մշակութային ցեղասպանություն էր, և կիսով չափ խեղճած և գրեթե ամբողջությամբ տեղահանված մի ազգ մեծագույն ցանկության դեպքում իսկ չէր կարող պահպանել մշակույթը նմանատիպ խեղդումից: Բայց դա չարիքի փոքրագույնն էր, և դրան հետևեց հայ ազգային մշակույթի խորհրդային (սովետական) ցեղասպանությունը, ազգային մշակույթը ընդհանուր՝ արհեստականորեն ստեղծված խորհրդային մշակույթի կաղապարների մեջ «խցկելու» գործընթացը: Այսինքն՝ ցեղասպանությունից հրաշքով մազապուրծ ազգային արվեստի պատառիկների վերջնական ապագայնացումը:

Այդ արհավիրքներին էլ կարողացանք դիմակայել. ինչպես միշտ, ամբողջ մի ազգի առաքելությունը ստանձնեցին հայրենամվեր մի քանի անհատներ:

20-րդ դարի երկրորդ կեսի այդ առաքելությունը իրենց ուսերի վրա կրեցին Հայրիկ Մուրադյանի, Վահրամ Արիստակեսյանի և Արրուհի Լիսիցյանի նման մշակութային գաղափարախոսները: Եվ ժողովրդի ծոցից ելած ազգային երգի պարի հազարավոր անաղարտ մոուշներ փրկվեցին վերոնշյալ անհատների և նրանց փոքրաթիվ հետևորդների ինքնուրաք ջանքերի շնորհիվ:

Անցան ամենակուլ, ամեն ազգային փոշիացնող ու կեղծող, հաճախ նաև պղծող խորհրդային ժամանակները, և մեր ընտրյալ գավակների արյան շնորհիվ կրկին Հայոց հողի վրա ծածանվեց անկախության դրոշը:

Բայց արի ու տես, որ անկախության ժամանակաշրջանը առավել ամենաթողության ժամանակաշրջան է: Եվ հաճախ բազում պետական այրերի շնորհիվ ազգային այլասերման ժամանակաշրջան, երբ քաջալերվում է ամեն մի օտարամոլ և «կիսաազգային» մշակութային վայրահաչումներ, ամեն մի ազգային ավելի ծաղրվում, քան քաջալերվում են, և ավելի քան դիտվում որպես հետամնացության դրսևորում: Նաև մեր մշակութային գերատեսչությունների վարած մշակութային քաղաքականությունը ավելի շատ կիսաազգային է, որը նույնքան վատ և նույնքան մոլորեցնող է, ինչքան կիսասուտը:

Եթե պետական ներդրումներ մշակույթի մեջ կատարվում էլ են, ապա հաճախ արվեստների կոսմոպոլիտ (որը նույն է, ինչ դեմք չունեցող, իսկ տառացիորեն՝ կեղծ արվեստը) տեսակների, իսկ երբեմն դասական արվեստների մեջ:

Մոռանում ենք, որ միգուցե և աշխարհին ազգը ներկայացնելու լավագույն ձևը դասականն է (իհարկե, զուտ ազգային դասականը), բայց իրական դասական մշակույթ ունենալու համար պետք է ունենալ հզոր ժողովրդական արվեստ, որից էլ պետք է ծնվի և պետք է սնվի դասական արվեստը:

հսկ մենք փորձում ենք պշխարհին ներկայանալ ջազով(ուր էր թե գոնե Արտեմի Այվազյանին վայել հայաշունչ ջազով ներկայանայինք) և աշխարհը հեղեղած անորակ պոպ երաժշտության միջազգային ստանդարտներից շատ ավելի ցածրորակ հայ պոպ երաժշտությամբ:

Կճուճից կաթը հորդելուց առաջ այն պետք է ներսում դատարկ տեղերը լցնի և ապա նոր հորդի: Առանց լցվելու հորդում է միայն ճաք տված կճուճը, ինչպիսին է ըստ երևույթին, մեր այժմեական արվեստը:

Մեր ազգային ինքնությունը, մեր տեսակը պահպանելու համար մեզ անհրաժեշտ է ավելի լցված լինել ներսում, քան մտածել դրսի մասին: Երբ մենք զերծ լինենք սնամեջությունից, դրսից էլ ավելի նկատելի և ընկալելի կլինենք:

Գրոշ Հարոժի այն արվեստը, որը ազգ չի կերտում և որը ազգ չի պահպանում:

Վերադառնանք գրաբար դարձող մեր ազգագրությանը: Եթե այն չվերադարձվի մեր կենցաղ, եթե չփորձվի այն կրկին դարձնել ամբողջ ժողովրդի հարստությունը՝ թողնելով նորից որպես անհատների առաքելություն, այն ոչ միայն դատապարտված է դառնալու գրաբար, այլ նաև ոչ հեռավոր ապագայում կվերածվի անտապան մի շիրմաքմբի: Հետո շատ ավելի բարդ է լինելու շիրմաքմբի տակ փտողի իրական ինքնությունը պարզելը, քան այժմ դեռևս հոգեվարքի մեջ գտնվող ազգագրությունը փրկելը:

Դժվար թե այս ապագայնացող, կիսաալյասերվող հասարակությունը նոր Կոմիտասներ ծնի, որը հերթական անգամ փրկի մեր մշակույթը՝ դրանով իսկ փրկելով մեր տեսակը:

Կոմիտասի, Հայրիկ Մուրադյանի, Վահրամ Արիստակեսյանի, Սրբուհի Լիսիցյանի և մյուսների փրկած ազգագրության (երգի, պարի և ծիսակարգի) նմուշները վերածել դասագրքի և պետական լուրջ հոգածությամբ այն դարձնել հանրակրթական դպրոցներում ուսուցանվող կարևորագույն առարկաներից մեկը:

Հայ կերտելու, հայեցի դաստիարակության համար ազգային մշակույթը ավելի կարևոր է, քան նույնիսկ մաթեմատիկան և միգրացե նաև ավելի, քան հայոց լեզուն: Առավել ևս, որ ի տարբերություն հանրակրթական շատ առարկաների՝ արվեստը գիտակցականից բացի նաև ենթագիտակցան դաստիարակության կրողն է, հատկապես ազգային պարը, ինչի մասին դեռևս Կոմիտասն է մատնանշել:

Ազգագրությունը չի կարող բնական զարգացում ունենալ, քանի այն ամբողջ ժողովրդի արվեստը չէ, քանի այն ամբողջ ժողովուրդը չի կերտում և որոշում նրա զարգացման ուղղությունները: Քանի այս արվեստը մնում է մի քանի մասնագետների(հաճախ կասկածելի) մենաշնորհը և միայն բեմից ներկայացվող և ժողովրդից կտրված արվեստ, այն արմատներից կտրված մի ծառի է նմանվելու, որը դադարել է պտուղ տալուց և վաղ թե ուշ չորանալու է: Իսկ Հայոց մեջ ծաղկելու է

պրոտապարն ու տեղաշրջային շարժումներով գերհագեցած պարն ու կլկլոցներով հարուստ ցածրորակ արևելյան երաժշտությունը, հաճախ հայաբառ իմաստագուրկ տեքստերով:

Ժամն է, որ ժողովրդի խիղճը՝ մտավորականությունը սթափվի, ինքնամաքվի և նույնը պարտադրի պետական այրերին, որոնք ի պաշտոնե պարտավոր են պաշտպանել ազգային մշակույթը և ամեն ջանք չխնայել նրա վերակենդանացման և զարգացման համար:

Հազարամյակների ստեղծածը չի կարելի զոհաբերել հանուն մեր տասնամյակային ապագային, ազգակործան նախասիրումների:

ՄԵՆՔ

Հասկանում ենք արդյոք, որ մենք ինքներս ուղեմոգություն ենք անում մեր իսկ տեսակի վրա: Հաճախ, հազուրդ տալով այն «ժամանակակից» կոչվածին, որն ավելի հաճախ ժամանակավոր է, մենք կորցնում ենք այն գանձերը, որոնք մեր հավերժի գրավականն են, որոնցով ենք մենք որպես տեսակ գոյատևում:

Եվրոպային ճարտարապետական, գիտական, գրական և այլ բազում հանճարեղ ստեղծագործություններ տված, տարբեր ասպարեզներում եվրոպական դպրոցի հիմքը մատնանշած ազգը այնպիսի մոլագարությամբ է ձգտում ինտեգրվել եվրոպական «ընտանիքին», ինչպիսի մոլագարություն անհնար է պատկերացնել երկրային դրախտ երազող ամենամուլի հավատացյալի մոտ:

Մենք պատրաստ ենք կորցնել մեր տեսակի լավագույն նմուշները: Հավատացած եղբեք, որ «աշխարհի» պահանջը իրենց անբաժանելի մասը՝ իմա իրենց տեսակը դառնալու համար, միմիայն մեր տեսակը կորցնելն է:

Այնպիսի ստորաքարշությամբ, աղոթքի նմանվող ստրկական մրմունջով ենք փորձում կատարել եվրոպայի պահանջները, որ չենք էլ հասկանում, որ մեզ նման քաղաքական մուրացիկներին եթե օգնում էլ են, ապա ոչ գթությունից, այլ առավել զգվելուց: Եվ մեր պետականությունը նման մտայնությունից եթե արդեն չի վերածվել, ապա շատ շուտով կվերածվի «բուտաֆորիայի»: Ինչպիսի փութաջանությամբ ենք կատարում պահանջները, առանց կշռադատելու պահանջվածի վնասակարության և այդ ամենի հետևանքում վաստակվող նոր, փայլփլուն խոստում-փաթեթավորումով կապանքների ծանրությունը:

Իսկ եթե եվրոպան վաղը պահանջի նույն անուն ազգանունը (Գվիդոնյան Գվիդոն) կրել, դե նրանք հայրանում չեն էլ պահանջի,

հայրամուտն անգամ իրենց համար պատմություն է, և մեր տեսակը վերհիշեցնող մի հերթական «ատրիքուտ», ինչից ժամ առաջ պետք է ձեռքագատվել: Ախր հայրամուտը մեր հիմնական կապող զղակն է մեր տոհմի, ազգի և մեր պատմության հետ: Իսկ հիշել քո պատմությունը, չկորցնել քո տեսակը արդեն ոճրագործություն, մահացու մեղք է ընդդեմ եվրոպական «ընտանիքի»: Իսկ եթե քո պրպտուն միտքը չի կարողանում ընդունված ձևով մտածել, ապա դու ճահիճ հիշեցնող անդորրը խաթարող ու խռովարար կճանաչվես:

Մենք այս ամենով ոտնձգություն ենք կատարում մեր իսկ ստեղծած գանձերի նկատմամբ, որոնցից շատերը նույն եվրոպան մեծ հաճույքով իրենը կհայտարարեր, եթե փոքր-ինչ հիմքեր ունենար: Մենք կարծես նաև պարտավորություններ ենք վերցրել, որպիսզի պարենք մեր կյանքն ու հոգիները ողողող տեղաշորային շարժումներով պարերը, մեծագույն հաճույքով պատմության աղբարկղը նետելով մեր՝ հազարամյաների փորձություն բռնած պարերը, որոնք ոչ միայն պար են, այլև գաղափարախոսություն, կենսակերպ և ի վերջո պատմություն: Եվ երկի համձարեղ Կոմիտասը, այդքան ուսանելով եվրոպայում «իմաստություն չունեցավ» ինտեգրվելու եվրոպայի հետ և փութաջանորեն տքնելով՝ վերականգնեց խազերը, հայ բազմադարյա երաժշտությունը մաքրեց օտարամոծություններից, դարերի փոշուց և համակարգելով նրան նոր փայլ տվեց: Վերականգնեց Հովհաննես Ռուլ Երզնկացու «Կռունկը», որը մինչ օրս հիացնում է այդ նույն աշխարհին: Երևի նա մեր չափ չհասկացավ, կամ մենք չհասկացանք, որ չկա հիմն ու նոր, այլ կա ընդամենը հավերժ և ժամանակավոր, որը հիմարաբար ժամանակակից ենք կոչում:

Եվրոպան շատ համձարներ է տվել (Մակեդոնացի, Կեսար, Նապոլեոն...)՝ զրնգացող անուններով(գիտե՞ք՝ ինչն է զրնգում ավելի ուժեղ), որոնք եթե երբևէ հայտնվել են «ծիու վրա», ապա իրենք են իրենց արծանը կերտել, արծան, որի պատվանդանը բազում արատներից էր ստեղծված, և որոնց միացնող շաղախը լույս մարդկային արյունն է եղել:

Այլ են մեր համձարները (Նժդեհ, Կոմիտաս...), և, ցավոք այլ ենք մենք: Եվ եթե նրանք համեստությունից իրենք իրենց արծանը չեն կերտել, մենք էլ ոչ միայն գլացել ենք, այլև, մեր էպոսի համաձայն, պատրաստել ենք Ազադաքարեր (մեկին՝ «խորհրդահայ» բանտի նկուղները, մյուսին՝ փարիզյան հոգեբուժարանի սենյակը): Չհասկացանք, որ նրանք չկերտեցին իրենց արծանը, և իրենք իրենց պատվանդան դարձրին մի ամբողջ ազգ վեհացնելու համար: Հասկացան, որ արծանի արծանին միայն ազգն է, իսկ նրա պատվանդանը իրենց մնամ անարատ, բազմաբնույթ համձարներով պսակված անհատներից պետք է կերտվի, իսկ շաղախը ազգայինն է՝ արվեստը, լեզուն, գաղափարախոսությունը... Եվ կործանում է նշանակում շաղախի անտեսումն ու մերժումը:

իսկ մտածել ենք արդյոք այն սեռունդի մասին, որ մեզնից հետո է գալու: Ռիմ մենք հայրանում և հայրանվան հետ պատմություն ու մեր տեսակն ենք տալիս: Մտածել ենք այն մասին, որ նրանք մեր արատապատկերում են հայելու մեջ, և շատ հաճախ մենք ինքներս վերածում ենք այդ արտապատկերումները ծիծաղի սենյակի հայելիների մեջ առաջացող պատկերների, դիմանկարների, իսկ երբեմն, փշրելով այդ մեզ ընդհանրացնող հայելիները, ծնում ենք մերօրյա անդիմությունը:

Այս պատկերի լրացումն է մեր իրական մտավորականության բացակայությունը (անհարգելի) և ստամտավորականության ճոճացող, օսլայած ճառերը, և այդ այդ ճառերի ստվերում նրանց «ստվերային» ապրելակերպը: Հավատացնում ենք մեզ, որ «ստամտավորականություն» բառը ստեղծող մեր հանճարին կրթվածությունն ու բարոյական բարձրագույն հատկանիշները միայն թույլ չեն տվել ավելի խիստ, բայց մերօրյա մտավորականությանը ճշգրիտ բնորոշող բառ ստեղծել:

Մենք այդպես էլ չհասկացանք հանճարի այն բառերի իմաստը, որ շատերը ընդունում են օտարը ապագայնանալով, իսկ եթե նույնիսկ անհրաժեշտ է ընդունել օտարը, ապա միայն այն անցկացնելով ազգային մաղի միջով: Ահա այն իրականությունը, որով հնարավոր է դուրս չմղվել հավերժի մայրուղուց:

Հավատացե՛ք՝ մեր արվեստը, լեզուն, գաղափարախոսությունը այն գրահն են, որի վրա կփշրվեն մեր ազգին դեպի ուժացում տանող բոլոր «համաշխարհային նկրտումները»:

Մտավորականության սթափվելու, սեփական գոյության վերաբրժանում, և օրհասական պահի իրատեսական գնահատման ժամն է: Եւ այս ամենը՝ գիտակցելուց հետո նաև ահազանգ հնչեցնելու առաքելությունը մտավորականությանն է տրված:

Եւ ինչքան շուտ հասկանանք մեզ ամենքիս բաժին հասած առաքելության կարևորությունը և ինքնամերժամբ գործի լծվենք, այնքան շուտ՝ օր առաջ, կկանգնենք փրկարար ուղու վրա:

Խենթության հասնող իմաստություն է անհրաժեշտ, որ հասկանալով այս ամենը՝ շարունակենք ապրել, և հանդգնենք նույնիսկ հավերժի շարունակությունը եղող նորը(չշփոթել ժամանակակից կոչված ժամանակավորի հետ) արարել: Խոնարհվելով միայն հացահատիկը կարող է վերադառնալ դեպի հողը՝ համոզված, որ իրենից կատարյալ, նոր ծիլ է տալու:

22.11.1998. На вопрос: "За что ты любишь своего друга? -
Ереван Я бы ответила:
22:14 "Если знать за что - это уже не любовь, это —
 хорошее отношение".

Так и все мы, кто открыл для себя мир твой, любим без вопроса
"За что?",

...Как Щедро одарила тебя природа...

Ты чувствуешь необыкновенно ярко и остро, кажется,
ощущаешь кожей, нервами...

Читая слова твои, я заряжаюсь оптимизмом, верой в
собственные силы. Мысли твои остаются не вблизи нас всех
вместе взятых, а внутри каждого.

Твоя доминанта — колоссальная справедливость.

О чем твои афоризмы? Обо всем буквально. Ты в этих случаях,
как говорят шахматисты, охотно играешь черными: Любой
разговор на любую тему поддерживаешь, подхватываешь,
развиваешь. Ты обладаешь совершенно
великолепным даром — мыслить на колоссальном нерве. Не на
крике, а на нерве...

Портретный штрих:

Звезды,

Вода,

Простор...

Ты вошел в волну морскую. В долгом морском плавании мысль
летит, не стесненная суетой. Мир подступает прямо к душе. И
дольше века длится день...

Ты издавна ориентируешься по звездам, не от того лишь, что
этого требует твой опыт, но и потому, что ночное небо
тысячелетиями было той чудесной книгой, которую ты
продолжаешь читать неторопливо и со вкусом.

Երկար տարիներ մտածել եմ, թե՞ արդյոք կա՞ մեկը, որի մասին կարելի էր խոսել Սարոյանի այն բառերով, թե. «Կյանքիդ ժամերն ապրիր այնպես, որ այդ քաղցր ժամերին ոչ քեզ, ոչ էլ կողքիդ ապրողներին չդիպչես ապականությունն ու մահը: Ամենուրեք փնտրիր բարին ու հենց հայտնաբերես, հանիր լույս աշխարհի իր թաքստոցից, թող բարությունը լինի անկաշկանդ և չամաչի ինքն իրենից: Աչքի լույսի պես պահիր, փայփայիր մարդկայնության ամենաչնչին նշույլներն անգամ, քանի որ դա է ընդդիմանում մահվանը, թեև անցավոր է: Ամեն ինչի մեջ փնտրիր և գտիր լուսավորը, այն , ինչ չի կարող արատավորվել: Եթե մեկնումեկի սրտում առաքինությունը պահ է մտել ահով ու կսկիծով՝ արար աշխարհի ծաղր ու ծանակից մազապուրծ եղած, քաջալերիր նրան: Մի խաբվիր արտաքին տպավորությամբ, որովհետև դա վայել չէ պայծառատես աչք ու բարի սիրտ ունեցողին: Ոչ մեկին մի ենթարկվիր, բայց և ոչ մեկին էլ քեզ մի ենթարկիր:

Հիշիր, որ ամեն մարդ քո նմանակն է: Ամեն մեկի մեղքը նաև քո մեղքն է, և բոլոր անմեղներն իրենց անմեղությունը կիսում են քեզ հետ: Արհամարհիր չարիքն ու անազնվությունը, բայց ոչ չար ու անազնիվ մարդկանց. հասկացիր սա:

Մի ամաչիր բարի ու քնքուշ լինել, բայց հենց որ կյանքիդ որևէ ժամին վրա հասնի սպանություն գործելու պահը, գործիր այդ սպանությունն ու մի զղջա: Կյանքիդ ժամերն ապրիր այնպես, որ քեզ բաժին ընկած ժամերին չավելացնես աշխարհի վիշտն ու տառապանքը, այլ ժպիտով ընդունես նրա անսահման լույսն ու խորհուրդը»:

ՎԻՆՅԱՍ ՍԱՐՈՅԱՆ

Քեզ հետ ծանոթությունս առաջին անգամ նվիրեց հիասքանչ հայտնագործության այն բերկրալի զգացումը, որ «Նատյուրմորտն» այս պատկերված է ըստ քո կերպարի, որ բառերն այս գրված են քո անձի մասին, քանզի դու անհիշելի ժամանակներից ապրում ես հենց այսպես...

...Եվ եթե միայն Սարոյանը ճանաչեր քեզ:

Ծնվել է 1966 թ.-ի օգոստոսի 3-ին հայաշունչ Ախլցխա քաղաքում, տոհմիկ Կարնեցու ընտանիքում:

Մասնագիտությամբ կիբեռնետիկ է:

1990-94 թթ. աշխատել է Երևանի ֆիզիկայի ինստիտուտում: Ազգային հերոս Լեոնիդ Ազգալոյանի հրամանատարությամբ, «Ազատագրական բանակ»-ի կազմում մասնակցել է Արցախյան ազատամարտին:

1992 թ.-ին Ալեքսանդր Թամանյան կրտսերի գլխավորած «X» (Իքս) գաղտնի ջոկատի կազմում ընդգրկվել է Մահապարտների «Արծիվ» գումարտակ: Ոչնչացրել է թշնամու 2 տանկ:

ՀՀ նախագահի կողմից պարգևատրվել է «Արիության» մեդալով, ունի այլ պարգևներ:

Ծառայել է Հայկական բանակում, որպես Հատուկ նշանակության առանձնակի գումարտակի փոխհրամանատար:

1995-96 թթ. ավարտել է Մարշալ Շապոշնիկովի անվան Բարձրագույն սպայական դասընթացները (Ռազմադաշտային ակադեմիա) գնդի և բրիգադի հրամանատարի որակավորումով:

Հայրիկ և Մարո Մուրադյանների ղեկավարած «Վան» և «Ակունք» ազգագրական համույթների կազմում դարձել է չորս միջազգային փառատոնների դափնեկիր:

2001 թ. հիմնադրել և ղեկավարում է «Կարին» ազգագրական համույթը, վերականգնել է երկու տասնյակից ավել Կարնո պարարվեստի նմուշներ:

Պեյո Յավորովի անվան № 131 դպրոցի գինդեկն է:

2001 թ. արժանացել է Ավ. Իսահակյանի անվան Երիտասարդ ստեղծագործողների գրական առաջին մրցանակի:

Հեղինակի առաջին գիրքն է:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՈՂՋՈՒՅՆ, ՏՂԵՐՔ...	5
ՆԺԴԵՅԱԿԱՆԸ	9
ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ ԻՆՔՍ ԻՆՁ ՀԵՏ	13
ԻՄ ԹԱԽԻԾԸ ...	44
ԹԱՆՁՐ ՄՏՔԵՐ /Աֆորիզմներ/	67
ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՅԼԵՐ	93
ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՆՈՍԱԿԱՆ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ ԵՎ ՀԱՐՑԱԶՐՈՒՅՑՆԵՐ	102

Գաղթի Գինույան

...ՈՂՁՈՒՅՆ,
...ЗДОРОВО,
РЕБЯТА! **ՏՂԵՐՔ:**

Խմբագիր՝
Նկարիչ
Շապիկի նկարը
Շարվածքը
Սրբագրիչներ

ՀՐԱՅԱ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ
ԷՂՎԱՐԴ ԱՄԻՐԲԵԿՅԱՆ
ՄԵՍՐՈՂ ԶԱՄԱՆՅԱՆԻ
ՀԵՆՐԻԿ ԱՄԻՐԲԵԿՅԱՆ
ԺԵՆՅԱ ԲԵԳՈՅԱՆ,
ՆԱԻՐԱ ՋԱԶԱՐՅԱՆ
ԵՎԱ ՂՈՉԻԿՅԱՆ
ԽՈՍՐՈՎ ՀԱԿՈԲՅԱՆԻ,
ԼԻԼԻԹ ՓԱՓԱՅՅԱՆԻ,
ԳԵՎՈՐԳ ԲԱՂՎԱՍՏՅԱՆԻ

Համակարգչային աշխատանքները՝

Ստորագրված է տպագրության՝ 20.04.2006: Զափսը՝ 60X84 ¹/₃₂:

Թուղթ օֆսեթ №1: Տառատեսակը՝ «Arial Armenian»:

Տպագրությունը՝ օֆսեթ: 10.5 տպ. մամուլ:

«ԳԵՎՈՐԳ - ՀՐԱՅՐ» ՍՊԸ

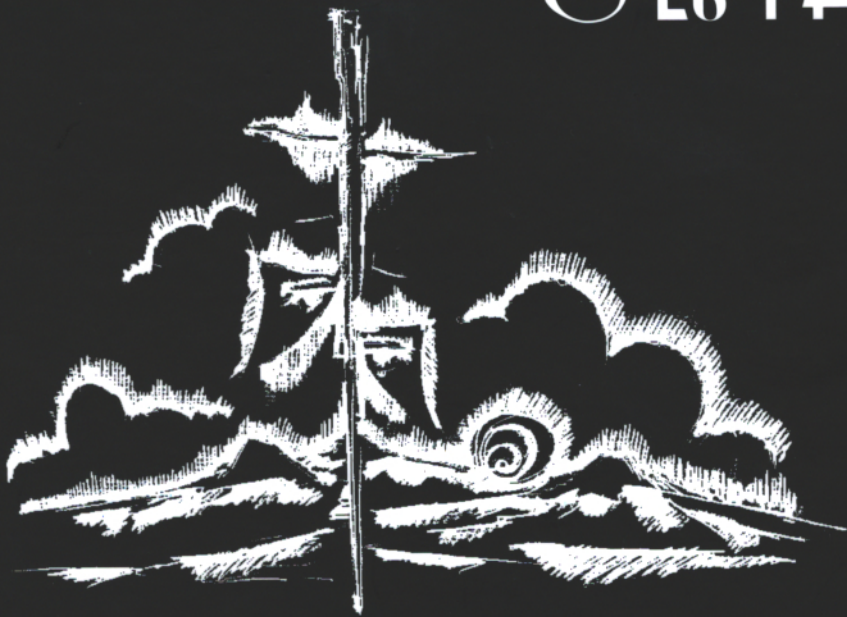

Հրատարակչություն
Երևան, Գրիգոր Լուսավորչի 6:
Հեռ.՝ 52.79.74, 52.79.47
Էլ. փոստ՝ lusakn@rambler.ru

Ես դառապում եմ ամենի՛ր ջանքով,
Եվ հորանում եմ իմ ջանքերն առգամ:
Ես մահանում եմ ամեն մի մահով,
Եվ հեռանում եմ այս կյանքից մահ-մահ:
Գ. Գրիգորյան

...ՈՂՁՈՒՅՆ, ՏՆԷՐԷ:

ՆԱՐԵԿԱՑԻ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ՄԻՈՒԹԻՒՆ